

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

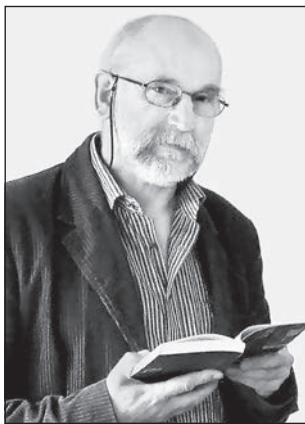
Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,
e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk
ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Войцех Пестка Добірка поезії	2
Прокіп Колісник Дві конвалії і тюльпани	12
Леопольд Лагола Двадцять п'ять різок	15
Збігнев Влодзімеж Фрончек Шість новел з книги «Три женихи для Єви»	27
Іван Яцканин Збігнев Фрончек: «Майте відвагу бути щасливими» ..	34
Олександр Шокало «Нам пора для України жити»: Іван Франко в нинішній українській реальності. 162-ліття	38
Григорій Омельченко «Хрестовий похід» Кремля... ..	55
Павло Лопата Олександра Єфименко – з великих літер Історик, Етнограф та Педагог	63
Микола Мушинка Ужгородському видавництву – 25 років	68
Магда Мушинка Вшанування століття Гуцульської республіки в її колишній столиці – Ясіні	69
Мілан Бобак Юрій Бача: «Я знав тільки одного Мацинського...» ..	72
Олександр Ляшев Учасник Української революції 1917-1921 рр. та український емігрант Михайло Зінченко	74
Іван Денисюк Торжество святого збору	79
Микола Мушинка Українські народні балади Східної Словаччини у словацькомовній транскрипції	81
Монографія, оцінена Міжнародною премією Івана Франка	84
Олег Василюшин, Ігор Фарина Сумні... гімни і самотність	87
Михайло Роман Повний мішок правди Юліуса Панька	89
Епістолярій Юрія Валєги	91
Пошана Іванові Мацинському	93
Мелітон Попович Вийшла друком книга Олега Павліва «Душа»	95

ПОЕЗІЯ

Войцех ПЕСТКА

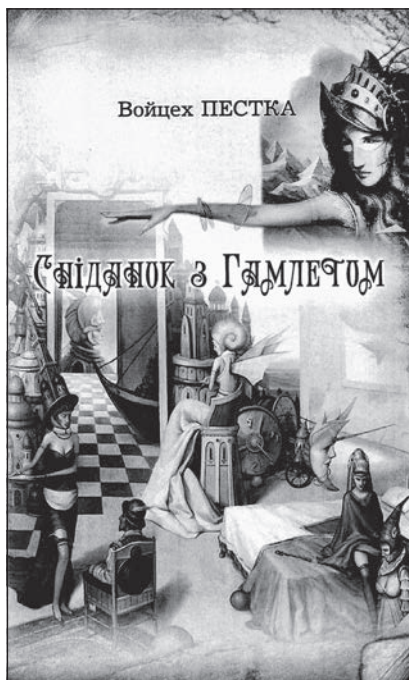
Войцех ПЕСТКА (27 листопада 1951 р.) – польський поет, прозаїк, перекладач. Член Товариства польських письменників і Товариства польських журналістів. Закінчив факультет математики Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської. Як поет дебютував у студентські роки, належав до поетичної групи «Сансара». Відзначений почесною відзнакою «Заслужений діяч польської культури». Лауреат багатьох нагород, у тому числі – Нагороди маршала воєводства Мазовецького за літературні досягнення (2010), Міжнародної літературної премії імені Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» (2012), Міжнародної літературної премії імені Миколи Гоголя «Тріумф» (2013), літературної премії імені Болеслава Пруса (2013).

сутінки

назвімо цей день пісним
онде
запорошений фальцює на вітрі
вітер з впертістю повертається
складає у фалди м'яке сукно

бачиш ці зморені обличчя
довге пасмо тіней
спрагли вогню очі
погашений водою рот
вітер
вітер

дивися
як тріпоче сіра плахта дня
онде
в середині розмови
між словами
зав'язується клубок сутінків

старі жінки

старі жінки
сплетені із вен
та зморшок
як олія
впливають над поверхнею
поважні
навіть в неспокої

вони такі близькі
до моменту істини
від якого випадають зуби
вони такі мудрі
що не шукають користі
в мудрості
неспокою

довгі вечори...

довгі вечори

в тіні стільців
виростають вулички
кабалістичні знаки дахів
обернені супроти дощів

обертаються клямками
обертають підлоги

дім

змурований на вершині вогню
хисткий щодо вікон
дверей
укріплений завісами горизонту
непевний
звідки ти повертатимешся

і куди
відходив

звична розмова

вже третя
шелестить
у кутку тінь
думки застрягають у горлі

розмова
заростають вуха

ще раз
відвертаємо спини
порівнюємо обличчя

я не маю куди повернутися

я не можу жити серед виноградників все тут не є моє
Збігнєв Герберт «Повернення проконсула»

Не маю куди повернутися
Хоч тут мене ніщо не тримає
Можу
З байдужістю гідною кращого застосування
Лишитися
Обдерши кору сумління
Зневажливо висловлюватися про життя
Дивитися в небо на зорі
Говорити мовчати

Там мене не буде

Тут я хоча б є
З тавром риби
На померклих очах
З глухим животом бубна
У вухах

лабіринт осені

Павутинки бабиного літа лабіринт осені
Туди коридорами відходять поети
Сутуляться під вагою
Віршів

Скорострільні луки метафор
безсоромні порівняння
І все решта
Зужита гумка для кожного хто сюди вступають

Чекають на перший сніг
Як на відпущення гріхів

не відають про мене

Усі вони присутні в мені
Ті що йдуть
Ті що вже перейшли
Навіть ті що тільки збираються в дорогу
Хочуть того самого що й я
Їсти кохати

Прохромлюють мене на виліт
Списом крику
Засвідчуючи своє прибуття
З нізвідки
Обростають мохом
До свого відходу
У нікуди

І я в них також є
Буду
Хоча й не відають про мене
Іду берегом їхньої присутності

не хочу бути ніким іншим

Не хотів би бути кимось поважним
Іншим
Досить з мене
Наповнитися спокоєм
Нахилившись над кухлем із чаєм
Крізь хмару пари бачити Твоє обличчя
Грошику
Пригадаймо
Ясні узгір'я Словаччини
Задивлені у височінь
Вірменський кафедральний собор у Львові

Перш ніж жовта прірва
Зімкнеться
За мою спиною

фрагмент великого цілого

Шукаю себе
Намагаюся відшукати хоча б фрагменти
Великого цілого

У цей час інші
Шукають щастя
Блукають у пошуках Атлантики
Проголюються
Чумацьким Шляхом

Бракує мені часу
Бракує вже сили
Щоб бути
З іншими

КОЛЮЧКА ХОЛОДУ

Інколи запитую себе
Коли саме
Світ втратив свою достовірність
Розуму не докладу
З якого добра-дива
Реальність переросла саму себе
З якого моменту

Інколи здається мені
Що світ
Як самотнє дерево
Кожен листочок якого походить
з іншого шару часу

І є свідченням
Іншої правди

Осінь приносить туман на очі
Тернову корону холоду

ХТО Я

Хто я
Чи має це значення
Коли існує стільки інших важливих речей
Питань
На які не знаю відповідей
Якби я міг хоча б як камінь
Огорнутися спокоєм
Або як зелений лист берези
Повністю довіритися весні

Якби мені було дозволено
Бути відображенням дзеркала
Або сонним міражем холонучої пустелі
Відав би тоді хто я

в Кракові

Якщо нам випаде зустрітися в Кракові
То зайдемо до книгарні що біля ринку
Ігноруючи всі на світі суди й заборони
Сядемо на долівку і будемо
Читати в очах одне одного
Цю найважливішу книжку

Якщо нам випаде зустрітися в Кракові
Ми купимо в Сукенницях срібну ложку
І вдаючи перед людьми випадкових знайомих
З'їмо на ринку
Жовтої цвітної капусти в кунжутному соусі
Щоб обманути голод кохання

Доля на правду неначе градова хмара
У час бурі квітне
Рожевим бузком

сірий смертний голуб

Розповідаєш мені
Що була свідком
Як на переході
Автомобіль збив голуба
Невідомо
Чи був це тихий голуб миру
Чи гордий голуб війни
Так чи інакше
Заледве жменя сірого пір'я
Яке оживляє
Вбивчий інстинкт повернення
До місця народження
Потребою кохання

Знаємо лише
Що умів височіти
Понад собою
Не зважаючи на те що був смертним

догмат віри

Добрі люди вмирають безслівно
Причиною смерті буває інфаркт
або жовта лихоманка

Квапляться
Їхня доброта не міститься в узвичаєних
межах

Подібно до річки виступає з берегів
Не залишаючи місця для втечі
Хочеться таки вірити
Що йдуть прямо до неба

Погані люди живуть безкарно і занадто
довго

Конвульсивно чіпляються за життя
Вмирають останніми
Граючи зі смертю в класи
До вічного міста проникають
Чорним входом
Через дискотеку

І одні і другі
Мають тиху надію
Звану повсюдно
Догмою віри
Що по смерті поселяться
У окремих таборах
Де добрі від поганих відділені мінним полем

Не вірять що народили їх ті самі жінки

кажуть

Кажуть
Передусім покидає слух
Руйнується шкала
Надщерблений водопад
Падає
Розходяться перші круги

Наступні
Затишають
На шпильках трави осідає
Свинцеве дзеркало тиші

Кажуть
Потім покидає зір
Після приморозків
Опадає хвоя подробиць
Тьмяніє картина на стіні
Зостаються вторинні кольори
Жінки
Таке інше
Середні елементи щодо значимості
Врешті
Цілі міста гори
Деталі великі але не конче істотні
Покриваються полотном

Кажуть
Нюх зостається незмінним
Правда без особливої користі

прогулянка ливною

Не знаю з ким ти фліртуєш
з ким спиш Джульєтто
чи так це суттєво
для цієї одвічної історії
про справжнє кохання

Не знаю
чи та зірка
ще світить
на нічному небі
повному чорних дір

Тепер все змінилося
спізнене надмірне
занадто дороге

квартира у місті
місце в раю

Джульетто
як перейти
зберігаючи рівновагу

Понад
долинами ночі
вітер
тоненька ниточка світла з-під зачинених дверей

за вікном

Мороз
стрясає птахів підрізає їм крила
я самотній тільки розкошлані горобці
у садах
скальповані черешні і сливи
мінні поля снігу поміж деревами
полігон зими глиби льоду боєприпаси невибухлі
за моїм вікном

За Твоїм...
коли ми разом
удари тепла – атака з усіх боків
з кухні з-за ліжка від лампочки і від підлоги
десанти листя зелена інвазія
експлозія неясних очікувань сонячної матерії
парашутисти в колоратках крил
піші патрулі жабок прильоти і відльоти...
(а в наслідку... хор – осанна)

За Твоїм вікном
весна

**З польської переклав
Василь Слпчук**

ПРОЗА

Прокіп КОЛІСНИК

дві конвалії і тюльпан

... добре, коли приходиться неділя. Люблю неділю. Тому що можна піти до Храму. Щасливі ті люди, які, побачивши хрест на перехресті, – перехрестяться. Напевне, тому що вірять. Навіть якщо і не знають. Але знають, що без віри ще гірше. Тож, побачивши символ (кожний свій, звичайно, адже у кожного свій), – осінять себе знаменням і так ніби у храмі побували. Проте, буває, що, здавалось би, найблагородніші почуття, виражені у вигляді поклоніння Всевишньому, перетворюються, дуже часто, у поклоніння «власним вождям» — «ідолам», і то до такої міри, що такі «правовірні» здатні вбивати один одного, прикриваючись ідеєю служіння якомусь вищому ідеалові, «правильній вірі»... тощо.

А мені б в неділю, як тільки засіріє, точніше – засяє – взяти торбу та гайда – у поле. Телефон наставлю у режим «в літаку», щоб ніхто не заважав політати. Найбільший храм, як на мене, – це поле і небо. (Там вам і мекка, і афон, і акрополь, і капище...).

Спочатку поза городи, поза городи та навпростець на поле, а потім байраком та до ставка. Там посиджу годинку-дві, – або ж ні, цього разу – ні. На другий раз помедитую з рибкою. То самостійний ритуал. Цього разу, за ставком, яром-долиною та знову балкою і на леваду. А там могутній дуб віковичний стоїть. Якщо є на світі благодать – то вона, напевне, там.

Посиджу під ним, поміркую. Скільки тут таких уже відпочивало, а де тепер спочивають? А потім, якщо ще захочеться послухати мелодії-сповіді дубів та грабів, стрімких смерек та ялин – то піду у ліс. Там промовисті тихі молитви у готичних, ренесансних і барокових та всякі інших храмах..., треба тільки вміти й хотіти їх почути і побачити.

Тепер сигнал є навіть у лісі, тож скрізь вислідкують. Не те що недавно. Але були часи, ще раніше, коли було «ліпше», тобто – спокійніше. Нема телефону (а у мене його не було) — нема клопоту (тобто, не знайшли, значить – не навантажили). Проте, часи міняються і міняють нас. Тепер мусиш на кожному кроці, де б ти не був, і що б не робив, мусиш пам'ятати, що ти в павутині, *запеленгований*. І справа не тільки в дружині (вона в неділю піде до церкви), справа у тому, що зразу ти будеш комусь потрібний. То, буває, йдеш по селі, зустрінешся з кимось – і не привітається, а я його мамі його родити допомагав. Але ж то коли було? – а зараз ти – пенсіонер (і це не просто констатація – це, як вирок), значить – нікому не потрібний). Ну хіба що внукам, та і те лише коли їм щось треба, а так... Але як тільки підеш до храму природи – зразу ти комусь будеш потрібний. То те, то те... не дадуть поспілкуватися з природою, бодай із землею, якщо до всевишньої занадто високо.

Може, й грибочки які зустрінуться. А якщо ні – то так і буде, то ж не головне. Зрозуміло, не зашкодило б щось знайти, але, в кожному разі, важливо – помандрувати. От як минулого разу було. Поле – Небо – я. Благодать. А вона – благодать, як відомо, різна буває. У такому випадку – *сотворенна*. Та ще й та, що *даром дана*. Треба тільки вміти сприймати (не обов'язково у позу лотоса сідати), насолоджуватися, тоді ж бо вона буде *діючою*, може, аж тоді навчимося і другим її щедро передавати.

А зробивши так півкола навколо села, покохавшись *сотворенною*, *даром даною* благодаттю, приходиш назад, до цивілізації – в село. Як вовчик сіроманчик і одна думка в голові, точніше, у шлунку – *пиво*. Тож заходжу минулого разу у «Вітерець», так у нас умовно називають майже всі шинки, незалежно від того, як вони нині називаються, бо колись, в часи захмільного соц-ізму, так називалася перша офіційна *забігайлівка* (означення «корчма», тут було викорчоване ще з півстоліття тому, але, щоправда, останнім часом і «*корчми*», і «*шинки*» почали відроджуватися). Заходжу у двір, торба, звичайно зі мною була, але вже порожня, я її ще під дубом спорожнив. Ну і *плоскачик*, звичайно, був, вони тепер досить зручні виробляються, різні за об'ємом, так що якщо візьмеш повненького, то є що сьорбати до вечора (хіба що когось зустрінеш). Але одна справа сільський самогонний *джек*, інша справа – пиво. Вдома пиво так просто не звариш, хоча тут це, мабуть, ще трипільці вміли.

Отож захожу у двір шинку, тепер це вже як приватне обійстя, дім та невеликий двір перед ним, увесь каменем закладений і від вулиці також гранітом та штахетами відгороджений. Де той «вітерець», давно залізо поіржавіло, він чомусь був «зварений» із заліза, мов тоталітарний режим, як автовокзали у периферійних райцентрах, але навіть не час і дощі зробили свою справу, але люди. *О люди люди* – .... Знесли. А який був заклад – з вітерцем.

Взяв собі пивка у новій *таверні* та й заглядаю через тин. У другому кутку, з цього боку двору, сидів якийсь чоловік, - у комбінезоні, теж, але не в туристському, як я. В неділю – але у комбінезоні (явно не турист, але і не монах, вочевидь). Останнім часом людей у такому одязі все частіше можна побачити, і, очевидно, не тому, що на це така мода прийшла, але час такий настав. Чоловік сидів сам, поволі пив пиво і, здається, ні на що не звертав уваги. Сам сидів. На протилежній стороні подвір'я розмістилася досить гучна і величенька компанія, не дуже церемонних молодиків. Мат-перемат витав разом з димом, в якому, здається, запросто могла б зависнути *тараня* чи сокира, так що всім іншим відвідувачам цього закладу не можна було спокійно кухоль пива випити. А такий хороший був день, неділя.

Чоловік сидів сам. На протилежній стороні вирувала дискусія, якщо це так можна було назвати. Не треба було занадто прислуховуватися до бурхливого обговорення, щоб зрозуміти що, цього разу, очевидно, причиною роздратування молодняка було – мистецтво.

– «...дивись, здоровий бугай, або ж вже й старий дурень – а малює, нічого не робить – малює» – ехидно варнякав найзавзятіший «трибун», напевне, бачачи себе щонайменше полководцем або ж спортсменом. – «Нахер нам їхній «Музей», – я вам так скажу – нам на спорт треба гроші», – сьорбнув пива і затягнувся димом «оратор».

Мова, напевне, наскільки можна було зрозуміти, йшла про митців-художників, що вже кілька років поспіль влітку приїжджали в цей населений пункт, як вони казали «на пленер», і, попрацювавши пару тижнів, робили в музеї та біля нього виставки, концерти, зустрічі.., одним словом, – **свято** для всього села. Музей та галерею заснували також вони, разом з небайдужими місцевими активістами та представниками влади. Ну, і, зрозуміло, як завжди буває в таких випадках, осо-

бливо на периферії, було всяких поглядів на те явище. Одним було байдуже, інші вітали такий почин, а ще інші були агресивно проти.

Чоловік, що сидів навпроти сам, мовчки встав і попрямував до шинкарки. «Дайте мені папірець і олівець» – мовив. Та здивовано підняла брови, але швиденько вирвала *листочок* з кінця зошита (так званої «чорної книги» села, хоча в народі вже побутував новий термін – «комірна книга», туди записували боржників) і дала, разом з олівцем, чоловікові (інструмент записування був саме олівець, очевидно, для того, щоб у будь-який момент можна було поправити запис). Той подякував і пішов до компанії. Підійшовши, мовчки поклав папірець і олівець на стіл і спокійно, але твердо і виразно сказав до крикуна: «Осьо, – притиснув аркуш вказівним пальцем, щоб, бува, вітерець його не відвіяв, – намалюй *дві конвалії і тюльпан. Або часник., або будь-що*». «Оратор» здивовано витріщив очі на чоловіка, мовляв – «Ти чьо?». Всі довкола нащурилися.

– Намалюй, якщо ти такий розумний, – мовив спокійно чоловік.

– А я що художник, відгаркнувся виступаючий і тицьнув цигаркою у сільничку, що стояла на столі (до пива).

Чоловіка в комбінезоні ніби струмом струсило. Він блискавично спіймав крикуна-фраяра за шиворот і тицьнув носом прямо у ту ж таки сільничку. — «То якого ти хрена пирнякаєш?».

Вся компанія відсахнулася і зайняла вичікувальну позу. Але ніхто не ринувся на барикади заради якогось ватажка-дурня.

Чоловік схаменувся, спокійно поправив одяг на собі.

– Якого чорта варнякаєш? – повторив, якщо сам не вмієш, то другим не заважай робити добрі справи. Ти думаєш, це спорт п'яним гасати по некошеному стадіоні? Спочатку в своїй голові зроби порядок, а потім інших критикуй. Повернувся і пішов – «і ще», – оглянувшись доповнив – Мистецтво, це - як сіль, сіль життя, а сіль зневажати не можна, як і хліб наш насущний. - Сів до столу, де ще стояло його пиво, сів спиною, мабуть, щоб нікого не бачити, але як військовий, напевне, відчував, що ніякого підлого нападу не буде, тому що знав - такі безглузді розмови за собою маси не поведуть. Людям потрібна ідея. Та і то яка та ідея мала б бути, щоб заради неї лізти на рожен? Хіба не важливіше навчитися, нарешті поважати один одного.

Допив пиво. Встав і мовчки пішов з двору у своєму напрямку.

І я теж мовчки подався у своєму напрямку. На душі було спокійно. Ніби у храмі (а не у корчмі) побував. Не хотілося тішитися з того, що хтось комусь у пику дав. Хотілося бодай маленької справедливості, виваженості, рівноваги... як на полі... Але де вона – благодать? Як її узріти?

А як їх навчити? Якщо є таке слово, щоб їх просвітило – то нехай буде – Слово! Якщо є такий образ, щоб їх переконав – то нехай буде – Образ!

Надворі якраз починало накрапати. Приемний теплий літній дощ. По вулиці, накрившись якоюсь картиною (тобто полотном, на підрамнику, на якому малюють картини), з якимось дивним ящичком йшов чоловік. Напевне, художник. Певне, невідаючий об'єкт нинішньої дискусії. На полотні вже було назначене якесь зображення, мабуть, дощ перебив творчий процес, тож він повертався до помешкання, але навіть здаля було видно, що там було зображено абриси майбутнього храму.

Підійшовши до шинку, маляр подивився на подвір'я. З двору, із-за частоклоу, на нього, як на з'явлення, дивився чималий гурт здивованих пивоспортсменів.

Художник привітався, потім подивився на небо, – «...дивіться, хлопці, – показав – Веселка, – символ порозуміння, значить, все добре буде, чи не так?». Ті мовчки, як вперше, підняли голови у небо. А-га...

Леопольд ЛАГОЛА

Двадцять п'ять різок

Два рази на тиждень веліли товстому Салові приводити у два ряди винуватців для рапорту до нижньої сторожки біля головного входу.

В задніх приміщеннях була тюрма, в передніх мешкали гардисти*, які сторожили вхід у табір.

Сало відчайдушно намагався відшукати кількох винуватців за попередньо встановленим рапортом, однак до сторожки прийшов один – самотній, спітнілий і безпорадний. Якщо тепер попаде на Сохора, то йому капець. Не тільки не буде наглядачем у бараці, а він ще його з великою радістю призначить на ту паскудну роботу і подбає, щоб його ім'я появилось у списку, коли знову будуть готувати десятивагонний транспорт в Освенцім.

Коли в дверях появився гардист, він виструнчився, аж стисло йому горло, усвідомивши, що це Сохор. Він мав би подати рапорт, пане командир, доповідаю те і те, ще раз доповідаю і нарешті доповідаю кількість збору, до рапорту стільки й стільки готових, навіть у сні би напам'ять це доповів, але тепер всі слова залишились стирчати у його пельці.

– Ну як, Сало? – здивовано запитав Сохор, і його солодкуватий голос не обіцяв нічого доброго. Сохор оглянувся, поглядом обійшов довкола і продовжував: – Чи ми не маємо що сказати один одному? Як це воно виглядає?

– Доповідаю про свій прихід, – нарешті загарчав Сало, хоча це виглядало по-дурному щось таке заявляти; він зрадив, що все-таки до нього повернувся голос.

– Один?

Має сам над собою винести вирок смерті, то краще вдасть німого. Він знав, що із Сохором не можна жартувати; тепер і так вже все одно, і його життя не варте й люльки тютюну. Завтра о п'ятій годині ранку опиниться в каменоломні. Прощайте.

– Сало, як це так, що ти тут один?

– Не знаю, пане командир, – втихомирював його Сало, – хай тут на місці згину, якщо знаю, як це трапилось, що ніхто нічого не скоїв.

Гардист оскаженив.

– Зразу всі стали янголами? Усі стали невинними ягнятами? І ти одне з них.

Сало був жорстоким, і кожен у таборі знав, що саме через те його назначили наглядачем у бараках. За надане довір'я мав постачати головну сторожку людьми, де їх бичували, замикали, потім і жінок на добу прив'язували до стовпа ганьби.

– Пане наглядач, я не сказав, що хтось є невинним ягнятком, – Сало почав опритомнювати з переляку, – але сьогодні такий день, що немає кого покарати.

– Я кажу – усі ви невинні; а ми ніщо інше як поросята, що держимо вас, невинних, за колючим дротом.

– Пане наглядач, доповідаю, що сьогодні такий винятковий день. Зате вже завтра їх приведу у восьми рядах, – обіцяв Сало.

---

* гардисти – члени Глінківської гвардії, фашистської організації за так званої Словацької держави (за режиму Тіса).

– А сьогодні? Сьогодні усі без вини. Увесь табір. Одні невинні розп'яті Ісуси та одні непорочні Діви Марії, – Сохору в устах збігалася слина.

– Звичайно, є повно таких, які заслугують, аби їх покарати, але сьогодні, пане наглядач, не вдалось їх зловити.

Гардист Сохор замахав перед носом Сала гумовою дубинкою.

– Сало, ці твої свинячі оченятка осліпли, це я тобі кажу. Думаю, що запропоную командирі табору, щоб тебе замінив.

– Пане наглядач, вибачте мені, – сказав покійно, як тільки вмів.

– Гаразд, – задумався Сохор. – Даю тобі півгодини часу. Але не приходь з такими казочками, ніби ти не міг нікого знайти для покарання.

За півгодини вже Сало вів трьох мужчин з нижньої сторожки і повідомив, що вони готові до рапорту. Сохор оглянув кожного з них і зосереджено дивився на останнього.

– Що з ним?

– Я знайшов його під час заняття у бараці номер чотири, – доповів Сало.

– Добре, – сказав гардист примирливо, – дістане, дістане. Сало, скільки йому дамо?

– Три.

– Добре. Три. Оскільки він з твого бараку, хай там знають, що ти їм потрібен.

Але той, який мав після рапорту зголоситись на сторожці, щоб отримати три удари гумовою дубинкою, дістав з кишені якийсь папірець і мовчки подав його Сохору.

Той розгнівався.

– Сало, ти тварюка. У цього вільне післябіддя, оскільки чотири неділі підряд рубав дрова на сторожці.

– Пане наглядач, це може бути обман.

– Ніякого обману. Адже я ще впізнаю свій підпис. А що з іншими? – звернувся Сохор до двох юнаків.

– Цих, – вихвалявся Сало, – я зловив біля потоку.

– Заборонено йти до потоку, – заgrimів гардист на старшого.

– Так, пане наглядач, – слухняно сказав винуватець. – Це у нас причеплено на дверях бараку.

– І ви двоє наперекір цьому були біля потоку.

– Так, пане наглядач, – визнав винуватець з прихованою радістю, що йому вдалось те, на що сподівався, задирливо глянув на Сала і додав: – Пан командир нас туди послав.

– Пан командир вас послав погуляти до потоку? – Сало став лілуватим зі страху.

– Пан командир нас послав по воду.

Тепер вже Сохор заверещав.

– Панові командирі не треба воду з потоку.

– Панові командирі, – розважливо сказав винуватець, – треба воду з потоку для своєї пані, бо вона вмивається у воді з потоку.

Гардист догадався, що він попав і безпорадно розмахував дубинкою, сипав вогнем на вишикуваних. Після того як звільнив винуватців, був готовий розірвати Сала зубами на дрібні шматочки.

– Ти зі своїми свинячими оченятками хочеш мене довести до нещастя? Ти не можеш запитати, за чиїм наказом йдуть люди до потоку?

Відпочив, облизав свої просохлі губи і по-діловому запитав Сала:

– Скільки?

У Сала шкіра на обличчі почала зморщуватись, мов піджарена. Малесенькі оченята зовсім зникли.

– Маю сам собі визначити? – вагався.

– Чому б ні? Свою власну провину можеш набагато краще визначити, ніж провину інших, яким не зазирнеш у душу. Скільки?

– П'ять, – сказав Сало, бо ж не хотів показати себе боягузом.

Гардист без хвилювання подзвонив до сторожки:

– Салові п'ять різок.

Коли Сало вийшов зі сторожки, по щоках йому стікали сльози. Він застібав пасок, а Сохор його закликав, аби рапортував, виструнчившись так, як належить.

– Пане наглядач, заявляю, що кару спокутовано, – сказав пригніченим голосом і хотів звідси будь-куди зникнути, де б міг скавучати, мов пес, якого немилосердно відлупцювали.

Однак Сохор його не жалів. Гумовою дубинкою вперся в податливий живіт Сала і страшенно нею вертів, ніби хотів просвердлитися аж до самого хребетного стовпа.

– Ще раз даю тобі півгодини. Щоб було ясно: якщо не приведеш винуватого мужчину, то і тобі попаде за це. Ти ж знаєш, що на тебе чекає. Повна доза. Я думаю, що це насміх над нашим новим режимом, – стояти перед нами й безтурботно заявляти, що серед тисячі ув'язнених жоден нічого не скоїв. Це провокація. А за провокацію скільки різок?

– Двадцять п'ять, пане наглядач, – Сало ледве виструнчився і був радий, що Сохор більше ним не переймався. Свій перший намір – скрутитися десь у бараку в клубок і непомітно зализувати рани – змушений був відкинути. За тих кілька хвилин, які лишалися до рапорту, не встигне обігти й помешкання одного об'єкта. Крім того, йому треба бути обережнішим під час пошуку винуватців, щоб його не висміяли, як з тими від потоку. Правда, найзручніше було б зловити когось при крадіжці або при недозволеному відході з робочого місця, це також десять різок, не кажучи про бійку, яка б йому уможливила привести найменше двох винуватців: але що вдієш з цією скурвеною расою, яка не краде, не вбиває, хоча й свариться, та ніяк не вступає у бійку, щоб насправді потекла кров, та ще й бійку сприймають по-собачому покірливо, що їх майже нема чим спонукнути до вчинків, які у таборі суворо заборонені.

Коли переходив з другого у третій об'єкт, то там, де стояла сторожова будка, здебільш порожня, зупинив його молодий чоловік, якого раніше ніколи не бачив. Усміхався на повні вуста, був статурний і рухався пружно, немов хижак. Ще й через грубий одяг було видно, як у нього коливаються могутні м'язи.

– Але ж ви справді плачете, – сказав незнайомиць.

Сало дійшов висновку, що це мусить бути хтось зовсім новий. Незнайомець розказував йому, що він тут лише відчужора і зголосився добровільно, бо півроку тому сюди забрали його батька, у котрого щось із серцем. А його звати Бруннером.

Коли Сало йому довірився, що його чекає, якщо невдовзі не приведе когось до рапорту, Бруннер мовив, показавши свої здорові зуби:

– Повірте мені, це дрібниця. Нікого не шукайте, ведіть мене.

– Тебе ж послав мені сам Господь, – заїкався Сало, коли його вів. – Коли їм скажу, що ти добровільно зголосився, хоча нічого не заподіяв, то знову буду терпіти тільки я.

– Щось придумаємо, – заспокоював його Бруннер.

Сохор залишив їх досить довго чекати, та коли нарешті появилася у чорній формі і високих чоботах, думав, що вже своїм виглядом на обох нажене страху. Брун-

нер розставив ноги, ніби готовий до бійки, руки у нього схрещені за спиною, густе чорне волосся проти світла синювато виблискувало.

– Як тебе звати? – заgrimав гардист, щоб його налякати.

– Бруннер.

– А ти не вмієш рапортувати як воїн?

– Я не був вояком, – охоче з'ясовував Бруннер.

– Що з ним? – запитав Сохор у Сали. – Подайте рапорт.

– Пане наглядач, доповідаю, що Бруннер не салютував сторожовій будці, коли повз неї проходив. Я це бачив на власні очі.

– Як тебе звати? – Сохор ще раз заревів прямо в його лице.

– Бруннер.

– Сало каже, що ти не салютував біля сторожової будки.

– Це правда, пане наглядач, – підтвердив Бруннер. – Я не салютував, бо вона була порожня.

– Отже, ти скаржишся, що сторожі у таборі не виконують свої обов'язки. Так воно?

– Будка була порожня, – повторював Бруннер.

– Будка була порожня, однак це не має нічого спільного з тим, що ти не салютував.

– Не було кому, – Бруннер підняв свої плечі.

– Як не було? Сторожова будка там постійно стоїть непорушно. Отій і треба було салютувати. Є наказ салютувати й порожній будці. Це було у добовому наряді. Ти про це нічого не чув?

– Чув, пане наглядач, як тільки-но вступив у табір. Власне, коли ми проходили повз сторожову будку другого об'єкту. Але у будці не було жодної живої душі. Я навмисне туди глянув.

– Інші салютували, а ти ні, – встромив у нього свій погляд.

Бруннер його зловив, витримав, потім, без сліду пристрасті, повернув назад.

– Інші салютували, – запевняв його Бруннер. – Деякі навіть вголос кричали щось, ніби доброго дня або доброго вечора. Це було надзвичайно смішно.

– Ти вчора не салютував, не салютував і сьогодні.

– Так.

– Це все, що ти можеш сказати для свого захисту? – голос Сохора став холодним як лід.

– Пане наглядач, я не можу салютувати порожній будці, – Бруннер вперто стояв на своєму.

– Чому б ні? Руки у тебе здорові. Ти ж можеш їх підняти.

– Я ніяк не можу. Щось усередині мені забороняє бути мавпою. Або ідіотом. Пане наглядач, я не можу.

– Ти не можеш, – Сохор кивнув головою. – Я тебе навчу. Сало, скільки пропонуєш?

Сало зніяковів. Людині, яка йому добровільно зголосилась, щоб витягти його з біди, тільки так, не моргнувши й оком, відразу не міг наділити двадцять п'ять різок. Ним скубла боязнь, що може розступитись земля і поглине його, або щось подібне, що не можна пояснити. Він був переконаний, що за Бруннером стоїть уся природа, яка може йому страшенно мститися.

– Усі такої думки, що Сало - велика свиня, – пояснював Сохор Бруннеру. – Але я тобі скажу, він не таке паadlo. Ти зараз у цьому переконаєшся.

– П'ять, – невпевнено сказав Сало, коли вже з рішенням не можна було зволікати. – П'ять різок, пане наглядач, оскільки він новий.

– Добре, – нарешті погодився Сохор, – п'ять твоїх різок, а до цього додати двадцять, за що може мені подякувати. Разом – повна доза. Гаразд?

Сало аж заколихався, подумавши про це. У нього був лише один подібний випадок і тоді кров цебеніла, врешті хлопець помер. Його звали Франк чи Франкел. Після цього його мати зійшла з розуму і цілими днями сиділа, скорчившись, у бараку номер сім. Про цей барак не любила згадувати. Потім її, слава Богу, вивезли.

– Двадцять п'ять різок арештанту, – гукнув гардист до сторожки. У вікні появилось кілька голів. Це ж подія. Двадцять п'ять різок не побачиш кожен день. Бруннер не рушив з місця.

– Не піду туди, – сказав, виправдовуючись, – що, ще й мені туди йти. Гаразд, двадцять п'ять різок. Пане наглядач, хай мене тут б'ють. Це ж не по хліб йти.

– Бийте його тут надворі, біля плоту, – вирішив Сохор і присів на кам'яний східець, ніби на спостережний пункт. Потім запалив собі сигарету, незважаючи на те, що був на службі.

Той, хто мав Бруннера бити, штурхнув його з доброї волі у шлунок, щоб зігнувся. Тоді упав на нього кулак Бруннера, мов молоток, і оглушив його.

– Наказ звучав, – захищався Бруннер перед Сохором, – двадцять п'ять на задницю, але жодного на шлунок. Він не дотримувався вашого наказу. Чи не так, пане наглядач?

Сохор погодився з ним і довірив іншому гардисту його бити.

Все проходило дуже швидко, гладко і без крику. Бруннера ніхто не тримав, він не дозволяв цього. І штани сам спустив. Сказав, що обіцяє і не ворухнутись, не зрушить з місця. Став на коліна, спираючись долонями на землю, а голову тримав рівно, ніби на плоті хотів щось сказати. Удари були страшні, знати було по тому, хто бив. Падали рівномірно і постійно, коли гумова дубинка упала на голе тіло, чути було слабкий свист. У цій дубинці приховувалось десь мале перелякане пташеня. Після чотирнадцятого удару юшилась через роздерту шкіру темно-червона кров і кожен дальший удар розмазував її по спині Бруннера. Коли показалося м'ясо, яке нічим не відрізнялось від м'яса у різника, Сало відвернувся. Йому стало погано, як тоді біля цього Франка чи Франкеля, якого так само покалічили. Двадцять п'ять різок – це ж гірше, ніж стакан отрути зі щура.

Після двадцятого удару вже й кат завмер, настільки виснажився, а Бруннеру перелямав хребта, коліна посковзнулись і він упав на обличчя. Коли його підіймали, сказав:

– Це забагато.

Потім із скривленим лицем приймав кожен наступний удар, перегинався у переку, немов занадто завантажений міст. Напружене і збите тіло тріскало і на деяких місцях відкривалось аж до кості.

Коли все закінчилося, встав, надів штани, поправив сорочку, застібнув пальто, уткнув пальці у чорне волосся, яке вже не сяяло синявою, ніби ціпом били кожну волосинку, підняв голову і запитав, чи може йти. Всі гардисти біля сторожки стояли смирно перед мужчиною у цивільному елегантному костюмі. Той підійшов до Бруннера і запитав його:

– Ти скільки отримав?

– Не знаю. Не підраховував.

– Ти знаєш, хто я такий?

– Мене це не цікавить.

– Відповідь відважна, але і правильна. Я командир табору.

Ця інформація мала привести Бруннера до розуму, стільки ще до нього дійшло, хоча усвідомлював, яка це нісенітниця, що хотів сказати, не вдержався і відсік:

– Гаразд. Я Бруннер.

Командир покликав його, щоб йшов за ним, і Бруннер насправді рушив з місця, коли знемога почала знизу холодно рости, мов сталагіміт – крапля за краплею, але набагато швидше. Після першого кроку впав, і світ над ним з усіх боків мовчки закrywся. Коли знову прийшов до тями, спочатку не розумів, що між тим нічого не змінилось. Командир табору терпеливо стояв над ним і без хвилювання вичікував, ніби на когось, хто тільки-но збігав оформити коротку приватну справу, яка, зрештою, його не цікавить.

– Ходімо, – сказав командир і повільним кроком рушив з цього місця.

– Так, пане командир, – пообіцяв Бруннер, лежачи на землі і намагаючись це розкидане тіло, яке ледве золотушувалось до нього і відмовлялось слухати, за будь-яку ціну зібрати докупи.

За якимось неписаними законами, які хтось придумав, як і багато інших незрозумілих речей, командир казав Бруннеру, аби не відставав і йшов рівно з ним.

– Не люблю, якщо хтось мене випереджає, – додав з усмішкою, – але ще більше, коли хтось снує мені за спиною. Правда, ти маєш дотримувати відстань, але поруч зі мною.

Невдовзі увесь табір узнав, що якийсь новий торохнув наглядача кулаком, за це отримав двадцять п'ять різок, і що він вже довгий час у командира, це могло б значити – вигадує для нього новий вид кари, правда, такої, якою здивував би увесь табір. У цеху по виробництву паперових мішків старики вже прогнозували поганий кінець, жінки за швейними машинами тремтіли перед наслідками, які, напевно, не обмежаться тільки на якогось там Бруннера. Вони звикли цікавитись долею окремої особи тільки тому, що його провина приносила нещастя усьому табору. Кілька хвилин тому знайшов хтось привід увійти у склад або хоча б пройти близько нього і побачити батька Бруннера, якого у таборі добре знали. Навіть наглядач у складі зтягнув старого Бруннера за мішки з цементом і почав його розпитувати про сина, коли Бруннер відмовився від запропонованої сигарети, жаліючись на слабе серце.

– Це насправді ваш син, який отримав повну порцію? – цікавився наглядач, в іншому житті муляр за професією, який найнявся взимку на роботу в табір, коли не було заробітку.

– Не зашкодить йому, – сказав старий Бруннер.

Наглядач охоче продовжував би розмову, та боявся, щоб про це якось не дізнався командир табору, який недолюбливав гардистів, ганяв їх де тільки міг, підкреслюючи свою відмінність. Любив показувати себе у цивільному і при кожній нагоді давав зрозуміти, що не належить до тої наволочі, як висловлювався про своїх наглядачів. Інакше кажучи, у нього були вишукані способи хизуватися своєю освітою перед вишикуваними адвокатами і професорами, коли вранці розподіляв їх на роботу у каменоломню.

– Кожен з нас є полоненим, – казав, – та найвільніший той, у якого нема ніякої влади.

Не йшлося про те, аби викликати співчуття, скоріше він намагався переконати своїх полонених, що, власне, їм добре, оскільки вони позбавлені можливості вирішувати свою долю і долю інших. Його чарувала уява, що він правитель, тому невпинно докладав усі зусилля, щоб його табору якнайменше торкалися депортації, оскільки вони були загрозою для його витвору. З гордістю показував величезні цехи, власне сільське господарство і відмічав, що ще й вісімдесятилітні приносять хосен. В його імперії не розкидалися робочою силою. Він не приховував, що, якби тут не було колючого дроту, наглядачів з гумовими дубинками, ті люди під його керівництвом створили б якусь добровільну, хоча й маленьку, незалежну державку, в якій він був би володарем. З неприхованою меланхолією думав про день, коли

закінчиться війна і все завершиться, і кожен піде своїм шляхом, і з усього цього табору зроблять квартал для дармоїдів або величезний склад.

Гладив своє гарно поголене обличчя, коли стояв віч-на-віч з Бруннером, мовчанкою намагався покорити його войовничість і задерикувати очі, такі темні, що можна було у них заблукати. За короткий час йому вдалося викликати у Бруннера подив, але він хотів більше. Захотів бути шанованим.

– Отак ти собі уявляв зустріч з командиром табору? – запитав невимушено.

– Ні, – сказав. – Я гадав, що при першій зустрічі, мабуть, дам йому в пельку.

– Це честь для тебе, – похвалив його командир. – У мене нюх на справжніх мужчин. Ти тут не сидиш випадково. Не кожен, кого приведе Сало на тілесну кару, є моїм гостем у цьому кріслі. Незважаючи на це, я очікував би від тебе, що ти будеш обережнішим перед Салом. Адже цього здалеку чути.

– Сало мене не бив, – відзначив Бруннер.

– Що ти витворяєш?

– Це не має значення. Не салютував порожній сторожовій будці. Відсьогодні буду їй салютувати. До того ще й низько вклонюся, якщо накажете.

– Твоя гордість тобі цього не дозволить.

– Чому мені соромитись ваших наказів?

– Що ти робив би на моєму місці? – хотів знати командир.

– Я відв'язав би цю жінку від стовпа перед кухнею.

– Чому?

– Я б сказав, що це не є сторіччя стовпів ганьби і ламання тіл у колесі.

– Бруннер, уся твоя помилка полягає у тому, що ти дурний. Кожне століття є таким, як і попереднє, а те знову таке, як десять століть перед ним. Ми не рухаємось вперед, ми вертимось докола. Довкола, кругом, навкруги. Людоїди і деревіші так танцювали, і ми так танцюємо до сьогодні. Цей рух у людства в кровообігу, це я тобі кажу. Повертаємось на давнє місце старіші на один круг, мабуть, і втомленіші. Ти ж нічого нічого не приніс у двадцяте століття, яким так гордишся, нічого, чого б тут не було перед тим. І здавна перед Христом. І цей вже був далі, ніж ти. Поки, я знаю, він не виявляв бажання заткнути комусь пельку. Та за цього взяли зовсім з іншого боку. І що ти маєш проти стовпів ганьби? Я чув, що людське тіло не тільки ламають, його ще живим печуть, кормлять власним калом або возять для поховання у великій ямі, і на тому самому шляху повільно душать газом з вихлопу машин, в яких ці бідняки сидять. Отже, можна сказати, що призначення подорожі є водночас її причиною. Ти не такий тупий, щоб не зрозумів, що жінка, яка прив'язана до якогось стовпа, – це мій протест проти такого століття, яке я назвав би посратим, якби не був освіченою людиною.

Замовк, ніби над чимось розмірковував. Нарешті, зовсім серйозно додав:

– Бруннере, це податок. За все треба платити податок, всюди у світі. У мене нема якоїсь там втіхи, коли когось б'ють, це не моє розпорядження. Я оплачую цей податок, щоб міг спокійно творити великі діла.

– Пане командир, а кому ж платите податки? – Бруннер наважився встати.

– А чи я знаю? Відділу міністерства внутрішніх справ, інстинктам, молоху, який вимагає крові. Уяви собі, що живемо, мов у казці. У печері за містом сидить семиголовий змії і кожного дня бажає собі одну незайману дівчину, і все. Ми ж ніколи не будемо знати, що відбувалось би, якби міщани відмовились віддати своїх доньок, оскільки до цього і не докумекалися. Податки – така справа, що розумом їх не можна охопити. Ти оплачуєш утримання тих, які тебе за несплату мають покарати. Податок – це людська відповідь Творцеві, який придумав життя, щоб ми гарно за нього розплачувались вмиранням.

– Так, пане командир, – непереконливо підтвердив Бруннер.

– Ні, – заперечив командир по-дружньому. – Дістанеш гумову дубинку і затопиш Салеві двадцять п'ять різок, щоб задовольнити справедливість.

– Ні, – уперся Бруннер. – Пане командир, мені не треба сплачувати ніякі податки. Власне, я їх і не можу сплачувати. Я ж – податок.

Командиру це настільки сподобалось, що кілька разів повторив для самого себе і придумав, що віддячить йому.

– Бруннере, той, хто топиться, не бачить берега. Я стою так високо на суші, що бачу усе те море, яке бичує, рве і смикає та йде вас усіх похоронити у глибині.

– Що хтось тоне, це ж нічого нового, – сказав Бруннер, – та й це не нове, що хтось з берега на нього дивиться. А ви, пане командир, бажаєте, щоб потопачі салютували порожнім будкам.

– Бруннере, говориш як той, хто не бачить далі від носа.

– Кажу як той, хто отримав двадцять п'ять різок гумовою дубинкою.

– Дістати бійку, власне, вигідніше, ніж її наділяти, – прошепотів йому командир, ніби розкрив таємницю...

Потім назначив його командиром четвертого об'єкту, і то невідкладно.

По дорозі у свою канцелярію, де на нього чекало тверде ліжко, стіл і телефон, Бруннер думав про якусь смішну невідкладність, бо скільки не намагався, за увесь той час йому не вдалось ні почуттям, ні розумом зрозуміти невідкладність хвилини, а чинність була для нього чужим словом, з яким ніяк не міг впоратися, хоча у нього викликало гнітючу пошану, як діють на віруючих єврейські або латинські слова під час богослужіння, які для них незрозумілі.

Та через деякий час і Бруннер навчився розуміти мову усіх молитов. Командир табору, коли з ним, як звичайно, вийшов на бесіду під час обходу, подав йому папір, на якому був список імен.

– Мені треба сто вісімдесят людей для транспорту в Польщу, – сказав. – Ти познач тих, кого пропонуєш.

– Не можу, – налякався Бруннер.

– Чому б ти не міг, – заохочував його командир. – Олівець у тебе в інвентарі. Мені досить, якщо це буде олівцем. Тільки така галочка біля імені, і це все.

Бруннер пролетів очима по списку.

– Сто вісімдесят людей, – сказав вголос.

– Адже не забираємо усіх з твого об'єкту, – пояснював командир. – Але половину ти повинен здати, оскільки тут найбільше старих і непрацездатних. Я думав, що так легше примиримось з втратою.

Бруннер захищався, вагався перебрати список, відмовлявся зробити хоча б одну галочку, просив, щоб командир звільнив його з посади, і що це невідкладно. Вже заздалегідь він був впевнений, що командир відкине його просьбу, оскільки непогано з ним ладнав і по-своєму його любив, і тоді йому не залишалось нічого іншого, як виструнчитись, коли командир не докоряючи відзначив, що це належить до його обов'язків, адже це перебрав на себе разом з багатьма правами, які дозволяла його посада.

– У тебе право вільно рухатися, – додав командир. – Маєш право залишити об'єкт, навіть на короткий час і табір. Маєш право захищати інтереси своїх людей, пропонувати звільнення від важкої праці, у тебе багато інших прав. Але не маєш права уникати своїх обов'язків.

Йому самому сподобалось, як це сказав, недбайливо поздоровкався і залишив Бруннера зі списком-примарою, на якому виднілися нерухомі чорні літери, не здогадуючись, що з ними буде. Ще не встиг впорядкувати думки і уявити собі жінку чи мужчину, ім'я яких читав у списку, вже увесь об'єкт знав, кого призначив на тран-

спортування, а кого ні. До вечора Бруннер просидів голодним у своїй кімнаті, хоча час від часу пхав у себе великі шматки сала і половину хліба. Зловив себе на тому, що хотів насилу віддати тіло великим мукам, коли вже не міг його позбутися, як собі ще недавно пристрасно бажав. Коли потемніло, йому захотілось рухатися, і, оминаючи жителів свого об'єкту, ходив довгими пружистими кроками повз звивистої огорожі з колючого дроту, немов такий собі землемір з іншої планети, зачарований особливістю земної свободи, яка, правда, підіймає до неба, але ж не сягає зовсім до землі. Починається, беручи до уваги висоту огорожі два з половиною метри над нею. Тому у мудрагеля, яким він раптом став, думки перекинулись до вищої математики; довго тамував дихання, коли хідник його повів навколо помийної ями, повної калу; якимось несподіваним навіянням почав навіть розуміти сферичну тригонометрію, або, хоча б у це повірив саме тоді, коли раптово щур став йому на дорозі і не відступався, то обійшов його здалека, але не поспішав, оскільки не на-смілювався виключити ще й той сморід, так йому хотілося, аби усе ним пройшло, що його оточувало, щоб його думки залишились людськими і конкретними. Десь у когось на столі на папері мусив стояти стовпчик цифр, наприклад дев'яносто дев'ять тисяч вісімсот сімнадцять, та з людської схильності до круглого рахунку бракувало лише смішних сто вісімдесят три для повного використання потужності печі десь у Майданеку чи Біркенау, і заради краси цілої цифри Бруннер опинився перед єдиним арифметичним завданням, яке неминуче повинен був розв'язати на основі тілесній: двоє рук і двоє ніг, до того ще й голова – це одне ціле, сто разів те саме та ще вісімдесят три рази те саме, вік не вирішальний, старших людей пошкодуємо, як сказав командир. Скільки насправді триває виробництво одної людини, підраховував Бруннер, коли перед ним виринув барак, займаний сім'ями, немовля дорівнює бабусі, єдине, що є важливим – цих кілька місяців після зачаття, коли зародок настільки зміцніє, що власною силою залишить в'язницю у матері й займає у незвичному середовищі, повному гострого повітря, потім вже рахується істотою, яка за вказівками має право взяти на себе цілу цифру. Тоді залишилось би ще сто вісімдесят два, і ця істота, напевно, не буде і догадуватись, що сенс народження інший, ніж потрапити у герметичну бетонну комору, де без відрази і на повному довір'ї ковтатиме вустами і носом газ, припускаючи, що такий порядок цього життя – одвічно і навіки, один раз вдихнути те, що пече у легенях, що це призводить до оживаючого вибуху у плачі, раптом щось інше, що змусять цей плач зовсім замовкнути, чим би, власне, не був далеко від правди, – робив висновки Бруннер. Оце й називається скорочена таблиця множення. Постійно і регулярно повторюючи роки, просто поставити перед дужками вік – це справа таблиці множення. Сто вісімдесят три немовлята, які не можуть ще й уявити собі, оце була б і розв'язка, але ж вони не вміють ходити, тому повинна бути принаймні половина матерів, або якби у них не вистачало сил, черга за батьками, це б означало – шістдесят сімей, мабуть, ще менше, якби людина зглянулася, змилювалася над родичами померлого. Бруннер в розумі ділив і множив. І так дійшов до дідів і бабусь. Для чого їх лишати самітними, з ними й так тільки морока. «Командир був правий. Командир мав святу правду», – повторював Бруннер і в думках вже гарячково упорядковував поіменний список старих, але ж раптом виринали саме такі імена, з якими його зв'язувала дружба з крихтою співчуття. Поспішаючи назад до свого столу, де лежав список імен усіх мешканців його об'єкту, щоб допоміг своїй пам'яті, перед дверима стояв Сало.

– Післязавтра має відправитись транспорт у Польщу, – сказав пригнічено, – тому я прийшов каятись. Коли я тоді вів тебе до нижньої сторожки, де тебе били, я не мав і найменшого уявлення, що ти станеш командиром четвертого об'єкту.

– І я так не думав, – промимрив Бруннер і не знав, для чого тут так неочікувано появився Сало.

– Стара Немет – моя мати, – продовжував Сало. – Ти, напевно, поставив її у список.

– Я ще ніякого списку не робив, – сказав Бруннер. – Але ми повинні зберегти молодь.

– Звичайно, молодь, – обурено кричав Сало. – Ти також молодь. Тоді й себе бережи. Це із-за того, що я привів тебе на рапорт. Та бог мені свідок, що я для тебе не вимагав повної дози. Хай на місці осліпну, коли це неправда. З цим прийшов Сохор, не я. Моїх вбогих п'ять різок - це стільки, як пташка дзьобне, або як ужалить трохи більший комар, кілька разів би тобою смикнуло і все.

Бруннер вирвався з його рук, та ще з кімнати чув, як Сало реве на повний голос, що тут один такий, який мститься йому і посилає його стару, напівсліпу матір у газ. Коли Бруннер знову вийшов надвір заспокоїти Сала, щоб не боявся за свою напівсліпу матір, перед дверима стовпилася багато людей. Їхні погляди не пропускала тьма, бо ж ненависть поширюється якимось інакше. Без того, аби поступитися, міг тут стояти до ранку, якби раптом не зрозумів, що йому залишається один-єдиний вихід, який дозволить завтра і післязавтра та у подальші дні життя йти з піднятою головою.

Отак і підійшов до бараку, де мешкав його батько, хвилину стовбичив, розпитував його, як живе, оглянув нові пілюлі, які для нього дістав лікар, ніби йому зміцнять серцевий м'яз, потім сказав, хай готується, оскільки вніс його у список для завтрашнього транспорту.

– Я думав, що відправляється аж післязавтра, – здивувався старий Бруннер.

– Твоя правда, батьку, – Бруннер відвернувся. – Післязавтра ніччю. До тих пір ми не побачимось.

– Ти платив податки, як належить, – підкреслив командир, коли про це дізнався і не дорікав йому навіть те, що наперекір суворому наказу зберегти повну мовчанку, Бруннер назвав ім'я людини, котру вніс у список. Власне, кожен мав бути підготований для транспортування, коли було оголошено останній збір.

Ніч перед цим страшним збором Бруннер міряв довгими кроками коридори помешкань і простір між окремими бараками, де його ноги, і так майже нерухомі, чіплялись за густий бур'ян. Його дивувало, що замість заплаканого прощання і тужливості багато з них віддавались майже гарячковитим статевим зносином. «Вбивають смерть», – подумав він, коли переконався, що це охопило увесь табір, немов заразна хвороба. Деякі з них не дуже й хвилювалися, чи їх хтось бачить, настільки були зайняті цим ділом, були слухняними до інстинктів, які неминуче і близьке зникнення тіл передбачали скоріше, ніж їхній мозок.

Раптом з п'єтми виринула жіноча постать і наблизилась до нього. Вони разом захопились парою, що неподалік судорожно здригалася, обидва кидались один на одного, ніби боролися не на життя, а на смерть, вклинившись у себе, тіпаючись у протилежному напрямку, однак з такою силою, здавалось, за всяку ціну хочуть віддалитися від траєкторії земної кулі, яка їх тільки насилу утримала посередництвом своєї гравітації.

– Де ваш чоловік? – запитав Бруннер у Маргіти.

– Вже цілий тиждень у нього грип, – сказала і не відвертала погляду від пари, що смикалася, хоча тут же трохи засоромилась.

– На це можна дивитись, – Бруннер допомагав їй вийти з неприємної ситуації. – Адже не роблять нічого аморального. Намагаються вбити смерть, яка тягне до них руки. Їм цього не вдається, тож хочуть бодай би її оглушити.

Маргіта не сказала ні слова, йшла попереду, Бруннер слідом за нею, немов прив'язаний тонкою сталевною ниткою, яка врізувалась глибоко у м'ясо. Після переходу по вузькій і неприкріпленій дошці, яка вела через котлован у недобудований цех, Маргіта на хвилину втратила рівновагу. Тоді Бруннер її вперше доторкнувся, Напевно, це проникало через її одяг, що не дозволяло йому залишити її. Лягли серед покладаних стічних труб і водопровідні коліна на два мішки цементу. Маргіта збудила його своїм гальмованим очікуванням і довела до того, що Бруннер завалив її своїм важким і сердитим тілом, здавалось, що її задушить, коли постійно відтягуватиме мить вдовolenня, вона ніби навмисне продовжувала його муки та скорочувала час своєї тупої самотності. Тільки-но під час повторного напору коливання її тіло знову застрягло, і вона, аби, як і раніше, завмерти, Бруннеру примарилось, що лежить з трупом, напевно, за кілька годин ним і буде. А коли вдалося відігнати цю думку, він вислизнув, і його охопив жах, якого Маргіта не розуміла, бо не догадувалась, що є у списку. Але Бруннер знав, що вона там є, і чим менше їй відтепер приділяв уваги, тим запопадливіше гладив її волосся, обличчя, зрештою, ще й одяг стягнув, щоб укрити її голе тіло, яке чомусь не рухалося.

– У мого чоловіка грип, – продовжувала Маргіта, коли опинилась перед цехом.

– Ви вже мені казали.

– Він у списку?

– Маргіта, я не смію про це говорити.

– Думаю, що тих, які хворіють грипом, не посилають у Польщу?

– Це дурне запитання, – забурчав Бруннер. – Дайте мені спокій.

Після того як залишили недобудований цех і переступали труби, подав їй руку. Раптом пригорнулася до нього, подивилась йому в обличчя і запитала:

– А що зі мною?

– Не знаю.

– Хто ж робив список? Не ви?

– Я.

– Я у ньому?

– Список ще не остаточний, – відговорювався Бруннер.

– Отже, я у ньому, – сказала примирливо.

– Так, – зізнався Бруннер, хоча і сам не знав чому. – Але якби щось, то вам це тільки приснилося, або на картах гадали. Я вам це не смію сказати.

– Витягніть мене з цієї гидоти, – благала.

– Витягніть ви мене, – розкричався Бруннер. – Змилюйтеся і витягніть мене з цієї гидоти.

Стояла перед ним нетямовито зі звішеними руками, та коли переконалась, що його відчай насправді глибокий, охопило її якесь запаморочення, перелякалась, що він так близько, і зникла у п'ятні так, як з неї раніше виринула.

Надійшла ніч зітхань і скреготіння зубів, як це назвав Сохор. Для учасників це була безкінечно довга ніч, бо ж і сонячний ранок вже нічого не змінив би в її тривалості. Це просто була ніч, яку треба було вистояти до читання списків.

Бруннер стояв перед вишикуваними й чекав командира. І у цих приємках наперекір ночі розпізнавав кожне обличчя, ніби кожне самостійно було живлене якимось внутрішнім джерелом світла. «Можливо, страх насправді сяє», – роздумував Бруннер. Він рахувався з тим, що буде нестерпно, коли жах заляже на всю цю юрбу людей, але сподівався, що кожен сам зведе рахунки з тим своїм страхом...

Швидко взяв, що жах має таку властивість, яку людським розумом не осягнути. Підлопом зростає, збільшується. Відступив, щоб на нього не напад, але вже було пізно. При кожному імені, яке голосно викликали, його струсонувало, ніби у нього було сто вісімдесят три імена і прізвища.

На прощання не залишилось багато часу і юрба почала ділитись на дві різні і неоднакові частини, невтримно плакали ті, які тут залишались, і здебільш мовчали ті, яких вантажили у машини. На вокзалі близько села стояв підготований потяг. Його не було зазначено у жодному розкладі потягів, а все-таки у нього була вільна колія. Над ранком у кімнату Бруннера зайшов командир табору і немов підкошений упав у ліжко. Хотів щось випити. Бруннер дістав із-за шафи пляшку, яка мандрувала від одного до другого, і поперемінно з неї випивали великими ковтками, аж поки її мовчки не випорожили.

– І у вас готують поминки, коли когось похоронять? – раптом запитав командир.

– У нас сидять сім днів, – відповів Бруннер, – без взуття, з надірваним комірком пальта і на землі.

У командира на підпитку посковзнулася нога під час спроби звалитись на землю і черевиком ударив у щось, що роззвучалося.

– Що це таке?

– Гітара, – сказав Бруннер. – Залишилась після Полачека.

– Нехай негайно прийде і заграє нам таке, щоб мене насправді трафив шляк.

– Пане командир, не можна.

– Бруннер, я приказую.

– Але Полачек уже у вагоні, – перечив Бруннер.

– Тоді його витягнемо з вагону, – командир скочив на ноги, ніби це для нього було хтозна-як важливим.

– Ми ж випили цілу пляшку слив'янки, – дорікав йому Бруннер.

– Бруннере, струнко, – заревів командир.

– Пане командир, вагони вже, напевно, опломбовані.

– Це нічого. Я їх дав опломбувати, я їх знову розпломбую. Полачек хай прийде заграти на гітарі. Бруннер, ти не любиш гітару?

– Чому б ні. Зокрема, мексиканські та іспанські пісні.

– Хай живе Мехіко! – закричав командир і підняв слухавку телефону. На зв'язку був Сохор.

За годину Полачек вже був у таборі й обіймав гітару. Добре, що не здурів. Коли вдарив по струнах, Бруннер непомітно вийшов з приміщення.

Відразу не страждав, počував себе, мов після гарячої, приємно звільнюючої купелі. Кожен м'яз і кожен сухожилок озивався до життя. великим колом обійшов бараки, не звертав уваги на щурів, які вайлуваті проходили поміж вигрібних ям й жилого приміщення, в якому запанувала тиша.

Вслухався у природу, яка привітала його багатьма знайомими голосами. Близько огорожі почув жаб. Ходив і зупинявся, випереджував отой потяг із опломбованими вагонами для перевезення худоби, і прихапцем уявляв собі, як люди лізуть на вантажну платформу, як їх женуть вперед, ніби і у нього вигнали з голови вперті думки і кинули б його у юрму, яка змушена так довго чекати, доки не звільнять герметичне приміщення від тіл, отруєних газом.

Його охоплювала тривога, але опанував себе і змусив замовкнути те, що десь усередині віддалено скигло, а коли зглибока потягнув повітря, запахло хвоєю і живицею. Слідкував за стежкою у полі до тої лінії, де над нею схилилось небо, темне і цілісне.

Занурювався у кущі й змішувався з глиною, яка прилипла до ніг.

Пробивався у далину, звідкіля гриміло.

Земля була пуста і порожня. Бракував ще принаймні день до створення людини.

***Зі словацької переклав
Іван Яцканин***

Збігнєв Влодзімеж ФРОНЧЕК

Три женихи для Єви

Гаряче літо 1971 року я проводив у селі, в домі мого дідуса Александра і бабусі Гелени. Дім стояв у саду, збоку – обора, стодола під стріхою...

Вранці будило мене дзвінке kleпання кіс, які цілий Божий день повинні були класти покотом лани ячменю і жита. У тіні яблунь, обліплених рум'яніючими плодами, я старанно вивчав твори філософів і поетів, відкривав для себе, що світ не стає кращим, хоч і не бракує йому краси. На Побережжі замовкли постріли, по лугах мого села гуляли лелеки, у старих садах шаленіли дрозди.

Духмяними вечорами вчувалися мені багатообіцяючий сміх дівчат і далеке шипіння зорепаду.

На гадку спадає розмова моєї сивоволосої баби Гелени з сусідкою Валеркою, матір'ю вродливиці Єви. Бабка зажила авторитету мудрої, Єва – успіху, а сусідка – клопоту. З'явилося троє кавалерів, хлопів на вибір, готових до женички. Але якого ж вибрати? Просили поради. Бабуня воліла радше мовчати, ніж вказати на якогось.

Ян Бартос, хлопець з нашого села, роботящий, як віл, Стах Крувка – гордий повітовий чиновник, і той третій, Генек Тваруг, незнайомий мені, буцімто казково багатий.

Мені подобався Ян. То з ним я відкрив для себе, що не боюся вогню. З палаючого дому в сусідньому селі ми разом виносили господарські речі, відра, постіль, одяг, миски й тарілки. Звільнили з обори корів, зі стайні коня, з ланцюга – собаку Султана.

Стах з'являвся в домі Єви з течкою, напханою хлібом, ковбасою, халвою, шоколадом, яким наступного дня пригощала мене сусідка.

Утім, я дещо перебільшив, кажучи, що третій був мені незнайомий, адже бачив його на забаві у пожежному депо. Танцював з Євою до білого світу. Були задивлені в себе. Міг би я додати, коли б хтось запитав, що були щасливі. А потім, про що знав тільки я, не пошкодувала йому вділити своїх принад. У полях за депо я був – даю слово – випадковим свідком їхніх любовних утіх. Довго снівся мені ночами її вигук насолоди.

Вибрала – не знаю чому – Стаха Крувку, а Ян плакав цілий місяць. Я казав йому: смійся з того, але сміятися не хотів, ридав і стискав кулаки.

Я не бачив її більше, нібито в Гданську чи Оліві народила трійко чудових діток.

Мабуть, не згадалось би мені ніколи про Яся, пожежу, собаку Султана, смак шоколаду, коли б не одна зустріч минулої осені.

Із Сандомира в напрямку мого села віз мене елегантним фордом незнайомий чоловік. Говорив багато – про себе, про світ. Дотепно, натхненно. Коли запитав, куди прямує, я назвав село.

– Як, як? Єсьони? – зацікавився. – Мав я колись там дівчину! Ах, що за темперамент! Якось, по забаві у Двікозах, всю ніч ми кохались у збіжжі, – зітхнув замріяно. – Хотів, було, навіть женитися, але вибрала іншого, – згадував без печалі.

– Генрик Тваруг? – зважився я запитати.
– Ви, пане, мене знаєте?
– Ну, трохи знаю про пана! Але про те, що всю ніч у збіжжі з Євою, – то пан надто перебільшив. Адже почали на світанку!

*

У грудні 1970 року влада застосувала зброю проти робітників-страйкарів. На польських вулицях загуркотили танки і бронетранспортери. Були убиті й поранені. На одному з танків в'їхав до Гданська хлопець з Єсон, капрал-підхорунжий. Коли затихли постріли, розвіявся дим, той капрал-курсант на башті танка розстебнув реміня каски і, задоволений з добре виконаного наказу, оглядав розбиті автомобілі, потовчене віконне скло, і хтозна, може, й рахував убитих і поранених. Тоді з-за ближніх воріт десятилітній спритник вцілів каменем у неприкриту голову. Кров захляпала солдатський мундир. Мав півроку звільнення і добру науку, сміялися в Єсьонах.

І цю оповідь із засторогою у кінцівці я подаю як настанову, як розраду і пам'ять.

Чому в гасінні пожежі ми брали участь тільки удвох із Ясем? Господарів не було вдома, а пожежники приїхали, як то кажуть, на сигналі, коли вже ми вирятували все, що було до порятунку.

Скинувши із себе порвану сорочку, обвуглені черевики, обгорілі штани, я у підштаниках полишав місце бою з вогнем, аби на сусідньому дворіку змити з себе сажу, коли відчув на собі сповнений подивування погляд начальника пожежної команди. Я зрозумів, що охоче бачив би мене у своїх лавах. Я вже, було, й руку підніс, щоб утвердити його в цьому намірі, але він, вочевидь, здогадавшись, що бачу його захват, відвів погляд на пожарище.

У лави пожежників я потрапив дещо пізніше – як спортивний інструктор.

Запропонували мені ведення підготовчих вправ з пожежниками в Нижніх Гурках, я прийняв пропозицію і з'явився для занять у пожежній частині в середині жовтня.

– Почнемо з плавання, – заявив я кільканадцятьом здоров'якам біля протипожежного басейну. – І не перервемо купання навіть в найсильніші морози. Починаємо зараз. Зняти мундири!

– У нас нема плавок, – писнув хтось.

– То голяка! І я сам у вбранні Адама шубовснув до басейну. Проплив у крижаній воді п'ятсот метрів, вискочив і взявся неспішно обтиратись. – За тиждень щоб усі були в трусах для купання, – заявив твердо. А «маміні синки» хай лишаються вдома!

«Маміні синки» – цей вислів ще довго повторювався в тій околиці. Матері одного з таких не подобалася моя муштра, спортивні змагання і вправи. Не хотіла, щоб син набрався катару. Знала, за якими дверима приймають доноси. Заявила, що інструктор намагається місцевих пожежників перетворити на ворогів народів.

Не мав уже нагоди змушувати відважних пожежників з Нижніх Гурек до зимних купань.

Сам собі винен. Для екстремального спорту було, вочевидь, ще зарано. Міг з хлопцями тренувати хіба що присідання в гімнастичному залі та стрибки на свіжому повітрі.

Констанція, метелики й лікер

Не можу сказати, що знайомство з нею не було вдалим.

Мені було 19, їй на чотири роки більше. Зустрілися в підгірському пансіонаті у Бескидах. Колекціонувала метеликів. Озброєна сіткою, слоїками і вигадливими трутизнами, вирушала на лови: у гори, приярки, на луги.

Мені теж не були чужими емоції колекціонера. Я збирав старі мапи, гравюри, рукописи. Але щоб умертвляти метеликів?

– Спричиняєш смерть прекрасним створінням, – казав я.

– Виконую завдання науки, – відповідала зверхньо. Охоче бачила в мені супутника для походів. Бувало, тягнув за нею сумки, сітки, у слоїках – зловлених метеликів.

– Почуваюся при тобі безпечна, – почув зо два чи навіть зо три рази.

І ще один її вислів я мушу відзначити:

– Ти був би добрим чоловіком. Небагацько вимагаєш, – зізналась, коли на світанку полишала мою кімнату...

По роках, не так щоб і багатьох, зустрів її у пивній (але не була то, хай ніхто так не думає, закусочна для науковців, скоріше – для трамвайників) над чарчиною зеленого лікеру.

А по двох днях у кабаку «Акапулько» наштовхнувся на неї знову. Потрапив туди цілком випадково. Тож не можу виключити, що і її заманив туди випадок, а судження, що колекціонує чоловіків, як колись метеликів, було б необачним і несправедливим.

*

Згадую про неї з симпатією.

Назви метеликів, польські і латинські:

Nierpylak apollo, *Parnassisus apollo*, аполлон;

Modraszek lazurek, *Polyommatus icarus*, голуб'янка;

Wąsatka paskówka, *Adela degaerella*, *вусатка* – тішать мене й донині.

Так, так, я багато за що їй вдячний. Також і за ту ніч, коли – повім це так – довго пестив її руку.

Нас п'ятеро, Вона одна

Нас п'ятеро:

Марцін,

його син Ян (мій дідусь),

його онук Генрик (мій батько),

я

і мій син Михайло,

вона одна – Ядвіга

Мій прадід Марцін, перш ніж одружився з гарною і небідною Геленою Островською, мав роман з Ядвігою С., учителькою. Не повім, чи знайшла свого чоловіка й одружилася з ним, чи народила дітей, мовчать про те сімейні перекази. В цих переказах лише зазначено, що з'являлася у житті дідуся Яна і мого батька. Янові було шістнадцять літ, у Святвечір повертався зі школи, коли перед домом угледів Ядвігу, яка молилася. Уклонився, привітався, але не отримав відповіді. Через кілька хвилин по тому про зустріч сказав матері.

– Не могла молитися, бо лежить у труні, – почув від матері.

Вибіг, щоб упевнитися, чи зір його не зрадив, але не побачив уже нікого.

– Задурювала старому голову, а тепер молодого баламутить, – упали слова прабабки. Несправедливі слова, не позбавлені злості, але треба пам'ятати, що говорила про суперницю, а в такі хвилини важко бути великодушним.

Син Яна, Генрик, мій батько, не вірив у духи доти, доки вона не явилася перед ним.

Був 1943 рік, війна, батько вийшов з бункера, щоб розставити варту. На мить призупинився, прийшло йому в голову, що забув якусь дрібницю, рукавички чи шарф. Розмірковував, чи варто повертатися, чи холод справді докучливий, коли враз побачив Ядвігу, всю у білому, очевидно, знав її тільки з розповіді батька, але здогадався, з ким має справу, і, либонь, зі страху, а може, по рукавички чи шарф повернув до бункера, зачинив за собою двері, коли на місці, де він стояв хвилину тому, розірвалася граната. У нашій родині про це кажуть, що небіжчиця врятувала йому життя.

Хочеться вірити, що остерігає перед лихом, небезпекою, катастрофою.

Не відаю, чи сам її побачу, але розповів про неї своєму Міхалові.

Постріляймо собі

1.

Мав п'ятнадцять літ і був королем нашої вулиці. Зброєю слугувала йому рогатка.

– Хуліган, – казала про нього моя мати. – Не смій з ним зустрічатися! Але я, семиліток, як шуліка дощу, прагнув бути свідком його вихваток. Цілими днями він стріляв по пляшках з-під молока і пива, виставлених на руїнах Замкової Гори. Від влучних попадань вони лопалися з тріском, як горіхи під молотком. Його шанувальниками могли бути не всі, лише обранцям дозволяв торкнутися своєї зброї. Коли ж стрельнув у бездомного пса, я пожбурих у нього гнилим яблуком. Було це як оголошення війни. Мені вдалося тоді втекти, але мусив стерегтися, щоб не потрапити до його рук. Біг час, я уникав кари, і це будило в ньому злість. Якимось з'явився під воротами нашого двору.

– Візьми пару пляшок, – закликав примирливо, постріляємо собі!

Я не піддався, не висунувся з-поза мурів фортеці, знав, що надавав би мені штурханів.

Несподівано він зник з нашої вулиці. Надійшов час безвладдя. Рогатки вийшли з моди.

2.

Ян Юзеф Щепанський, польський прозаїк, а водночас і справний альпініст та витривалий мандрівник, колись записав веселу пригоду молодості. Після останньої війни мандрував через Татри. Безпечно перейшов межу з Чехословаччиною, але недоля хотіла, щоб наштовхнувся на патруль чеських солдатів. Прикордонники могли побажати доброго дня і піти далі своєю дорогою, але могли й арештувати, звинуватити у шпигунстві чи навіть застрелити. Командир патруля неочікувано запропонував стрілецькі змагання. На найближчому пні установив порожню консервну банку і подав пійманому пістолет. Не міг відмовитися, тримав його у тремтячих руках, отже промахнувся. Тоді командувач узав зброю і похизувався влучним пострілом. Задоволений собою, люб'язно дозволив письменникові простувати далі.

3.

У той час, коли Щепанський писав оповідання про пригоду в горах, я міряв Африку. В Альгерії потрапив до авто одного офіцера, їхали 200 кілометрів через пустелю, жовтий колір піску колов очі. У певний момент водій загальмував машину, можливо, відчув себе втомленим.

– Умієш стріляти? – вразив мене питанням.

– Умію – буркнув я, бо що мав казати?

– То – постріляймо собі! – сказав радше до себе, ніж до мене. Спочатку я не зрозумів. Збагнув, коли на задньому сидінні побачив прикритий попоною, добре відомий з вигляду автомат Калашникова. Вигріб з багажника п'ять жерстянок з-під пива. – Постав-но їх, – тримаючи в руці гвинтівку, вказав на простір перед нами.

Я рушив уперед, а він за мою спиною – чув це виразно – відтягнув спусковий гачок. «Стрельне мені в спину! – вразила думка, і я вже хотів, було, впасти на землю, повзти або, може, – таке теж допускав утікати викрутасом і підстрибом! Ще не встрілить, переконавав сам себе, – бо тіло схоче залишити у пісках, далеко від шосе». Отож я ступав уперед і рахував: ще крок, ще два, може, три і тоді – на землю! Піт заливав мені очі.

– Досить! – гукнув він.

Тоді я озирнувся. Ні, не цілився в мене. Гвинтівку тримав піднятою вгору. Я встановив бляшанки. Коли стояв біля нього, він вистрілив. Поціливі у чотири, гаркнули прострелені, п'ятої куля не дряпнула. Тоді подав мені карабін. Я прошив кулями і п'яту, і ті чотири, що були вже понівечені ним.

– А ти хто? Вирвалося йому питання, по-російськи, ясна річ, бо його готували в Москві.

– Снайпер, – буркнув я, бо що ж мав сказати?

Жінка мене б'є

1

«Жінка мене б'є!» – ти знаєш цю скаргу і подив чоловіка: а що ж то за напасть така?

Не він перший, не він останній!

Гетьманша Огінська срібну таріль згортала в сурму, а чоловіка – як свідчать багато літописців – хапала за комір і виставляла за вікно. Гуманна баба, могла ж і на брук кинути. Не кидала, бо брук твердий.

«Жінка мене б'є!» – кричить актор, а публіка сміється.

Бо ж не про співчуття передовсім ідеться!

2

А така собі блакитноока Ганна, випещена сорокарічна молодичка, спритний менеджер культури, також уміє стиснути кулачки, про що найкраще знає Карл, її чоловік.

Того дня, коли ми з Мецем і Стасем потягували пиво, він відшукав нас у Саксонському Саду і обрадував підбитим оком.

– Б'є мене! – хотів пожалітися, а не будити сміх, тож знайшов співчуття. – А я ж на правду не хирляк! – ридав над собою.

– Така сильна? – допитувався Стас.

– Як тур! – запевняв урочисто.

Знав її і я. Колись давно, тоді, коли в її житті ще не було Карла, я дозволив собі сміливий жест і торкнувся її плеча.

Не зустрів опору, відтак обстежив ще й м'який живіт, і гладкі стегна. Знаю, що кажу. Не було то мускулисте тіло атлетки.

З тих пір минуло трохи літ.

Безперечно, набула несамовитості і мускулатури.

З

– Мамо! – просив п'ятилітній хлопчик. – Я пограюся ще хвилю.

І патичком на піску креслив ієрогліфи.

– Повертайся, бо я тобі намну вуха, – попередила мати. І він слухняно потюпав за нею.

Я дивився на них ззаду. Бачив його дещо стоптані черевички і її зграбні ноги, хвилі ясного волосся, сідниці, обтягнуті клітчастою спідницею.

– Не відмовляйся від своїх бажань. Що ж тобі зостанеться, якщо ти їх позбудешся? – застеріг я малюка.

Вона першою повернула голову. Обличчя мала прекрасне, але погляд драконівський.

– Якщо ти шукаєш гудзя, то я розтrophу парасолю на твоєму лобі! – прозвучали її слова.

У поемі майстра Адама один з негідників вживає подібну фразу, і якби вона прозвучала дослівно, ми, можливо, могли б усміхнутися. Але тут не йшлося про обмін посмішками. Тут ішлося про виконання погрози.

А я цього, звісно, не хотів. Тому й змовчав.

*

Гетьманша Огінська (*Hetmanowa Ogińska, Hetmanowa Aleksandra, pani na Siedlcach Ogińska*) Гетьманша Александра, пані Огінська із Седльців (1730-1798) – умілий політик, філантроп, красива жінка, залюблена в мистецтво й митців, і при тому наділена незвичайною фізичною силою.

Вираз звучить у фільмі *Сексмiсія / «Seksmisja»*, який визнано польською комедією століття.

Подія відбувається у 2044 році: оживають двоє чоловіків, яких було піддано гіпотермії піввіку назад. Але що то за світ?! Немає у ньому чоловіків! Була війна, вигинули, проте жінки досконало справляються самі, розмножуються з допомогою партеногенезу, тож ті двоє, які прибули з минулої епохи, вже зайві. Жінки намірилися пристосувати їх для потреб своєї спільноти, не зупиняючись і перед кастрацією.

Чоловіки не стануть жінками. Чоловіча стать буде відновлена. Але щоб так сталося, мужчина мусив наражатися на приниження, глузування, побиття. «Жінка мене б'є» – вислів, який не повинен викликати посмішку, бо він є пересторогою.

*

У творі Адама Міцкевича *Повернення тата / «Powrót taty»* один із розбійників каже до спійманого купця: «Я перший розтrophив би палицю на твоїй голові...»

Бісівське насіння

1

Завихост – місто старе, як Вісла, як її пісок і вода, як хмари над ним, як його костели і монастирі. Віслою пливли барки і човни, селяни власкавлювали нею землю, бортники – бджіл, пастухи – корів та овець. Жінки народжували дітей, прали тут сорочки, клариски – богобоязливі дівчата – молилися в тутешніх кляшторах.

А з-за Вісли, зі сходу, сунули, як саранча, ятвяги, литовці, татари. Грабували костели і монастирі, замки і міста, села і хутори, брали ясир, викрадали чоловіків, гвалтували жінок. Одного разу, коли почулося іржання коней, гортанні вигуки нападників, коли по водах Вісли пронеслися їхні переможні крики, клариски сягнули по ножі, обрізали собі носи і губи.

Знівечені, не дали себе поганьбити.

2

У перші дні травня, останнього року війни, мешканки німецької місцевості Бамберг скоїли групове самогубство. Кинулися у воду місцевої річки, дізнавшись про наближення загонів Червоної армії. Коли озброєні автоматами переможці ринули в місто, то не знайшли чоловіків, – усі вони загинули на війні, а трупи їхніх матерів, дружин і доньок відносила вода.

Мертві, вони уникли зганыблення.

3

Двоє молодиків, негідників з-під темної зорі, згвалтували дівчину.

Їх однолітку. Поверталася з роботи, зійшла з автобуса, як зазвичай, по дорозі додому проминула поле, переходила лісок. І там на неї напали. Ця зеленоока красуня була глухонімою. За скоєний злочин не стали перед судом, а все ж – як виявилось – не уникли кари. Перший швидко сконав мученицькою смертю від раку, другому язиката дружина народила трьох глухонімих синів. Про них я наслухався багато розповідей. Один із цих трьох, здається, найстарший, виламував штахети у паркані, що оточував садибу мого дідуся.

– Бісівське насіння! – нарікав дідусь, ремонтуючи зіпсуету огорожу.

*

Про Завихост, місто, бите-перебите історичними бурями, нагадують щоденно – якраз опівдні – у 1-ій програмі Польського радіо, коли повідомляють про стан води на головних польських ріках. Назва містечка жартівлива, складається з двох частин: із дієслова «заверни» та іменника «хвіст». Перед переправою через Віслу коням завертали (зав'язували) хвости.

У Завихості ніколи не було моста, але це не означає, що не виникло про нього віршів. Одного – найнаївнішого – в дитячі роки я прочитав у газеті «Świerszczyk», він звучав так:

*Там на мості в Завихості
бравий коник впав у воду
крізь діру у мості.*

*Переклад з польської
Олени Кришталської*

ПУБЛІЦИСТИКА

Збігнєв Фрончек: «Майте відвагу бути щасливими»

На початку була зустріч у Києві. Це було у 2007 році під час конференції «Слово без кордонів». Ми обмінялися візитівками, книжками, та після того намагалися, щоб ця зустріч не була однією з багатьох. У 2012 р. польські письменники **Збігнєв Фрончек** та **Войцех Пестка** приїхали у Свидник, де у Піддуклянській бібліотеці в рамках Свята відбулась зустріч і бесіда з ними. Вони побували на Святі, відвідали Бардіїв. У часописі «Люблін. Культура і суспільство» появилась велика репортаж з їхнього перебування на наших теренах. А наступного року (2013 р.) ми зовсім випадково зустрілися у Луцьку на книжковому ярмарку.

У листопаді цього року приїхали у Пряшів. До них приєднався і голова Фондації «Вілла Полонія» Ян Сенк.

Польські гості – (зліва) Ян Сенк, Збігнєв Фрончек, Войцех Пестка.

Що ж ми знаємо про цих польських гостей?

Збігнєв Владзімеж Фрончек – відомий польський поет, прозаїк, публіцист, літературний критик. Головний редактор часопису «Lublin. Kultura i społeczeństwo» («Люблін. Культура і суспільство»). Вірші, оповідання, репортажі і літературні замальовки Збігнєва Владзімежа Фрончека перекладено багатьма мовами світу: англійською, французькою, німецькою, румунською, російською, білоруською.

В Україні видано збірки оповідань і легенд: «Людський голос коня» (2010) і «Любов у Любліні» (2011). Автор-редактор двомовної антології сучасної української поезії «Гравітація взаємності» (Gravitacja wzajemności) (2013).

Він лауреат кільканадцяти літературних премій та відзнак. Його книги у Польщі користуються великою популярністю зокрема такі видання: «Тижня досить на всіх жінок світу», «Вправи для огрядних жінок», «Золото Білгорая», «Лист до Господа

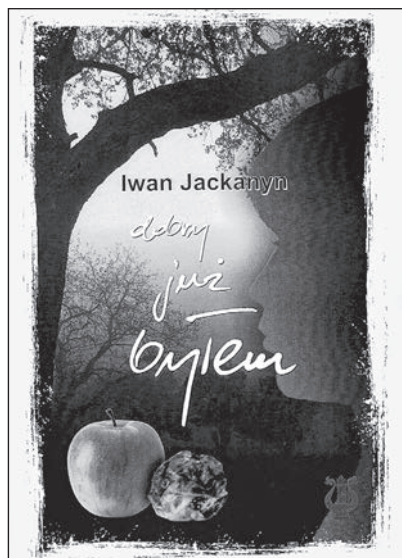
Бога у Варшаву», «Поправки до портрета», «Народні оповідки жахів», повість «Відліт», репортажі, ескізи, оповідання «З сокирою крізь віки», «Прізвиська Любліна», «Любовний роман у Любліні».

Войцех Пестка – польський поет, прозаїк, перекладач, публіцист. Закінчив факультет математики Люблінського університету. Як поет дебютував у студентські роки. Він автор поетичних книжок (збірка «Десять віршів для Гроша» (Люблін, 2005), за неї нагороджений премією Люблінської організації Товариства польських письменників, а також поетичних зошитів «Звична розмова», «Місто»), лауреат премії в номінації прози на конкурсах у Згожельці, Любліні, Бидгощі... У 2008 році виходить збірка поезії «Мандрівка ливною». До збірки увійшли поезії двох сучасників поетів – Анни Багряної (Україна) і Войцеха Пестки (Польща). Вірші подано мовою оригіналу і паралельно у взаємних перекладах.

У 2012 році у львівському видавництві «Астролябія» у перекладі Андрія Павлишина виходить збірка есеїв Войцеха Пестки «До побачення в пеклі», яка оповідає читачам важливу і цікаву інформацію про екзистенцію мешканців Центрально-Східної Європи, котрі успадкували яскраву культурну і політичну традицію, укорінену ще у довоєнний період, зазнавши водночас випробувань тоталітарного режиму. Це блискуче написані

Під час прогулянки Пряшевом.

Це видання отримало Міжнародну премію Юзефа Лободовського. Вибране оповідань І. Яцканина польською мовою вийшло у Любліні тритисясячним тиражем.

тексти, зразок «фірмового» стилю польської школи репортажу. Книжка Войцеха Пестки «До побачення в пеклі» є збіркою болісно відвертих репортажів про долі людей, покалічених Другою світовою війною, котрим відтак доводилося досхочу скуштувати радянського тоталітаризму, що позбавляв їх рідної мови, історичної пам'яті, культури, віри в Бога, гнав на чужину, ув'язнював у тюрмах і концтаборах.

Голова Фундації «Вілла Полонія» Ян Сенк тут аж ніяк не випадково. Фундація активно підтримує творчі польсько-українські зв'язки. З її ініціативи виникла Міжнародна премія імені Лободовського, видатного польського поета, друга України і невтомного перекладача української літератури. Юзеф Лободовський (1909-1988) став патроном нагороди, яка присуджується перекладачам із країн Центральної та Східної Європи і популяризаторам ідеї єднання народів.

Вже в 30-х роках минулого століття Юзеф Лободовський сміливо й при-

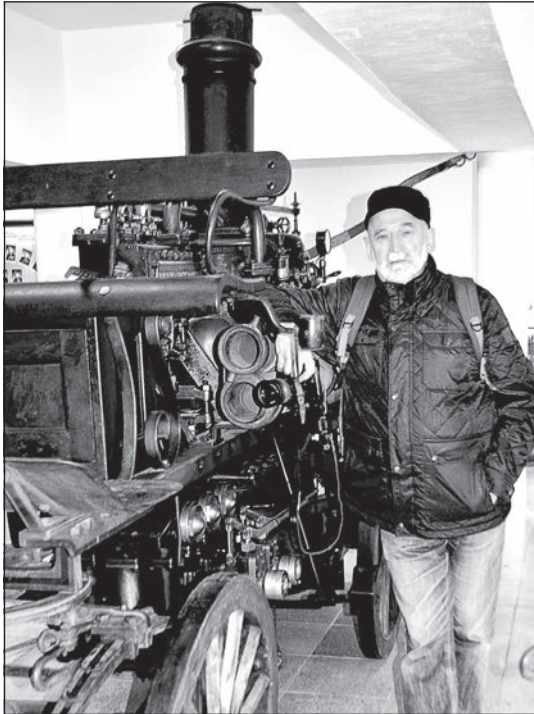
страсно пропагував польсько-українську співпрацю. Публікаціями молодого автора зацікавився волинський воевода Генріх Юзевський, який запросив енергійного публіциста до Луцька і доручив йому редакцію тижневика «Волинь». Редакторська робота Лободовського була спрямованою на пом'якшення польсько-українських конфліктів на Волині. Після війни в еміграції Лободовський-перекладач цікавився творчістю тих авторів, чиє слово допомагало у боротьбі за свободу Вітчизни. Митець апелював до осередків української еміграції, наголошуючи на важливості поширення забороненої в Україні літератури і публіцистики. У перекладацькому доробку співця польсько-українського єднання – поетичні, прозові твори, літературна критика, науково-публіцистичні статті, що охоплюють широкий історичний діапазон – від епохи Київської Русі до сучасності.

Зустріч з польськими гостями у Пряшеві була гарною нагодою порозмовляти з ними про життя, творчість, літературу.

Насамперед ми звернулися до Збігнєва Фрончека.

● ***Збігнєв, як ти вважаєш, що таке література?***

– Література – це сфера духу. Тут можна багато говорити. Одні це розуміють, інші вдають, що розуміють. Дух є чимось незвичайним. Свою першу книжку я видав у 1976 році. У Польщі тоді була криза, багато чого бракувало, між іншим, не було паперу для книжок. Тодішня влада дозволила видати десять книжок-дебютів. Це дуже мало. Так сталося, що на десять років пізніше я міг виїхати у Грецію і зустрівся з грецькими письменниками. Я їх запитав, скільки книжок поезії видають щорічно. 2000 книжок, – була їхня відповідь. Час швидко пливе, минає, демократія «прийшла» і у Польщу. Сьогодні в Любліні, який нараховує 450 тисяч мешканців, у рік виходить 2000 книжок поезії. Це я про літературу, та водночас і про духовність.

Войцех Пестка був у захопленні, оглянувши Крайовий музей у Пряшеві.

● ***Ну, трохи пожартуємо.***

Знаю, що ти ще з дитинства дуже любиш книжки. Яку книжку саме читаєш, звичайно, крім Яцканіна?

– Про твої книжки я міг би говорити дуже довго. Скажу таке, притягує мене сарказм у твоїх творах. Сарказм і дотепність. Філософський дотеп. Дотепність поляки дуже цінують. Ще скажу, що я зараз знову перечитую твори польських авторів так званої «сільської прози». І знову відкриваю їх для себе.

● ***Збігнєв, в одній із своїх книжок оповідання закінчується словами: майте сміливість бути щасливими. Чи для щастя потрібна сміливість, відвага?***

– Так, для щастя треба великої відваги. У своїх книгах я пишу про боротьбу добра зі злом. Щоб чинити добро, треба великої відваги. Послугуюся словом, працюю у слові, звертаюся до слова. Намагаюся словом не завдати прикросців.

● ***В Україні у 2010 році побачила світ збірка твоїх оповідань***

«Людський голос коня». Чи у Польщі коні розмовляють людським голосом?

– Буває, що й так. У Польщі – як і в цілім світі – траплялося багато дивовижного. У поляків не тільки незвичайний гумор, але також гарні легенди, бувальщина. Одна з них говорить про те, що у найдовшу ніч в році звірі говорять людським голосом. Були випадки, що люди підслуховували розмову звірят... Люди, які хочуть підслухувати їхню розмову, не повинні цього робити, бо звірята знають і про таке, про що люди не мають і поняття.

На прощання ще треба скуштувати пражівської кави у колишній кав'ярні «Верховина».

Далі я вже звернувся до Войцеха Пестки:

● **Войцеху, чим для тебе є писання?**

– Писання – це для мене відчайдушна спроба з'єднати світ, склавши його з відірваних, часто випадкових фрагментів у менш чи більш одне ціле, знаходження власного місця на повній білих плям розігрітій мапі сонця.

● **Ти, як мені відомо, закінчив факультет математики Люблінського університету. Чи зовсім зникла математика з центру твоєї уваги, або якою мірою вона відбилася в художній літературі?**

– Почну з того, що у Аристотеля поезія була частиною математики. Математика - це не тільки наука рахування, це скоріш мистецтво знаходження гармонії. Ми постійно у відносинах: чоловік із жінкою, люди в сім'ї і поза сім'єю... І постійно шукаємо гармонії. Гармонія нам постійно уникає, завжди нам щось бракує, щоб її досягти. Вважаю, що математика найкраще організує спосіб думання людини, тому й допомагає літературі. Останнім часом мені здається, що всі літератури, з якими звела мене доля, мають щось спільного з математикою. Я дедалі частіше переконуюсь, що це добра основа під час вступу у літературу.

А на прощання польські гості запрошують нас у Люблін. Збігнев Фрончек не забуває додати: «І майте сміливість бути щасливими».

Іван Яцканин

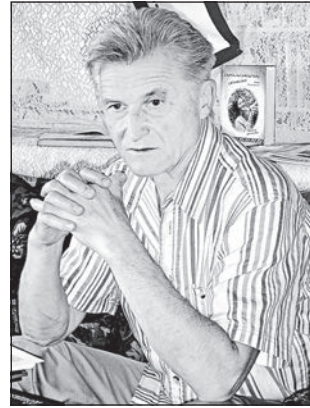
Олександр ШОКАЛО, культуролог

«...НАМ ПОРА ДЛЯ УКРАЇНИ ЖИТЬ»:

ІВАН ФРАНКО В НИНІШНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РЕАЛЬНОСТІ 162-ЛІТТЯ

*Довершилась України кривда стара, –
Нам пора для України жить.*

Іван Франко

Цей провіденційний заклик Івана Франка відомий усім українцям. І він має стати засадничою парадигмою нової епохи нашого життя *волею національного духу в громадській взаємодопомозі*. Ми повинні *Правдою* змити «*кривду стару*» й оновити своє життя. Правда є священною духовною зброєю і гіркими ліками. У *Правді* живе спасенна *Істина*.

Іван Франко (1856–1916) – український митець і вчений-енциклопедист, один з найбільших провісників спасенної *Правди* для свого народу: *Правди-гіркоти*, *Правди-Істини* й *Правди-зброї*. Франка за життя одні побожно любили, інші боялись, а ще інші ненавиділи (така доля геніїв). Коли Франків дух перейшов у інший вимір, люди стали менше знати його через замовчування *Правди*, яку він відкривав їм. Найсокровенніші Франкові праці прирікали на забуття, інші піддавали ідеологічному кривотлумаченню.

Пригадую, в 1977 році випускниця-заочниця філологічного факультету Київського державного університету захищала дипломну роботу за працею Івана Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», яку порівнювала зі статтею Леніна «Партійна організація і партійна література». Озвучуючи настанови свого керівника, «звихнутого» на «логіці Ленінського трактату», вона в захваті добалакалась до того, що Франко написав свою працю під впливом Ленінської статті. Студенти й викладачі ніяково позирали одне на одного й мовчки слухали далі. А далі не витримав письменник, літературознавець, професор Микола Сиротюк і ввічливо спитав у дипломниці: «Скажіть, будь ласка, в якому році написав свою статтю Ленін?». «У 1905», – швидко відповіла та. «А Франко в якому році написав свою працю?». Дипломниця з несподіванки задумалась, а тоді принішкло промовила: «У 1878». «Так про що ж тоді стільки говорити?!» – підсумував професор. І молода аудиторія враз полегшено звільнилася од того туману. Отакий ефект *Правди*.

У пору тотального гніту більшовицької ідеології І. Франка трактували як натхненного партійними ідеями «Вічного революціонера», Великого Каменяра. Бо інакше ж як мали пояснити появу його поетичного циклу «*Думи пролетарія*» (1876–1886) тодішні біографи, які писали, що «й сам термін «*пролетарій*» вперше був введений в українську літературу Франком, бо й сам письменник зазнав долі пролетаря». Згодом такий підхід названо вуглярним соціологізмом.

Хай то було тоді, за партійного тоталітаризму. Але тепер, коли в нібито незалежному, демократичному, багатопартійному (точніше – демоліберальному) українському

суспільстві скасували тоталітарно-партійну ідеологію (хоч і не спромоглися ще на українську державницьку), в освоєнні феномену Івана Франка – мислителя й митця світового рівня запанувала німа пауза.

Тим часом, творча спадщина генія Франка не вивчена й на половину, а налічує вона понад п'ять тисяч літературних творів та наукових праць загальним обсягом понад 100 томів. Понад 40 років Франко надзвичайно плідно працював як оригінальний письменник (поет, прозаїк, драматург) і перекладач, літературний критик і публіцист, багатогранний учений – літературо-, мово-, перекладо- й мистецтвознавець, філософ і економіст, етнолог і фольклорист, історик, соціолог, політолог. Більшість текстів Франко написав українською мовою, а також вільно писав польською, німецькою, болгарською, чеською, російською та перекладав з 14 мов. Він один з перших професійних українських письменників, який заробляв на життя літературною працею. За життя Франка вийшло понад 220 книжок і брошур, у тому числі понад 60 збірок оригінальних і перекладних творів різних жанрів.

Хоч потужний духовно-інтелектуальний потенціал Франка, його правда, його ідеї, зокрема ідея культурної, духовної єдності нації, надзвичайно своєчасні, але в час ілюзорно-позірної незалежності їх не задіюють у фондування національної державницької ідеології та в українське державотворення.

Національну державницьку ідеологію можливо витворити, тільки осягнувши національну ідею – конкретну дієву сутність, першопочаток, основу й мету культурного життя суспільства. *Національна ідея – це життєва програма культурного саморозвитку неповторної збірної цілісності народу, нації з власних первенів самостійною силою й моральною волею. А національна ідеологія – вчення про національну й державницьку ідеї, світоглядна система традиційних духовно-соціально-правових програмних орієнтирів, яка забезпечує націєтворення й державотворення на основі культурного саморозвитку людини й народу.*

Перший про неминучість консолідації *«збірної особи українського народу» на основі культурного розвитку* провістив митець-мислитель, історіософ Пантелеймон Куліш (1819–1897). А Іван Франко поставив програмне ідейне завдання: *«Перед українською інтелігенцією відкривається тепер... величезна, дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй...»*. Які стислі й потужні визначення нації: *«Збірна особа народу»* і *«суцільний культурний організм»!* Збірна особа народу, як і людська особистість, народжується, за Григорієм Сковородою, *«вдруге, духовно»* у власній культурності завдяки своїй самостійній силі й волі та вищій меті свого культурного саморозвитку за вродженою програмою своєї душі, орієнтованою на духовний ідеал. *У здійсненні життєвої програми збірної душі народу – суть національної ідеї.* Національна ідея у Франковому розумінні – не лише світогляд і рідна мова у їх первинності, а головню воля національного духу, морально-соціально справедливості у суспільному житті й економічна самостійність народу. Це і є визначальні прикмети української національної ідеї. Національну ідею у нас уже вкрай забалакали й сприймають її як абстракцію. А національна ідея – конкретна дієва сутність, першопочаток, основа й мета культурного життя суспільства. Національна ідея – це життєва програма культурного саморозвитку неповторної збірної цілісності народу, нації з власних первенів самостійною силою й моральною волею. Кожен народ має свою життєву програму. Осмислення І. Франком національної ідеї та ідеології відкриває перспективу українського націєтворення й державотворення, орієнтованого на культурний саморозвиток на основі суспільного ідеалу.

Проте багатогранна Франкова спадщина зараз малодоступна не тільки широкому

заголові, а й фахівцям, які безпосередньо працюють у сфері культурно-соціального розвитку – в освіті, економіці, політиці й прагнуть *знати Правду* й *«Правді служити»*. Адаже навіть те, що було опубліковане в строго цензурованих 20-томному зібранні творів у 50-х роках та в 50-томному у 80-х роках ХХ століття, охоплює тільки половину Франкової спадщини й лишається малодоступним через обмежені накладки.

Нарешті до 150-річчя від народження І. Франка вийшли 51–54 додаткові томи, один довідковий том та покажчик купюр до Зібрання творів у 50-ти томах, куди увійшли вилучені (переважно з ідеологічних міркувань) частини текстів і подаються коментарі до купюр. Однак це ще далеко не охоплює всієї безцінної Франкової спадщини, не задіює в сьогодення його націєтворчого й державотворчого потенціалу. Світу ще не побачили його найсокровенніші праці, які лежать в архівних сховищах. Парадокс, але цензурні купюри й замовчування Франкової спадщини тодішньою ідеологічною й нинішньою безідеологічною владою в Україні мають одну причину – *намагання приховати Правду*.

Франкова Правда

Що ж то за *Правду* приховувано за замовчуванням та за поверховим тлумаченням енциклопедично багатющої творчо-наукової спадщини Франка? Хто й досі притлумлює та не дає вивільнитись титанічній духовній потузі національного генія, натхненого Істиною й духом волі до боротьби за Правду й справедливість, за щастя свого народу на рідній землі? Що стає на заваді Правді: ніяковість, страх, прислужницька запопадливість? На ці питання дає відповіді сам Франко. Тільки вдумаймося в них із заувагою, що його світогляд еволюціонував од раціоналізму й позитивізму до ірраціональних засад.

Звернімося спершу до читаного й перечитаного і погляньмо на нього не втупленими в минуле очима, а з погляду сьогодення в перспективу безвічності, позачасовості, де ладає тільки Істина, а все інше, що має короткочасну вартість, минає разом з обставинами й умовами, які його спричинюють і від впливу яких звільняється свідомість прозрілої людини. Бо Франків дух не в минулому, він попереду нас і розкриває нам очі на нинішнє безщасне існування й будить до гідного життя, яке ми самі повинні вибороти, орієнтуючись на свій суспільний ідеал.

Поетична збірка «З вершин і низин» (1887), яка напругою своєю сягає рівня Шевченкового «Кобзаря», розпочинається гімном «Вічний революціонер», що разом із «Каменярем» став символічним найменням Франка. Хоч нині ці символи в їх колишньому пролетарському тлумаченні й сприймаються до певної міри як анахронізми, але за своєю непроминутою духовною сутністю вони далеко за межами догм примітивної революційної ідеології:

*Вічний революціонер –
Дух, наука, думка, воля, –
Не уступить нітьмі поля...*

Франків «вічний революціонер» – це дух особи, що незмінно спонукає людину до вищих сфер пізнання, до світла, до гідного життя.

Чи не найпроникливіше розкрив І. Франко своєю Правдою низини людської захланності й вершини устремління людського духу в циклі «Думи пролетарія» з цієї збірки. Найлютіше роздратування викликали в «народовської» та «москвофільської» клерикальної інтелігенції рядки, спрямовані проти «основ» і «стовпів» галицького суспільства:

*Ллесь темнота, не ясний світ...
(«На суді»)*

*Під пнем перегнилим в болоті гнилому
Вертяться, клубляться дрібні черв'яки...
... сні свої черви складали в системи
З заключенням: там є найліпше, як є;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті життє.*

*А коли ... дійсне сонце вказалось з-за мгли:
На Сонце те глянули черви й померли
І, мручи, убійчеє світло кляли.*

(«Ідеалісти»)

Галицькі фарисеї влаштували Франкові тотальну обструкцію: не обрали до Наукового товариства імені Т. Шевченка, не допустили до професорської посади на кафедрі історії української літератури й мови Львівського університету, усували від редагування провідних українських газет і журналів, що змусило його десять років (1886–1896) працювати в редакціях польських журналів і газет. Але він використовував і чужомовні видання для провіщування Правди. Тільки в 1899 р. І. Франко завдяки підтримці М. Грушевського (хоч і той свого часу перешкоджав Франкові, наче приставлений до генія страж) стає дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка й цілком віддається науковій праці.

*Смішний сей світ. Неробів горсть мала
Себе вважає світом, паном всеї*

Землі і ціллю всього, що на світі! – констатує Франко з мудрим сумом.

Смішний він і досі цей світ, де владарює псевдоеліта, яка уособлює національне безчестя, національну ганьбу. Вона панує на українській землі й «любить» її за той зиск, який дістає, спродуючи національне багатство, спроваджуючи на заробітки в чужину український люд, «любить» за українське сало й горілку – за все, що можна продати з вигодою. І що більша вигода, то більша «любов». Владна каста «неробів», відмежована від народу тією особливою «патріотичною любов'ю» до «неньки», не любить тільки української правди, української душі, українського серця. Хіба не про це сказав Шевченко: «*Ви любите на братові шкуру, а не душу!*»? Так само реально в сьогоденні дні відлунює Франкова інвектива «Сідоглавному»:

Ти, брате, любиш Русь,

Я ж не люблю, сарака!

Ти, брате, патріот,

А я собі собака.

Ти, брате, любиш Русь,

Як хліб і кусень сала, –

Я ж гавкаю раз в раз,

Щоби вона не спала...

Я ж не люблю її

З надмірної любови.

Те, що нині переживає українська душа в контексті глобального світового абсурду, нагадує «біль, тугу й боротьбу», що її з геніальною проникливістю передав І. Франко в збірці поезій «Зів'яле листя» (1896), де його глибоко особисті душевні переживання невіддільні від високого устремління духу. І коли М. Коцюбинський одразу сприйняв у «Зів'ялому листі» «надзвичайну світлу силу», то галицька фарисейсько-аристократична псевдоеліта не сприйняла його поетичних одкровенень і звинуватила Франка в декадентстві, що викликало в нього справедливе обурення:

*Який я декадент? Я син народа,
Що вгору йде, хоч був запертий в льох.*

Франкові душевні муки формально вписувалися в контекст тогочасних кризових явищ, душевного розладу європейської поезії, що на них відбилися тотальні переживання епохи згасання культури як сутності людського життя, та в них промовляло передусім глибоке чисте серце сина України, яке сприймало всі болі людські й несло в собі племінне світло й волі до життя. Вслухаймося в його поетичні шедеври, які стали народними піснями: «Безмежнеє поле в сніжному завою», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Зелений явір, зелений явір», «Ой ти, дубочку, кучерявий», «Ой жалю, мій жалю». Яка глибина почуттів і висота духу народного ясніє в них!

А є поезії, сповнені містичного переживання, що споріднює їх з перською суфійською лірикою («Не знаю, що мене до тебе тягне», «За що, красавице, я так тебе люблю», «Що щастя? Це ж ілюзія»). Перед нами відкриваються нові, не пізнані ще рівні осягнень І. Франка. Підтвердження його пильного зацікавлення духовною практикою й поезією суфізму, зокрема Гафізом і Сааді, знаходимо в листуванні з А. Кримським у 1890–1896 роках. Кримський назвав суфізм явищем глибоко демократичним, бо згідно з суфійськими принципами найостанніший злидар з його безсмертною душею такий же великий, як і сам володар. *Суфій* означає – *просвітлений, чистий*. Суфії як рушії культурного саморозвитку несуть духовне світло іншим, просвітлюють і вчать просвітлюватися Всеєдиною Любов'ю в чистому серці. Коли в месіанських релігіях, які є ідеологіями паразитарних політичних систем, панує марновірство й страх перед Богом, а відповідно й перед земними владарями, то в *суфізмі* ладує *ясновідне, духовне знання* й найвища сутність життя – *любов*. У суфійській поезії в образах чуттєвої любові являються глибинні духовні осягнення. Суфії сповідують ірраціональне осягнення Істини й єднання з Усеєдиним (Абсолютом) у процесі «*другого, духовного, народження*» у *власній культурі* (Г. Сковорода), через просвітлення серця всепротяжною силою Всеєдиної Любові. З цього погляду смерть ліричного героя «Зів'ялого листя» сприймається як містична сутність – його духовне народження.

Світоглядний ключ до «*сеї збірки ліричних пісень, найсуб'єктивніших із усіх, які появились у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у способі малювання складного людського чуття*» (І. Франко) й до всієї драми Франкових шукань у контексті тогочасного українського суспільного життя прочитується в оцих рядках:

*Я не тебе люблю, о ні,
Люблю я власну мрію,
Що там, у серденьку на дні,
Відмалечку лелію.
...За неї смерть собі зроблю,
За неї одурію.*

Чисте серце і дух, що живе в ньому, – ось спонука Франкових шукань і вболівань в інтимній і суспільній сферах. Ірраціональне осягнення Істини чистим серцем є суттю вчення й духовної практики суфізму, суттю «*філософії мудрого серця*» Г. Сковороди, «*філософії персоналізму*» М. Гоголя, «*філософії природи*» П. Куліша та «*філософії утаємниченого серця людини*» П. Юркевича. Провідний моральний принцип суфізму й української звичаєвості – *сердечність і взаємодопомога людей* – послідовно сповідував у своїй творчій, теоретичній і суспільній праці І. Франко. Сердечність і взаємодопомога є головною психо-соціальною ознакою *українського духовного типу*, нашою світоглядною засадою, моральною основою українства.

Франко осягає «мовою серця» всі вияви людського життя: від глибоко особистого драматизму до народних тривог і злигоднів. Усе в нього сповнене прагненням Істини, Правди: і особистий життєвий шлях, і громадянська позиція, і літературні твори, і наукові дослідження феноменальних явищ національної культури та пекучих соціально-економічних проблем. Серед першорядних провісників Правди Франко потужно прорікає її рідному народові й людству.

Франкове «зів'яле листя», Стефаникові «кленові листки», «викинуті українці» Олени Пчілки – споріднені образи нашої трагічної неволі. «*Га, така наша доля. Розсипаємося, як кленове листя...*», – печалився І. Франко у 1907 році з приводу масового від'їзду українців за океан. Відтоді минуло сто років, а все нові еміграційні хвилі викидають наш люд на чужину. І досі українці покидають свій рідний Український світ, знесилені й зневолені, опадаючи зів'ялим листям з дерева національного життя, чи то відлітаючи на чужину, чи передчасно лягаючи в рідну землю. І надзвичайно своєчасним лишається Франків імператив: **«Волаємо ми ще раз до всіх, хто може у цій справі щось сказати або порадити. Шукайте головні причини еміграції й усувайте їх!»**.

Воля українського духу

Переживши глибокі почуття й ідейні захоплення – перегорівши-перехворівши жагою до коханої жінки, запалом до соціалізму, очистивши серце й употужнивши дух, Франко стає на шлях *радикалізму – невідступної боротьби з «можними світу сього»*, які чинили «*всякий утиск, усякий визиск і всяку облуду*» («Семітизм і антисемітизм у Галичині», 1887), з їхніми прислужниками, з «*народними провідниками*», які рядилися й досі рядяться в «*батьки нації*», прикриваючи свої шкурні інтереси партійно-клановими ідейками, відстороненими від прагнень народу до гідного життя.

Заснувавши в 1890 р. разом із М. Павликом, під визначальним впливом М. Драгоманова, першу українську політичну партію – Русько-українську радикальну партію, І. Франко був до 1898 р. першим її головою. Однак він не став партійним догматиком чи функціонером. У 1899 Франко публічно заявив: **«Я почуваясь насамперед українцем, а потім радикалом»**. Хто з нинішніх партстатистів спроможеться на таку радикальну заяву? Списочні партійці, від радикалів до лібералів, сидять у нинішньому одіозному парламенті на проплачених олігархами місцях і озвучують розписані їм монологи з політичного шоу. І куди ж приведуть вони Україну своїм «*парламентарним шахрайством*»? Остаточне виродження *репрезентативної демократії*, яка ще не встигла й розвинутися, відбулося через відсутність в Україні національної стратегії розвитку й державницької ідеології. А *демократії за участю*, яка виявляється в безпосередній причетності суспільства до державних справ – у перебиранні громадськістю владних повноважень, ми тільки вчимося. Збірна цілісність українського суспільства може розвинутися тільки на моральних засадах взаємодопомоги, що є суттю традиційного громадівського життя українців.

У статті «Радикали й жиди» («Громадський голос», № 22, 01.10.1898) Іван Франко проникливо розкриває суть українського радикалізму: **«Радикали кличуть і гуртують народ. Не против жидів, а против жидівського дармоїдства і визиску, против жидівської бути і збиткування. Та ні, не против самого жидівського дармоїдства, але против усякого дармоїдства і визиску, обрізаного й необрізаного, хрещеного й нехрещеного, против усякої бути і збиткування, чи вони ходять у халаті, чи в мундирі, чи в реверенді. І виступаючи против жидів, радикали вміють добре розрізнити і знають, що той жидівський лапсердак з пейсами в халаті з цибуляним запахом є далеко меншим ворогом хлопа, ніж той цивілізований, уфрантований і уракрований**

жидівський фінансист, мільйонер, спекулянт та гуртівник, що обертає мільйонами, ходить попідрюки з графами та міністрами, якому з любим усміхом стискають руку біскупи та митрополити! Проти тих великих п'явок виступають радикали найсильніше. Вони б'ють на державні й громадські порядки, що дозволяють тим п'явкам пожитися і запевняють їм не тільки повну безкарність, але в додатку ще всякі почесні, пошану і ордени» (цитовано за виданням: Р. Горак, Я. Гнатів. Іван Франко. Книга 7. Протистояння. – Львів, 2006, с. 407).

У передмові до збірки «Мій Ізмарагд» (1898) Франко застерігає від партійного догматизму й «парламентарного шахрайства»: *«Жорстокі наші часи! Так багато недовір'я, ненависті, антагонізмів намножилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (а властиво вже й маємо!) формальну релігію, оснвану на догмах ненависті та класової боротьби. Признаюсь, я ніколи не належав до вірних тої релігії і мав відвагу серед насміхів і наруги її адептів нести сміло свій стяг старого, щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народних, на поступі й загальнім розповсюдженні освіти, науки, критики і людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всього людського майбутнього, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої «світлої будуччини»* (цей текст не ввійшов до 50-томного видання).

У статті «Огляд української літератури за 1906 рік» І. Франко проаналізував видання українських соціал-демократів: *«Є ще одна глибока хиба, що була джерелом їх хитання в самих основних поглядах, – вони не уявляли собі гаразд цього національного характеру, не відчували того, що вони ж наперед українці, а потім соціал-демократи, трактували це українство як формальну концесію, а не як натуральний вислів своєї душі, і тому й не зуміли в свою публіцистику вложити душі та захопити нею ширші маси читачів»* (Іван Франко. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах. Львів, 2002, с. 172).

Так і філософ, історик, громадсько-політичний діяч Михайло Драгоманов (1841–1895) підпорядковує радикальний рух етичній зорієнтованості української духовної традиції. Обстоюючи «громадівський», «етичний соціалізм», він піддає критиці російське народництво й марксизм, заперечуючи марксистську комуністичну доктрину як нездійсненну й шкідливу для українського суспільно-політичного життя. І. Франко чітко означив громадівську позицію М. Драгоманова: *«У своїх листах, як і в статтях, до соціалізму й соціалістичних теорій Драгоманова доторкався дуже рідко, завсідги заявляючи, що він не почуває себе компетентним входити в деталі. Навпаки, він нераз остерігав молодих, гарячих соціялістів не надто діймати віри соціял-демократичним конструкціям будуччини, бачучи в них значну пайку жидівської зарозумілості»* (М. П. Драгоманов. Документи і матеріали. Львів, 2001, № 321, с. 576). У статті «В десяти роковини смерти Михайла Драгоманова» (1905) І. Франко підтвердив цю позицію: *«Се й була причина, задля якої він не любив соціял-демократів, хоч сам був щирим соціялістом. Він не любив їх головно за їх жидівську догматичність та певність себе в мальованні будучого соціялістичного раю і за те, що вони, маючи нібито в руках рецепту на все людське лихо, з погордою дивилися на всі інші партії і всі інші змагання, що не вмішувалися в рамки їх партії. Се була, на його думку, прикривка для духового лінивства, пережовування все одних чужих думок, річ дуже небезпечна для культурного розвою всіх людей»* (Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Показчик купюр. К., 2009, с. 189). І свою власну позицію Франко висловив так само однозначно: *«За кожною з партій – соціялістичною, ліберальною, я бачу хитрий писок жидів»* (Нескорена нація, 1998, ч. 5–6). Згадаймо також Гоголеве застереження про «облудні призьми всяких партій» і

«пролетаріатство». Микола Гоголь (1809–1852) у публіцистичних «Вибраних місцях з листування з друзями» ще на початку 1947 (за рік до виходу в світ Маніфесту комуністичної партії – першого програмного документу європейського комуністичного руху, який проголосив невідворотність *загибелі капіталізму від рук пролетаріату*) перший забив тривогу, застерігаючи слов'янський світ од «пролетаріатства», яке страшним привидом почало ширитися по Європі: «Що означає, що вже керують світом геть усякі швачки, кравці й ремісники...?». Гоголь внутрішнім зором проникливо бачить у європейському «пролетаріатстві» початки політико-соціальних потрясінь світового масштабу: «...Там ніхто ще цього сповна не бачить. Усе, не виключаючи навіть державних людей, перебуває досі на поверхні зовнішніх відомостей, тобто перебуває в тому зачарованому колі пізнань, яке накреслили журнали у вигляді скоросніплих висновків, необачних свідчень, поданих крізь **облудні призми всяких партій**, зовсім не в тому світлі, в якому вони є. ...У Європі заварюється тепер усюди таке сум'яття, що не допоможе жоден людський засіб, коли воно викриється... Люди темні, нікому невідомі, які не мають думок і чистосердечних переконань, керують судженнями й думками розумних людей, і газетний листок, що його всі визнають брехливим, стає нечутливим законодавцем для людини, яка не поважає його! Що означають усі ті незаконні закони, які, очевидно, на виду в усіх накреслює нечиста сила, що шириться знизу, – і весь світ це бачить, і, як зачарований, не сміє ворухнутися? Що за страшна наруга над людством...! ...У нас тепер проповідують: одні – чисту демократію, інші – монархію, треті – аристократію, четверті – суміш усього...Та настав час, коли кожен більш-менш відчуває, що правління не є штукою, яка створюється в окремих головах, нечутно, сама собою, а з духу і властивостей самого народу, з місцевості – землі, на якій живе народ, з історії самого народу, яка показує людині глибокодумній, коли і за яких умов розвивався народ, діяв добре й розумно». Гоголь сподівається на ще нереалізовані природні сили свого народу: «Ми ще розплавлений метал, який не відлився у свою національну форму; це нам є змога викинути, відштовхнути від себе негідне нас і впровадити в себе все, що вже неможливо іншим народам, які набули форми й загартувалися в ній. Ще є багато в нашій корінній природі, нами забутих ... – доказ цього вже те, що ... побратимство людей було в нас рідніше за дім і кровне братство, що **ще немає в нас непримиренної зненависті верстви проти верстви** і немає в нас ще тих **озлілих партій**, які водяться в Європі й які водять нездоланну перешкоду до єднання людей та братерської любові між нами...».

За зовні ідейними партійними ширмами приховуються меркантильні корпоративні інтереси *дармоїдів*, що їх вони домагаються економічними важелями: податками, митом, іншими засобами визиску й збагачення.

На тверде переконання Франка, соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими й фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті. А в знаменитій праці «Поза межами можливого» (1882) Франко різко поставив питання про «економічний прогрес» і «соціальний супокій», що є «найкраща гарантія для п'явок – вислати їх жертви»: «...Великі соціальні п'явки, насавшись хоч і до надлюдських розмірів, можуть навіть пальцем не кивнути для добра тої нації, якої соками вони наситилися...». Він домагався повної рівноправності – «проти насилля верховодців, проти несправедливої майоризації та визискування». Завважаючи, що «для Маркса і його прихильників історія людської цивілізації, то була поперед усього історія продукції», Франко ставить необхідність ідеалу «повного, нічим не в'язаного і не обмежаного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвою нації»: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими»

фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації. ...Не маючи в душі сього національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеруськім морі, а ті, що лишилися на своїому ґрунті, попадали в зневіру і апатію... Ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його осущення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки. Виплоджений так званим матеріалістичним світоглядом фаталізм, який твердив, що певні (соціальні, разом з тим і політичні) ідеали мусять бути осягнені самою «іманентною» силою розвою продукційних відносин, без огляду на те, чи ми схочемо задля сього кивнути пальцем, чи ні, належать сьогодні до категорії таких самих забобонів, як віра в відьми, в нечисте місце і феральні дії. Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уявляти собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина» (Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 45. Філософські праці. К., 1986, сс. 281, 283–285).

Звільнення від «інтернаціонального» капіталу»

Український вчений-металург, громадський і політичний діяч Іван Фещенко-Чопівський (1884–1952) в «Економічних нарисах України» (1918) застеріг: **«Коли національні сили не згуртуються, коли не скристалізується національний дух, – тоді можемо сміло слово Україна замінити словом: міжнародний ринок з «інтернаціональним» капіталом... єврейським, московським... – і все це буде зватися «Україна».** Його тривожне застереження справдилося через 100 років як моторошна реальність. Україну окупував «інтернаціональний» капітал» (фінансовий інтернаціонал) і перетворює на безіменну країну, утверджуючи свою підступність гаслом: «Єдина країна – Єдина страна». Нинішній стан України нагадує наше минуле, що його проникливо охарактеризував Микола Гоголь: *«Тоді історія, здавалося, застигла й перетворилася в географію: одноманітне життя, що ворушилося в частинах і було нерухоме в цілому, могло вважатися географічною належністю країни».*

Наведу застереження ще одного подвижника українського духу Пантелеймона Куліша: *«Доки тяжіє над нами нерозуміння нашого минулого... Доки не з'ясується для нас пройдений уже нами шлях, доти ми не відаємо, що і як нам робити; отже, будучину свою віддаємо влаштувати комусь іншому...».* І його неприминущий моральний імператив: *«Будьте самостійною силою, а не знаряддям чужої сили»; «...всяк має свого царя в голові і свого суддю в серці – їх нехай і слухає».* Куліш як духовний подвижник і національний ідеолог мав великий вплив на українське суспільство, за що його по смерті також піддали майже столітньому забуттю. Хоч би за таку, односторонню з Франком, позицію. У листах до свого молодшого колеги, віденського професора Івана Пулюя (1845–1918) Пантелеймон Куліш проникливо розкрив руйнівну антинародну суть поширюваної тоді комуністичної ідеології: **«Сим комунизмом, що проповідують Ваші школярі, нароблять вони тільки халепи письменним дурням, а в пахарську громаду наука ся не піде – ні в Галичині, ні в Україні. ...Усі шляхи перегорожені початками культури. ...Соціялісти запаскудили соціяльність, як дурне військо шпетить власне знамено».** П. Куліш проніс через усе життя високий народний ідеал – *«цей народний стяг, який ніколи не понижуюється на очах у політич-*

ного ворога й переходить, в усій своїй величі, у спадок далеким нащадкам». Істинність Кулішевої позиції підтверджує саме життя.

Нині нам загрожує повторення трагічних помилок минулого. Для відродження українського народу й організації свого суспільного ладу – національної держави необхідне вивчення світоглядних засад подвижницької праці своїх визначних попередників та забезпечення українського національного ідеалу від облудних підмін.

Іван Франко в праці «Соціалізм і соціал-демократизм» (1897) розвінчує *«соціал-демократичні конструкції будуччини»* й застерігає від запрограмованого російськими соціал-демократами *«державного соціалізму»*, який під вивіскою *«народної держави»* стане *«величезною народною тюрмою»*. Франко дійшов висновку, що *«марксистські ідеї, під покришкою соціал-демократизму, для українства гірші, ніж навіть російське самодержавіє»*, бо *«коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами і відвертає їх від праці на рідному ґрунті»*. В таких інтернаціональних справах, як соціалізм *«здорові органічні парості можуть у кожному краю вирости тільки з виразного національного ґрунту»*; *«А все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації»* (Іван Франко. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах. Львів, 2002, сс. 370–399).

У праці «До історії соціалістичного руху» (1904) І. Франко проникливо розкриває облудність соціалізму: *«Проклямований зразу як філантропія, як постулат християнської любові й справедливості супроти бідних і покривджених, він у XIX віці робиться філософією найлівішого крила гегеліанців, світоглядом цілих поколінь учених, релігією мільйонових мас, робиться могутнім двигачем політичного та соціального розвитку, окликом боротьби, для одних – найвищим ідеалом, метою поступу, з осягненням якої кінчиться властиво історія, а для інших – грізною небезпекою, синонімом перевороту та перемоги варварства й нового деспотизму, найбільшим ворогом індивідуальної свободи та загального поступу»*. Тут же критично розглядаючи *«Комуністичний маніфест 1848 року»*, появу якого іронічно прирівнює до *«уродження Христа, коли вірити Енгельсові і всім іншим історикам соціалізму за соціал-демократичного табору»*, Франко констатує *«наглий і швидкий розвій нового феодалізму, феодалізму промислового та грошового, ...причому рівночасно щезають або бідніють середні класи. З сього не може вийти ніщо інше, як загальне поневолення... ..«однакова примусова праця для всіх, заведення промислових армій, особливо для рільництва». ...Та й загалом всевладність комуністичної держави, зазначена в усіх 10 точках К. М., в практичному переведенню означала би **тріумф нової бюрократії над суспільністю, над усім її матеріальним і духовим життям»**. Аналізуючи програмні позиції Маркса й Енгельса, викладені ними у *«Комуністичному маніфесті»*, Франко стверджує, що *«оброблена ними програма державного соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді у життя міг би стати великим загальним гальмом розвитку або джерелом нових революцій»* (Іван Франко. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах. Львів, 2002, сс. 400–423).*

Те саме стверджує визначний німецький філософ Фрідріх Ніцше (1844–1900) в праці «Жадання влади» (1890): *«Соціалізм – як до кінця продумана тиранія найнікчемніших і найдурніших, поверхово мислячих, заздрісних і на три чверті акторів – є в дійсності остаточним результатом сучасних ідей і їх прихованого анархізму, але*

в теплуватому повітрі демократичного благополуччя слабшає здатність робити висновки і навіть взагалі приходити до якогось певного кінця. Тому в цілому соціалізм – це безнадійна і невтішна справа... Ученні соціалізму погано приховуються «жадання до заперечення життя». Це мусять бути якісь нездалі люди й раси, що видумали це вчення. І доказано, що в соціалістичних суспільствах життя саме себе заперечує, саме підрізає свої корені». Саме через цю непоступливу світоглядну позицію Ніцше німецькі націонал-соціалісти, а за ними й більшовики, профанним способом зробили з мислителя ідеолога німецької «надлюдини» (*Übermensch*). Та передбачення Ніцше стало реальністю: паразитарна соціалістична «держава в державі» (П. Куліш) доводить народ до самознищення – *автогеноциду*.

Істинність позиції Куліша, Драгоманова, Франка, Ніцше підтвердила історія: соціал-демократи, надто їх ліворадикали – більшовики, й не збирались будувати соціалізму, а використали комуністично-соціалістичну доктрину як декорацію для одурманення й жорстокої експлуатації заневоленого люду. Хоч зараза комунізму й не пристала до хліборобів, та більшовики виморили їх репресіями й голодовками. Народна культура не витримала руйнівної навали винародовленої, деморалізованої, озлиднілої маси пролетарів під диктаторським вождівством більшовицьких «цивілізаторів». А «письменні дурні» стали служити нелюдям на лихо людям.

За зовні ідейними партійними ширмами приховуються конкретно прагматичні корпоративні інтереси соціальних паразитів, що їх вони досягають економічними важелями: податками, митом, іншими засобами визиску й збагачення.

В економічних працях, поданих у 44 томі 50-томного зібрання творів, І. Франко, піддає глибокому науково-статистичному аналізу фінансово-господарську й соціальну сфери Галичини. Зокрема пише про небезпеку для селян і для підприємців грошового капіталу, лихварства, що загрожує їм втратою землі й руйнацією виробництва («Фінансове положення Галичини», 1883; «Фінансові справи українських інституцій», 1886; «Земельна власність у Галичині», 1887), про міжнародні митні зловживання («Тернопільська» моральність», 1887).

Тодішня ситуація в Галичині вражаюче нагадує руйнування грошовим капіталом, юдейським лихварством основ агрокультури в античні часи і в наше сьогоднішнє. Лихварство зруйнувало природну систему господарювання й весь суспільний лад античного світу. Стародавні римляни застерігали: «Лихвар гірший за вбивцю». Проникливо охарактеризував руйнівну суть лихварства видатний український вчений-економіст Михайло Туган-Барановський (1865–1919): «Боротьба з грошовим капіталом, в особі лихварів, поруч боротьби проти великого землевласництва, складає головний зміст внутрішньої історії Греції й Риму. Через те, що позичкові відсотки в стародавньому світі були надзвичайно великі, то позичальник дуже часто не мав змоги виплатити свого боргу разом з відсотками, що на йому виростили, і не тільки все майно його переходило до лихваря, але й сам він позбавлявся волі й ставав рабом свого кредитора. Таким, власне, способом, велика сила грецького селянства позбувалася своєї землі. Це доводило до постійних повстань у стародавній Греції. Повстання ці часто кінчалися перемогою народу, при чому лихварів вигонили з держави або навіть карали на смерть, майно їх конфіскували, а борги оповіщали недійсними. Але все це мало впливало на хід економічного розвитку грецького світу, – по скінченні революції лихварство знову віджило, і ті самі економічні стосунки поновлювалися в попередньому вигляді» (М. І. Туган-Барановський. Політична економія. Курс популярний. К., 1994. с. 131–132). Така історія нескінченної боротьби греко-римського світу з юдейським лихварством.

Відтоді протягом 2000-літньої історії тривають перманентні народні повстання з провідною ідеєю всіх визвольних селянських рухів – *земля і воля*. На цьому жит-

тевому прагненні людей весь час спекулювала й далі спекулює паразитарна еліта, підмінивши всенародні визвольні рухи революціями-переворотами, які змінюють тільки форми панування над народами владарюючих паразитарних еліт, але не звільняють народів. *«Інтернаціональний» капітал* владарюючих еліт проникав через грабінницьке лихварство у господарську й політичну сфери народів агрокультури, посилюючи соціальне паразитство й руйнуючи суспільний лад ізсередини.

Для втихомирення марновірством непокірного, пограбованого лихварями люду синедріон як найвища юдейська релігійна, судова й політична інстанція доручив своїм ідеологам сформулювати доктрину *новітньої юдейської релігії – християнства*. Облудною ідеологією спасительства християнство відволікає людей од реальності несправедливого існування в ілюзорність надії на краще життя «в раю», «на тім світі» та спонукає до терпіння й всепрощення.

А нестримну протестну енергію людей конкуруючі партії соціальних паразитів спрямовують у революції-перевороти, які відбувалися й відбуваються під ілюзорними, облудними гаслами. Такою оманю стала комуністична ідеологія, яка обіцяла «світле комуністичне майбутнє» – райське життя на Землі. Суть зовні полярних ідеологій християнства й комунізму одна – обман людей *«облудними призмами»* всяких релігій і партій. Бо в християнства й комунізму одне джерело – юдаїзм.

Український мудрець Григорій Сковорода називав основу юдаїзму – Біблію світом символічним, а не священним, не вважав історичними біблійні тексти й поставив під сумнів історичність Ісуса Христа: *«У помираючій на хресті Христовій плоті помирає вся історіальна нісенітниця...»* («Ізраїльський змій»). Більше того, мудрець категорично не приймає всього, що знаменує собою смерть: *«Не люблю життя, на якому є печать смерті, і само воно є смертю»*. Глибокий смисл критичної позиції Г. Сковороди щодо розп'яття як *печати смерті* й основної доктрини християнства ствердив німецький мислитель Фрідріх Ніцше (1844–1900) у своїй філософії життя: *«...Історія християнства, – відтоді, як розп'яли Христа, – це історія поступового і все грубішого нерозуміння первісного символізму»*.

Підтвердженням *історіальної нісенітності* християнства є давня баптистська трактовка Ісуса Христа як «першого комуніста» й недавня коронація його на «короля Польщі». Та найпереконливішими виявились «одкровення» необільшовиків. Президент Росії В. Путін порівняв комунізм із християнством, а мавзолей більшовицького вождя Леніна – з шануванням мощів святих. Про це він розповів в інтерв'ю для пропагандистського фільму «Валаам» (2018): *«...Ця віра завжди нас супроводжувала... Були ж зовсім жорсткі богоборчі роки, коли нищили священників, руйнували храми. Але ж водночас створювали нову релігію. Комуністична ідеологія – насправді, дуже споріднена з християнством. Свобода, братерство, рівність, справедливість – це ж усе закладено в Священному писанні, це все там є. А кодекс будівників комунізму? Це сублімація, це примітивний витяг з Біблії, нічого нового не придумали. Леніна поклали в мавзолей – чим це відрізняється од мощів святих для православних, та й просто для християн?». А тим, хто сумнівається в відсутності такої традиції в християнському світі, Путін пропонує поїхати на Афон і подивитися там на мощі святих: *«Тобто, по суті, нічого нового тодішня влада не придумала, вона просто пристосувала під свою ідеологію те, що людство вже давно винайшло»*. Таку заяву президента підтримали російські комуністи. Перший заступник голови ЦК КПРФ, перший віце-спікер Держдуми І. Мельников відзначив: *«Ці слова президента дуже корисно й аргументовано згладжують гострі кути навколо теми мавзолею, і в цьому плані оцінка цих тез може бути тільки позитивною»* та додав, що лідер КПРФ Г. Зюганов «також давно й*

грунтовно розвиває тезу про зв'язок цінностей християнства і комунізму). Водночас Мельников зауважив, що «для комуністів «моральний кодекс будівника комунізму» не може бути «примітивним витягом з Біблії», бо цей кодекс націлений на будівництво справедливого суспільства тут і зараз». Суттєве уточнення, адже християнська віра обіцяє «рай на уточнення, адже християнська віра обіцяє «рай на Небі», а комуністична віра - «рай на Землі».

Усе це свідчить, що християнство й комунізм – дві полярні крайнощі однієї облудної доктрини юдаїзму. Прикриваючись фальшивим піклуванням про людей, ідеологи християнства й комунізму підбурюють марновірних на протиборство за чистоту своїх віровчень. Християни обзивають комунізм сатанинством, а комуністи християнство – мракобіссям. І водночас християнство й комунізм – дві обоюдні релігії однієї ідеологічної доктрини юдаїзму.

Юдаїзм як підвалина біблійної догматики став основою комуністичної доктрини Маркса, який отримав спеціальне посвячення в юдейській школі рабинів і, перебуваючи в тенетах талмудично-кабалістичних понять, повною мірою явив юдейське віровчення в комуністичному віровченні. Комуністична доктрина – це варіант Талмуду, оскільки в ній є лише товарно-грошові відносини й немає місця для морально-духовного, культурного саморозвитку людей. Юдео-комунізм прирікає людей на закабалене існування з рабською повинністю – обслуговувати ієрархію дармоїдів, соціальних паразитів. Біблія як план світового рабовласництва передбачає клас рабовласників і клас рабів: рабовласники володіють рабами як своїми речами. Звідси дві взаємопов'язані релігії: юдаїзм – релігія для утвердження рабовласників, і християнство – релігія для вирощування рабів. Юдаїзм і християнство формують два протилежні психотипи: рабовласника й раба.

У марксистській доктрині комунізму поєднано юдейську релігію рабовласників і християнську релігію рабів. Комуно-марксизм вирощував рабовласників – комуністів і плодив рабів – пролетарів. Для утвердження своєї ідеологічної монополії комуно-марксизм заборонив юдаїзм і християнство як два конкуруючі з ним віровчення. І насадив замість них світську, комуністичну релігійність руками більшовиків – представників крайнього, екстремістського напрямку комунізму. Так постала більшовицька теократична імперія СРСР з символом віри – «світлим комуністичним майбутнім», у якій владарювали комуністи-більшовики – марксистичні-ленінці під ширмою «диктатури пролетаріату». Більшовицьку імперію СРСР, як і Хозарський каганат, побудовано за юдейською ідеологічною доктриною. Більшовицьке віровчення про комунізм і соціалізм стало ідеологією тоталітарного режиму владарювання юдейської еліти. Після розділення СРСР місцева комуністична еліта почала сповідувати місцеві релігійні культу. А після скасування світської (комуністичної) релігійності в пострадянських суспільствах відбувається засилля церковної (християнської й ісламської) релігійності. Це свідчення кінця політичної доктрини комуно-марксизму й глибокої кризи аврамічних месіанських релігій.

Релігія – спосіб маніпуляції натовпом, який керується безтямною схильністю йти, куди його ведуть. Натовпи винищують один одного за свої релігії, що підтверджують релігійні війни: хрестові походи на ісламський світ і комуністичний терор проти християнського й ісламського світів. І все це є логічним наслідком розп'яття юдеями месії Іешуа (Ісуса) на хресті й проголошення християнською церквою розп'ятого Христа *богом*. Тут доречно з'ясувати, що таке *бог*? Доктор фізико-математичних наук С. П. Капиця (1928–2012) відповів на питання «*Чи є бог?*» просто і ясно: «*Тут у мене розходження з церковниками полягає ось у чому: вони вважають, що бог видумав людину, а я вважаю, що людина видумала бога. Така моя відповідь на це питання. Після цього все стає на свої місця*». Ще Публій Вергілій Марон (70–19 до н. е), найвидатніший

поет стародавнього Риму й один з найвизначніших поетів античної літератури, автор національного римського епосу «Енеїда» переконливо ствердив: *«Обираючи богів, ми обираємо свою долю»*. Тобто, придумуючи собі богів, кумирів, люди програмують своє існування в залежності од тих богів, кумирів. Бога-творця, вершителя людських доль видумали й нав'язали підневільному людові повелителі, а одурманений люд вірою в того бога-владику став виправдовувати свою слабкість, безвольність, безтямність. А коли люди моляться розп'яттю, вони самі себе програмують не на життя, а на смерть. Бо розп'ятий бог – то вже подоба бога-творця, опудало смерті. Бог-жертва є суттю релігії смерті, яка змінює людську долю – перепрограмує вроджену, природну програму людської душі з повносилоного життя на передчасну, жертвовну смерть. Починаючи з культу поклоніння розп'ятому Христу, юдохристиянство стало утверджувати культ мучеництва. З одного боку, мучеництвом заохочують бузувірів до страждань в ім'я Христа, а з другого боку, через співчуття до мучеників маніпулюють суспільною свідомістю: вину за фіктивне вбивство «богообраних» перекладають на неугодних юдохристиянству, на тих, хто викриває його облудність. Юдохристиянство як аврамична релігійна доктрина з культом персоналізованого бога підмінює моральні людські чесноти персоналізованими образами мучеників, а піддаючи їх мукам, тим самим нищить ті моральні чесноти. Так юдохристиянство масово нав'язує людям культ смерті.

Життєвий досвід людський підтверджує Істину: чим більше людина думає про смерть, тим менше вона живе. Сама Природа визначила людині жити в Істині й не думати про смерть. Зачате на смерті християнство як новітня юдейська релігія зробило культ месії Христа декорацією – ширмою для прикриття відсутності істинного, духовного знання, яке спрямовує людину на здійснення життєвої програми своєї душі в спорідненій праці, а замість цього насаджує поклоніння Христовому розп'яттю й марновірство в потойбічне життя. Той еґреґор-розп'яття припинає до себе легковірних бузувірів, які перестають чути Істину й знати свої душі, а всю психічну енергію, розумову й духовну сили віддають божеству-еґреґору. Так припиняється процес морально-духовного, культурного саморозвитку людей, народів, людства. Облудне аврамичне месіанство, яке юдеї нав'язали всьому світові через християнство, іслам і тоталітарну комуністичну ідеологію, припинило еволюцію людства в морально-духовному плані. Під ширмою єдинобожжя юдаїзм зробив головним божеством *«золотога тільця» (золоту плоть)*, що став *символом віри фінансової цивілізації*. Фінансова цивілізація заснована на месіанізмі біблійної цивілізації, що й спричиняє глобальні кризи. Саме проти темних церковних ритуалів і грошолюбства постав Григорій Сковорода, явившись передвісником кінця біблійної цивілізації, кінцевою формацією якої є нинішня фінансова цивілізація з її владарюючим *фінансовим інтернаціоналом – груповою стратегією світового владарювання*.

Іван Франко розкриває агресивну *групову стратегію* юдейського капіталу, застерігаючи од *групової стратегії* комуно-марксизму й далі – од більшовицької диктатури й нинішнього необільшовицького монополізму. В праці «Що значить солідарність? Із статистики більшої посілости в Галичині» (1886) І. Франко один з перших відверто виступив і аргументовано розкрив правду про злочинну щодо українців економічну політику організації юдейських націоналістів «Alliance Izraelite»: *«Коли порівняємо старинну історію завоювання Канаана через жидів, як нам оповідає її книга Судіїв, з теперішньою історією завоювання жидами Галичини, то мусимо признати, що за тих пару тисяч літ... жиди багато навчилися і поступають тепер далеко систематичніше та успішніше, ніж колись. ... Тоді забирали села, не тикаючи укріплених міст, убивали селян з їх жінками, дітьми а навіть худобою; тепер розпочали завоювання міст, а переходячи на села, навіть не думають відразу убивати селян, а висисають їх еконо-*

мічні соки, аби мати з них, з їх жінок, дітей та худоби якнайліпших і найчисленніших слуг» (Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 44. Книга 1. Економічні праці (1878–1887). К., 1984, с. 459). Ось вам готові пролетарі! І ця нескінченна пролетаризація триває в Україні по сьогоднішній день.

Американський психолог Кевін Макдональд (1944) з позиції своєї теорії *еволюційної психології* розглядає *«групову еволюційну стратегію»* як визначальну ознаку юдаїзму. Вчений обґрунтовує це в праці «Народ, який живе сам по собі: Юдаїзм як групова еволюційна стратегія» (1994). Групова селекція юдаїзму тримається на його крайньому етноцентризмі. Юдаїзм – нерозривна єдність релігійних і етнічних ознак: юдаїзм – належність до єврейства, а єврейство – належність до юдаїзму. К. Макдональд також привернув увагу до центральної ролі юдеїв у посиленні масової імміграції в США й Західну Європу, вказуючи на *«організовані юдейські кагали»* як на найвпливовішу групу, що сприяє необмеженій імміграції в США, а також наголошував, що ця група діє винятково *«у власних інтересах»*, не звертаючи уваги на інтереси інших американців. Аргументуючи свою позицію, Кевін Макдональд цитує Леонарда Глікмана з Товариства Допомоги Юдейським Емігрантам: *«Чим більш поліетнічне американське суспільство, тим у більшій безпеці перебувають юдеї»*.

Американський економіст і соціолог Мансур Олсон (1932–1998) у праці «Влада й розквіт: звільняючись від комуністичних і капіталістичних диктатур» (2000) розвинув *концепцію «осілого грабіжника»*. Він порівняв «осілого грабіжника», який зацікавлений у збереженні на підконтрольній території стимулів для виробництва благ, частину з яких він привласнює, з експлуататорською державою й протиставив його «кочовому грабіжникові», стратегія якого полягає в тотальному пограбуванні й руйнації. Таким чином, *постійний, «осілий грабіжник»* переймає на себе одвічну функцію уряду – захист його громадян і власності проти *тимчасових, «кочових грабіжників»*.

В українській історії такими «кочовими грабіжниками» були *руси*, що являли собою не народ, а воєнно-торгове угруповання. *Руси* як винародовлений, різномовний конгломерат склалися з маси *степових кочовиків – раші-расія*, що були нащадками туранців-туруджів; *морських кочовиків (піратів)* з південної Європи – *рузі-рус* та юдейських *торгових груп, «комерційних компаній»* з Близького Сходу – *расія*, які еллінізувалися в Північному Причорномор'ї (саме *юдеї-расія* й стали комерційним, фінансовим ядром того конгломерату). Отже, *русь, руси* – збірне поняття на позначення безземельних, без етнічних ознак грабіжницько-кочових, воєнно-торгових угруповань, які сформувалися з вигнанців-ізгоїв з тюрксько-іранських, кельтсько-фризьких та юдейського етнотериторіальних середовищ. Тому в тих безземельних, винародовлених химер така невтоленна жадоба до чужих земель і патологічна ненависть до корінних народів. *Руси, русь* – не народ, а *професія: грабіж, війна, торгівля, визиск*.

Колонізувавши українські землі, *руси* стали «осілими грабіжниками» й своїх підданців назвали *руськими*. *Руси* – соціопатичний тип «кочового грабіжника», який, ставши «осілим грабіжником», почав наймати на службу інших «кочових грабіжників» – варягів, вікінгів, що спричинило до ототожнення русів з варягами, норманами, хоч *руси* як винародовлений конгломерат не мають нічого спільного ні з варягами, ні зі слов'янами. *Руси* садовили на престоли своїх каганів, а самі мали статус військової дружини при них. Коли «кочові грабіжники» стають «осілими грабіжниками», вони утворюють у підкореному соціумі владарюючу касту й відповідну паразитарну структуру – «державу в державі» та декоруються етнічними найменнями корінних народів.

Нинішня олігархічна «держава в державі» провадить в Україні політику винародовлення. Коли у ХХ столітті Українська нація була нацією депортованих, то в ХХІ

столітті стала нацією мігрантів. Україна ще не пододала наслідків депортаційних та голодоморних геноцидів, а вже гибіє від новітнього винародовлення. ***Знелюднення України, вигнання українців з рідної землі має далекосяжну мету: на землю без народу неминуче прийдуть чужинці-колонізатори без землі.*** Тож надзвичайно своєчасне Франкове «волення»: ***«Шукайте головні причини еміграції й усувайте їх!»***.

«Осілі грабіжники» наживаються на експлуатації людей і природних ресурсів колонізованих країн. Паралізуючи страхом і геноцидними технологіями життєву волю корінного народу, паразитарний режим «осілого грабіжника» визискує природні й людські ресурси України. Земля, продуктивна людська праця, національний капітал – три основні чинники самостійності національної економіки, вільної від експлуататорів.

У праці «Соціалізм і соціал-демократизм» І. Франко піддає критичному аналізу Марксову доктрину соціал-демократії: *«Соціал-демократи дуже багато говорять про свій «науковий соціалізм», немовби був надто ще якийсь соціалізм неуків – таких неуків, як Сен-Сімон, Оуен, Прудон і Чернишевський»* та викриває *«виключну монополію»* марксистського *«соціал-демократичного державного соціалізму»*. Франків коментар щодо основної форми визиску робітника й збагачення капіталіста – *«присвоєння незаплатеної праці»* наводить на думку, що нинішній «податок на додану вартість» (ПДВ) є такою самою цинічною формою визиску й свідчить про панування в Україні звироднілого, периферійного капіталізму на тлі рецидивів феодалізму. Цю працю опубліковано у виданні «Іван Франко. Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах» (Львів, 2002, сс. 374, 377, 393).

«Ми ж, Сонця ясного діти»

Морочну завісу замовчування Франкової спадщини роздирають, певною мірою, поодинокі видання маловідомих праць. Унікальну наукову працю «Поема про сотворене сьвіта» вперше опубліковано 1905 р. у львівському часописі «Новий громадський голос», і того ж року редакція часопису видрукувала її окремих виданням накладом кілька сотень примірників. Але весь наклад скупчили й спалили зацікавлені в приховуванні правди про старозавітну історію. Один примірник того видання українські емігранти вивезли до Канади й там у 1918 р. перевидали стараннями О. Сушка й І. Ковалюка, а в 1984 його перевидав С. Яворський. У 1982 р. «Поема...» увійшла до 50-томного видання (т. 35), але лишилась майже непоміченою через обмежений наклад. 1993 р. працю перевидано у Львові, а 2003 – в Києві. У цьому науковому дослідженні І. Франко проаналізував біблійні тексти, простежив джерела й ідеологію першокниг юдаїзму – розкрив сутність найбільшої в світі релігійної містифікації, яка породила всі подальші ідеологічні й політичні містифікації, засновані на месіанізмі. На жаль, мало хто з галичан сприйняв тоді осягнення свого земляка, як і нині мало хто з українців сприймає ясновідання всеукраїнського генія Франка.

Від гніту релігійних та політико-ідеологічних догм, від марновірства й магічного поклоніння надприродним силам людина й народ оберігають себе моральною зрілістю, духовним, культурним саморозвитком і самостійним думанням. Спрямування моральної зрілості людини й її духовному, культурному саморозвитку забезпечує сонячно зорієнтований, ясновідний моральний світогляд. Цим сонячним, ясновідним духом сповнена поезія Івана Франка «В дорогу!» (1884):

*Сонце по небу колує,
Знають і хмари свій шлях;
Вітер невпинно мандрує*

*По України полях.
Ми ж, Сонця ясного діти,
Мали б сидіти-нидіти,
Мали б в дорогу не йти?
Гей же в дорогу,
В ясну путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям дихнуть!*

Ця музично озвучена світлоносна поезія стала маршем українського юнацького пластового руху.

Цей Франків славень Сонцю співзвучний зі Сквородиним славленням «*Нетлінного Духу*» в образі Сонця – «архетипу», «джерела» всього сущого. У своїй завершальній праці – діалозі «Потоп зміїний» філософ-мудрець Григорій Скворода вістує кінець мороку *всесвітнього*, «зміїного», потопу й утвердження Світла: «*Прощай, вогняна безодне! ... Хай буде Світло – і це було Світло! Хай настане Сонце й Місяць! Хай настане й утвердиться! Хай світить навіки вічні! І це настало Сонце й Місяць! Новий Місяць і Сонце...*

*Сонце всіх оберігає,
Райдугою утішає.
Серця глибочинь, прокинись!»*

Іван Франко назвав Григорія Сквороду «*національним філософом*», «*предтечею нової епохи*», який явив глибокі й сутнісні духовні цінності нації й став «*цілком новим явищем в українській літературі з позиції освіти, широти поглядів і глибини думок*». Франко як філософ, поет і культурно-освітній подвижник лишився послідовним сквородинцем.

«*Ті духові вартості, які вніс Іван Франко в наше громадянське життя, в нашу літературу й науку, такі великі, що сміло можна назвати його найбільшим сином України свого часу й поставити побіч Шевченка та Драгоманова між найбільшими історичними постатями України.*

...Ненаситна цікавість до всього людського, в усіх часах і землях, – се одна з духових підойм Франка. Другою була невтомна роботящість.

Нема в історії нашого народу прикладу подібної роботящості, як Франка. Та й історія людства знає тільки дуже небагато подібних прикладів. То була праця як зміст життя, праця як звичайний насущний хліб, праця як непоборний, в крові й кості вселений інстинкт.

Дивний самітник! У суспільності, де так мало духових інтересів, – такий спрагнений пізнати старе й нове. В країні, де так мало духово працюється, такий беззатомний духовий робітник! ...

Інстинкт праці так всевладно володів істотою Франка, так беззвідклично бився в усіх нервах його, в усіх кутках його мозку, що не спинила його навіть страшна недуга...» (з жалобної статті в провідному часописові Галичини «Діло» за 30 травня 1916 р., ч. 135).

«Я завжди дотримувався думки: хай зникне моє ім'я та хай росте й розвивається український народ» – таке життєве кредо Івана Франка.

Ясновідний подвижницький дух І. Франка будить нас до діяння в ім'я Правди: «Пам'ятайте, мої друзі, ширіть скрізь і все Правду і ніщо більше як Правду. Бо хоча Правда зразу усім гірка, так все-таки згодом вона скрізь бере верх і стає солодкою спасителькою людства».

«ХРЕСТОВИЙ ПОХІД» КРЕМЛЯ: ЯК МОСКОВІЯ ПРИВЛАСНИЛА ПРАВОСЛАВ'Я КИЇВСЬКОЇ РУСИ ТА ЧОМУ НЕ ХОЧЕ ЙОГО ВТРАЧАТИ

У Російській православній церкві дуже нервово відреагували на підписання угоди між Президентом України Петром Порошенком та Вселенським патріархом Варфоломієм, який ще більше наблизив Україну, УПЦ до отримання Томосу про автокефалію.

Очільник відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату, митрополит Волоколамський Іларіон назвав рішення патріарха Варфоломія політичним кроком і таким, що «перебуває поза канонічним полем».

«Виконуючи замовлення з-за океану, спрямоване на ослаблення і розчленування єдиної Російської церкви, патріарх Варфоломій поспішає виконати це замовлення, поки не змінилася політична кон'юнктура і поки при владі в Україні перебуває нинішній Президент», – додав він. Істерику РПЦ неважко зрозуміти, адже Росія втрачає духовну Україну. Цього разу – неминуче!

Російська церква – «пристанище демонів» і «служителька Антихристу»

Російська православна церква, очолювана патріархом Кирилом, оголосила Україні «священну війну», а окупацію частини території України назвала «Хрестовим походом православ'я» і благословила президента Росії Путіна на воєнну агресію проти України і війну в Сирії.

У травні 2015 року Президент Петро Порошенко під час урочистого засідання Верховної Ради зачитував імена Героїв України, половина з яких загинула в боротьбі проти російської агресії.

Щоб вшанувати хвилиною мовчання загиблих Героїв, піднялися всі присутні в парламенті представники церков і конфесій і навіть іноземці. Лише священики Московського патріархату на чолі з Онуфрієм демонстративно не встали.

Представники МП у Криму і на Донбасі відкрито підтримують російську агресію, брали активну участь у проведенні референдумів та проголошенні так званих «ЛНР» і «ДНР» і приєднанні Криму до РФ, закликали парафіян брати в руки зброю і вбивати українців, благословили ватажків терористичних організацій «ЛНР» і «ДНР» на війну проти України, надавали бойовикам пристановище в культових і храмових приміщеннях, переховували в храмах і церквах зброю.

Навіть Святогірську лавру використовували як базу для російських диверсійних груп і сховище для зброї.

Російський диякон Андрій Кураєв так прокоментував появу бойовиків і російських військових у церквах і храмах Донбасу зі зброєю в руках: «Згідно з Правилами (69) Трулльського собору та традиції, яка зародилася ще в ранній Візантійський період, не тільки воїни, а навіть імператори перед тим, як зайти в Храм, знімали з себе зброю і залишали її поза храмом».

Патріарх Кирило на появу російських вояків зі зброєю у храмах зауважив: «Їм зі зброєю в храм дозволено – вони захисники».

Зафіксовані непоодинокі випадки, коли російські священики зі зброєю в руках перебували в лавах окупаційних військ на Донбасі й на руках мають кров українців. Були випадки, коли вони катували українських військовополонених. Священики МП відмовлялися відспівувати українських військових, які загинули на війні.

Митрополит РПЦ Ілларіон зазначає: «У нашому національному характері переважає холоуйство і холопство, похабство і кровожерливість, безжальність і п'янство».

Існує ціла мережа російських священиків, які є таємними агентами або кадровими офіцерами ГРУ і ФСБ РФ і активно допомагають російським військовим та їх найманцям на сході України. РПЦ МП у Києві є важливою складовою так званої «гібридної війни», яку Росія веде проти України.

Воістину, російська церква – це «пристанище демонів» і «служителька Антихриста», а Кирило – диявол у ярасі!

Вдумайтесь лише, що вчинили політичний і релігійний психопати-маніяки президент Путін і патріарх Кирило зі своїми співвітчизниками: громадян Росії – етнічних росіян, православних за вірою, вони послали в Україну вбивати своїх братів і сестер по вірі і крові в ім'я чергового міфу – «Великої Росії» і «руського міра».

Бездушний убивця і бандит

В інтерв'ю журналу *New Yorker* віце-президент США Джозеф Байден розповів про свій візит до Путіна в 2011 році, який на той час був прем'єр-міністром Росії.

«Я сказав йому: «Пане прем'єр-міністре, я дивлюся вам в очі і мені здається, що у вас немає душі». Він поглянув на мене, посміхнувся і відповів: «Ми з вами розуміємо один одного», – повідомив Байден.

Пригадую власне знайомство з Путіним наприкінці 1990 року в кабінеті голови Ленінградської міської ради народних депутатів Анатолія Собчака, у якого він був радником. Маленький на зріст, сором'язливий, у пом'ятому обвислому піджаку, чоловіче рукостискання і скляні, риб'ячі очі, від яких віяв холод. Дивлячись декілька секунд у вічі Путіну, я бачив у них темну прірву його душі. Згадалася тоді і тибетська мудрість: «Очі – дзеркало душі».

Згодом, коли Путін уже вдруге став президентом Росії, прочитав пророцтва болгарської Ванги, де вона передбачила, що Росією буде правити «карлик з чорною душею на ім'я Володимир», який розв'яже війну з Україною...

Сенатор США Джон Маккейн у грудні 2016 року заявив: «Володимир Путін бандит, убивця й агент КДБ. Давайте називати Путіна тим, ким він є». З Путіним потрібно говорити саме з позиції сили, як це робив президент Рональд Рейган, – наголосив Маккейн. У лютому 2017 року, виступаючи в Сенаті, Джон Маккейн заявив: «...Усі знають, що Путін є вбивцею. Він м'ясник і головоріз». Під час промови Маккейн перерахував загиблих політичних опонентів Путіна і журналістів, у вбивстві яких обґрунтовано звинувачують президента Росії.

«У Путіна ввійшов Сатана»

У вересні 2014 року Патріарх Київський і всієї України-Русі Філарет заявив: «Серед правителів світу цього, які за фактом хрещення належать до Православної церкви, виявився справжній новий Каїн – не по імені, але по справах – Путін. Він називає себе братом для українського народу, але насправді Путін за ділами своїми істинно став новим Каїном, проливаючи братню кров та брехнею обплутуючи весь світ. У Путіна, як в Іуду Іскаріота, ввійшов Сатана, але кінець сили його – близький».

У березні 2009 року Путін відвідав Православну гімназію у Тольятті і передав їй у дар Іверську ікону Божої Матері XVIII століття. Передаючи ікону, Путін перехрестився лівою рукою. Цензура телевізійного каналу ФСБ «Звезда» не помітила це і пропустила сюжет в ефір. Російські спеціалісти у сфері теології і Богослов'я відзначають, що хрещення лівою рукою є ознакою сатанізму, яка в Путіна проявилася на підсвідомому рівні.

Саме враз пригадати, що майже двісті років тому один із найшанованіших у православ'ї святих, Преподобний і Богоносний Серафим Саровський Чудотворець своїм пророцтвом попереджав Росію: «Серед слов'ян російських народиться істинний Антихрист – Бісолюд. Антихрист народиться в Росії, між Петербургом і Москвою, в середині XX століття. Коли прийде Антихрист, йому на землі скрізь доступ буде... Але Київська церква захистить вас, і істинному православ'ю нічого не зможе зробити Антихрист». Богослови виявили понад десять ознак і пророцтв, які вказують, що Путін є Антихристом. Антихрист – людина, яка видає себе за Месію (Мф. 24:4), але має злу сутність (2.Фес.2:8). У Святому Писанні сказано: Антихрист – посланник Сатани, буде переможений (2.Фес.2:8).

Хто ж такий патріарх Кирило?

Згідно з висновками комісії президії Верховної Ради РРФСР з розслідування причин і обставин ГКЧП (серпень 1991 рік), яку очолювали Глеб Якунін і Лев Пономарьов (я був експертом-консультантом Комісії. – Г.О.), на основі архівних документів КДБ СРСР було встановлено «антиконституційне використання ЦК КПРС і КДБ СРСР низки церковних органів у своїх цілях шляхом вербування і засилання в них агентури КДБ».

Виявлено, що багато ієрархів РПЦ були таємними агентами КДБ, які мали стрімке просування по церковній ієрархії.

Характер виконуваних ними доручень засвідчує про невідділення синодального відділу зовнішніх церковних зв'язків від держави та трансформацію цього церковного відділу в таємний центр агентури КДБ серед віруючих. Владика Кирило (Гундяєв Володимир Михайлович, уродженець Ленінграда) був одним із таємних агентів КДБ під псевдонімом «Михайлов», який часто виконував таємні доручення КДБ у закордонних поїздках.

Російський публіцист Борис Стомахін відзначав, що в Радянському Союзі «місце ідеологічного відділу ЦК КПРС давно і міцно зайняла РПЦ – тоталітарна секта, створена Сталіним у 1943 році під виглядом відродження православ'я, яка у радянські роки була фактично філією КДБ».

Значу, що «синодальний центр РПЦ-КДБ-ФСБ» Кирило очолював із 1989-го по 2009 рік. Путін розповів, що його хрестив у Преображенському соборі в Ле-

нінграді священник Михайло (також агент КДБ – Авт.) – батько патріарха Кирила.

У Росії Гундяєва охрестили «тютюновим олігархом» з особистим статком у чотири мільярди доларів.

Віце-прем'єр Болгарії Валерій Симеонов заявив, що «глава РПЦ Кирило, відомий як агент КДБ і сигаретний митрополит Росії, не має права вказувати Болгарії, як і що їй робити. Ця людина не спустилася з небес, не вийшла з Раю і не є посланником Ісуса Христа. Кирило відомий як сигаретний митрополит Росії. Цей хитрун із 1996 року ввіз на 14 млрд. доларів безакцизних сигарет і на 4 млрд. доларів вина для потреб церкви. У нього є приватний літак і годинник, що коштує 30 тисяч доларів».

«Хто такий Кирило? Це не східноєвропейський духівник. Це другосортний агент «Михайлов» радянського КДБ. І ця особа має нахабство роздавати правосуддя. Уявіть собі, патріарх Неофіт поїде до Путіна і почне пояснювати, хто такі Кирило і Мефодій. Агент КДБ не може розповідати Болгарії «що правильно, а що ні», – зауважив Симеонов.

Попередник Кирила – патріарх Московський Алексій II (Рідігер Олексій Михайлович) був завербований КДБ у лютому 1958 року під псевдонімом «Дроздов». У грудні 1975 року митрополит Алексій II був одним із засновників організації «Родіна» (обраний членом її ради), організації для прикриття діяльності КДБ під кураторством старшого офіцера зовнішньої розвідки КДБ СРСР Васильєва П. І.

Восени 1989 року мені випала нагода познайомитися у Москві особисто і з Алексієм II, і з Кирилом. Після розвалу Радянського Союзу було ще декілька зустрічей із ними. Цікаві були розмови... Уже тоді у їхніх висловлюваннях було недружелюбне, навіть вороже, ставлення до проголошення Україною незалежності та утворення УПЦ КП, її засновника Патріарха Київського Мстислава та Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Філарета.

На моє зауваження, що ми тепер незалежна держава і повинні мати свою єдину помісну автокефальну Українську православну церкву, яка у нас була ще до появи Москви, вони, не сприймаючи ніяких доводів й історичних фактів, повчально говорили, що росіяни й українці – братні народи, єдиний слов'янський народ, для якого лише РПЦ є духовним центром, і що Україна це споконвічна канонічна територія Російської церкви. Кожен із нас залишився при своїй думці...

Російський історик Василь Ключевський зазначав: «Російське духовенство завжди вчило паству свою не пізнавати і любити Бога, а лише боятися чортів, яких воно ж і розплодило зі своїми священниками».

Нагадаю, що московські священники у XV столітті у незаконний (неканонічний) спосіб відділилися від Київської митрополії. Майже півтора століття Вселенський патріархат не визнавав московську церкву, називаючи її «пристанищем демонів», «служителькою Антихриста». У 1589 році, коли патріарх Константинопольський Єремій II прибув до Москви, російський цар Борис Годунов ув'язнив його у монастирі й утримував доти, поки той, під психологічним тиском і залякуваннями бути страченим, не підписав грамоти про визнання московської церкви.

Відколовшись від Київської митрополії в 1589 році, московська церква в неканонічний (незаконний) спосіб отримала в 1686 році Синодальний лист, який надав право московському патріарху в порядку ікономії висвячувати Київського митрополита.

Міф, що «Москва – третій Рим», луснув, як мильна бульбашка

Через 332 роки історична правда і справедливість були відновлені – Україна отримала Духовну незалежність від релігійної окупації Московії і духовну перемогу над нею! 11 жовтня 2018 року Синод Вселенського патріархату прийняв історичне рішення для України: 1) скасував неканонічний Синодальний лист 1686 року, 2) відновив Ставропігію (автономію православної церкви) Вселенського патріарха в Києві, одну з його багатьох Ставропігій в Україні, які завжди там існували (тобто УПЦ КП і УАПЦ визнані канонічними), 3) визнав недійсною анафему, накладену на Філарета і Макарія та канонічно поновив їх у єпископському і священницькому сані і відновив сопричастя їхніх вірних із Церквою, 4) приступив до надання автокефалії Православної церкви в Україні.

На початку вересня Вселенський патріархат у межах підготовки до надання автокефалії призначив своїх екзархів (повіренних) у Києві. У РПЦ це викликало паніку. Московські попи розцінили направлення екзархів до Києва як «вторгнення на канонічну територію Російської церкви». Митрополит Онуфрій відмовився зустрічатися з екзархами, а Синод УПЦ МП виступив із вимогою, аби вони покинули Україну, як «канонічну територію їхньої церкви».

Прийняті Синодом Вселенського патріархату рішення викликали у Москві істерію і погрози на адресу патріарха Варфоломія. РПЦ прийняла рішення про повний розрив євхаристичного спілкування з Константинополем, патріарха Варфоломія назвали «розкольником» православ'я, його ім'я не згадуватимуть у богослужіннях московської церкви, незважаючи на те, що це заборонено церковними православними канонами, в яких прямо зазначено, що православні церкви зобов'язані це робити.

Синод УПЦ МП і його митрополит Онуфрій (світське ім'я Орест Березовський) на догоду Москві категорично виступив проти автокефалії Української церкви і слідом за РПЦ розірвав стосунки з Вселенським патріархатом, чим підтвердив, що Московський патріархат у Києві (багато представників якого мають російське громадянство та архівні псевдоніми таємних агентів КДБ-ФСБ-СЗР) і Російська церква (попи, у яких під рясами погони кадрових офіцерів ФСБ і ГРУ Росії) – «служачки антихристу Путіну».

Президент Росії у «пожежному порядку» ввечері 12 жовтня обговорив із постійними членами Ради безпеки ситуацію навколо РПЦ в Україні. Прес-секретар президента Песков заявив, що Росія має намір захищати інтереси православних в Україні «винятково політико-дипломатичними» заходами («священниками» петровими, бошировими та їм подібними, під рясами яких – погони гереушників. – Авт.).

Тепер РПЦ буде підлегла винятково паханату Луб'янки, а піп Кирило, за канонами мафії, зобов'язаний цілувати руку «хрещеному батькові» Росії Путіну.

Кум Путіна, голова політради партії «За життя», яку очолює народний депутат Вадим Рабінович (агент КДБ під псевдонімом «Жолудь»), Віктор Медведчук (агент КДБ під псевдонімом «Соколовський») на початку жовтня на одному з російських пропагандистських телеканалів відзначився обурливою заявою, назвавши Київський патріархат і Українську автокефальну православну церкву не церквами, а «релігійними організаціями», які «разом зі світською владою в особі Президента України втрутилися у справи церкви».

Під час виступу Порошенка у Верховній Раді 20 вересня зі щорічним посланням до народних депутатів, коли він говорив про «повне розмосковлення» церкви, нардепи з фракції Опозиційного блоку Вілкул, Новинський, Шуфрич та інші демонстративно покинули сесійний зал.

Москва через свою агентуру навіть інспірувала позов до Окружного адміністративного суду Києва, який 1 жовтня подала «Неурядова організація верховенства права», з вимогою визнати протиправним зверненням Президента України Петра Порошенка до Вселенського патріарха Варфоломія з проханням надати автокефалію Українській православній церкві. З подібними позовами до Верховного суду звернулися також три представники МП.

Ще у травні 2018 року за дорученням Москви народний депутат Новинський з групою представників МП (митрополит Антоній, протоієрей Данілевич та інші) їздив до Варшави на зустріч з єпископом Польської автокефальної православної церкви митрополитом Саввой із завданням створити «ініціативну групу» з блокування надання автокефалії Українській православній церкві.

Народні депутати від Опозиційного блоку направили Вселенському патріарху Варфоломію альтернативне звернення, в якому просять зберегти «канонічне православ'я в Україні Московського патріархату».

Першим під зверненням підписався олігарх, колишній громадянин Росії Вадим Новинський (спонсор МП), який є його ініціатором і одним із найбільш затятих захисників «канонічного православ'я» під омофором Московського патріархату. Свої підписи під зверненням поставили співголови Опоблоку Юрій Бойко й Олександр Вілкул, нардепи Сергій і Юлія Львовичкині, Нестор Шуфрич, Юрій Мірошніченко, Наталія Королевська, Михайло Папієв, Сергій Ківалов, брати Добкіни та інші «гундяєвці», всього 39 осіб – російська п'ята колона в Україні, агенти впливу Кремля та, як писав Шевченко, «раби, підніжки, грязь Москви». Є серед підписантів і Юхим Звягільський – співпрезидент Єврейської конфедерації України.

Окремий приклад сучасної «кочубеївщини» продемонстрували на «церковному фронті» народні депутати Андрій Деркач, Яків Безбах, Андрій Шипко та народні депутати попередніх скликань від Партії регіонів Григорій Смітюх і Василь Горбаль, які окремо написали листа патріарху Варфоломію із проханням відкласти надання автокефалії православній церкві в Україні. Вони пишуть, що «більша частина українських православних зможе прийняти автокефалію тільки за наявності згоди російського патріарха». Не більше і не менше – лише за згоди Путіна!

Василь Горбаль (почесний президент Укргазбанку) і Андрій Деркач (кадровий офіцер КДБ) є меценатами МП. Вони навіть були делегатами Помісного собору РПЦ, на якому вибирали патріарха Кирила.

Новинський лякає Україну і Вселенський патріархат «грандіозним кровопролиттям» і висловлює занепокоєння діями «депутатів із числа постмайданівських хунвейбів» та інших представників центральної й місцевої влади, які чинять усілякі підступи «канонічній» УПЦ МП.

Застерегаю Новинського та іншу «грязь Москви»: не приведи Боже, спровокуєте щось подібне тому, чим лякаєте. «Божа кара» буде неминучою – перетворитесь на «молекулярну пилюку»! Не забувайте також, що трапилось і з сином зрадника-втікача Януковича.

Позиція Московії в питанні дарування Вселенським патріархатом Томосу про автокефалію і створення Єдиної помісної православної церкви в Україні виглядає комічною. Адже гниле яблуко, яким є РПЦ, яке впало з гілки, не може кричати про розкол із деревом, а тим більше заявляти, що виключає через це

материнське дерево із яблунь. Істинно, якщо Господь Бог хоче покарати, то він позбавляє розуму!

Причина такої реакції зрозуміла – Україна перестала бути канонічною територією РПЦ, яка так вважала до цього. Станом на початок 2018 року УПЦ КП нараховувала 5 167 приходів, а МП (філія РПЦ в Україні) – 11 704. Кількість же приходів, які має РПЦ тільки в РФ, за твердженням патріарха Кирила, – 12 665 (по всьому світу – 29 263 приходи). Порівняйте кількість приходів МП в Україні (11 704) і церкви в Росії (12 665) та в цілому по світу – і все стає зрозумілим.

Зверніть також увагу ще на той факт, що кількість населення в Україні більш ніж утричі (!) менша, ніж у Росії. На основі цих даних чітко видно, що за кількістю населення на один приход Україна набагато випереджає Росію. За оцінками експертів, річний оборот готівки в приходах і єпархіях церков МП – щонайменше 500-700 млн. дол. США. Плюс ще 200-250 млн. дол. неконвертованих у готівку пожертвувань. Бюджет УПЦ МП сягає приблизно 15 млрд. дол.

Тепер, сподіваюсь, усім зрозуміло, чому Московія так бореться за Україну – бо без України Російська церква втрачає мільярди доларів і практично половину своєї пастви і ні про який авторитет РПЦ у православному світі тоді немає сенсу говорити.

Понад триста років Центр православ'я всієї Русі-України був колонією Росії і перебував у духовному рабстві диявольської секти Московії.

Рішення Синоду Вселенського патріархату остаточно розвіяло імперські ілюзії і шовіністичні фантазії Москви, які не підкріплені жодним церковно-правовим документом про Україну як нібито «канонічну територію російської церкви».

Те, що так званий «перехід Київської митрополії у володіння Москви стався «не за приписами канонічних правил», Вселенський патріархат визнав ще у 1924 році. Сьогодні Синод ще раз підтвердив цю позицію.

Говорячи світською юридичною мовою, Вселенський патріархат визнав Московію злодієм (розбійником з великої дороги), який вкрав (привласнив) православ'я Київської Русі.

І ще один, найголовніший юридично-церковний (канонічний) висновок: «Скасуванням Синодом Вселенського патріархату Синодального листа 1686 року скасована адміністрація (керівництво) Московською церквою Київської митрополії і всіх єпархій в Україні», – заявив архієрей Константинопольської церкви, представник Вселенського патріархату при Всесвітній раді церков архієпископ Тельмиський Іов (Геча).

«З канонічної точки зору, це означає, що сьогодні в Україні православної церкви МП більше не існує. Усі архієреї тепер в Україні де-факто, згідно з цим рішенням синоду, є архієреями Вселенського престолу, і вони тепер повинні чекати директиву Вселенського патріархату щодо свого подальшого існування», – наголосив архієрей Іов.

Він також пояснив, що в Україні не можуть канонічно існувати дві православної церкви. «Згідно з канонами церкви, на території однієї держави має бути тільки одна православна церква», – зазначив Іов.

Прес-служба патріарха Кирила істерично відреагувала на таку заяву, цинічно запропонувавши Іову «лікування» його «душевного і духовного стану здоров'я».

Тепер, згідно з церковними правилами й канонами, РПЦ є сектою, незаконною релігійною організацією, а не канонічною церквою, яку Вселенський собор, після її появи, довгий час називав «служителькою Антихристу» і «при-

станицем демонів». Виявилось, що Вселенський патріархат ніколи не дарував РПЦ Томос на автокефалію. В Константинопольському патріархаті наголосили, що автокефалія РПЦ була самопроголошеною (на зразок так званих «ДНР» і «ЛНР». – Авт.): московського митрополита Іону вибрали у 1448 році в Москві без дозволу Константинополя, тобто Іона по суті був самозванцем, як і сама митрополія Московії.

Дух Святої Русі – у Києві

Афонські старці понад тисячу років стверджують: «Дух Святої Русі перебуває в Києві». А Вселенський патріарх Варфоломій свого часу написав: «Світове православ'я – це сузір'я незалежних та рівних національних Церков».

Наприкінці липня поточного року, коли в Україні відзначалося 1030 років Хрещення Русі-України, патріарх Варфоломій звернувся до православних: «Визнаючи високу відповідальність першопрестольної Константинопольської церкви, яка ніколи не переставала і не змирялася перед незаконними і неканонічними ситуаціями, які потрясли природне функціонування православної церкви, і в ці відповідальні часи вона взяла на себе ініціативу відновити єдність православних вірян України з кінцевою ціллю дарувати українській церкві автокефалію».

Упевнений, що до кінця року в «сузір'ї незалежних та рівних національних Церков» засяє і наша помісна єдина автокефальна українська православна Зірка. Об'єднавчий Архієрейський собор буде проходити у Софійському соборі. Думаю, що символічно було б провести його 21 листопада, у день архістратига Михаїла, покровителя Києва, або раніше, а в цей день – отримати Томос.

До Києва прибуде Вселенський патріарх Варфоломій, щоб особисто дарувати обраному предстоятелю єдиної помісної Української православної церкви Томос про автокефалію і провести Богослужіння в Андріївській церкві – центрі постійного представництва Вселенського патріархату – Матері православних церков світу.

Переконаний, що впродовж декількох років Православна Русь-Україна з духовним центром у Києві відродиться уже на віки. І дай, Боже, розуму Президенту і парламенту повернути Україні вкрадений і узурпований Росією бренд «Русь». Так повинно бути. І думаю, що так і буде. Це буде реалізацією Божого плану!

Об'єднана українська церква, на мою думку, повинна називатися «Українська православна церква», а скорочено – «Київський патріархат». Щодо УПЦ МП, то, згідно із законом, який незабаром зобов'язаний ухвалити парламент, вона буде називатися «Російська православна церква» в Україні, щоб не ховалася під назвою «українська» і не дурила голови українцям.

Сьогодні Українська нація рятує Світ від ядерної пожежі, яку готова запалити імперія зла – Росія, щоб її громадяни, як сказав Путін, потрапили в «рай». Ми, українці, вистоїмо у війні з російським агресором, здобудемо Перемогу над путінським фашизмом і повернемо до складу України анексований Крим і окуповані території Донбасу. Російська імперія розвалиться внаслідок національно-визвольної боротьби поневолених народів, для яких Україна буде взірцем демократичної держави.

У недалекому майбутньому Україна постане як духовний православний та інтелектуальний центр об'єднаної Європи від Ла-Маншу до Уралу. Так буде!

Григорій Омельченко.

Олександра Єфименко – з великих літер Історик, Етнограф та Педагог

(До сотої річниці смерті)

Серед провідних жінок - видатних учених та істориків кінця XIX-го й на початку XX-го століть - одне з почесних місць належить Олександрі Єфименко, дослідниці української історії, етнографу та педагогу. За походженням Олександра була росіячкою. Таких, неукраїнського походження, письменників, поетів, науковців та інших діячів, «які так або інакше», за словами Миколи Неврлого, «влилися в українську літературу» або й в інші українські ділянки науки та історії, назвав «біологічно чужих, але серцем і духом українцями». Зате й Олександрі Єфименко слід вважати одною з тих жінок, яка усіма своїми від природи силами віддалася служінню українській науковій праці. Своєю працелюбністю та витриманою скромністю ім'я Олександри стало відомим вже у ранніх роках її життя. Мабуть, вся передова інтелігенція в тодішній російській імперії віддала їй надзвичайну честь і шану з нагоди її 40-річниці наукової роботи. Дослідниця української минувшини, що вмiла глибоко її аналізувати, у молодому віці здобула собі неабияке визнання не тільки серед учнів, але й серед усієї громадськості, яка цікавилася її працею як народної вчительки та здібної доповідачки. Та і в зрілому віці О. Єфименко не переставала займатися дослідженнями історії України. Особисто початкова наука в школі та гімназії надали можливості Олександрі увійти в широкий науковий світ. Талант, природне обдаровання допомогли їй у цьому.

Олександра Єфименко (дівоче прізвище - Ставровська) народилася 18 квітня 1848 року в с. Варзуга Кольського повіту в дуже несприятливому для життя Архангельському краї, що знаходиться в північній частині Росії й обмивається Баренцовим морем (нині Мурманська область). Коли Олександрі виповнилося два роки, її батькові, дрібному працівнику при державному військовому суді – Якову Ставровському - вдалося сім'ю перевезти до Архангельська - великого портового міста. Сім'я тоді жила бідно й убого. В дитинстві Олександра, наймолодша з усіх шестеро дітей, вирізнялася любов'ю до важкої фізичної праці, а потім і розумової. Майже десятирічною поступила до Архангельської гімназії для дівчат. Сувору науку кріпила в неї витривалість, стійкість, терпіння і всякі випробування. Зразу після закінчення науки з відзнакою 1863 р. почалася її педагогічна робота в Холмогорському церковно-парафіальному дівочому училищі. Молода вчителька старанно навчала своїх студенток. Природознавчі та народознавчі предмети вона і сама досліджувала, навчала представників різних народностей Північної Росії, вивчала їх побут, звичаї та народну творчість. Навчальних підручників для школярів тоді не існувало, тож Олександра Яківна намагалася їм надавати якомога кращі пояснення до різних змін у навколишньому природному середовищі.

За участь в українському народному русі на початку другої половини XIX ст. до Архангельської губернії було заслано Петра Савича Єфименка (1835-1908). Як активіст харківсько-київського таємного товариства, там він перебував каторжником повних десять років (1860-1870). На дозвіллі, хоч і під наглядом російської влади, П. Савич (псевдонім - Одиноць), цікавився місцевою етнографією.

О. Єфименко познайомилася з ним і в лютому того ж самого 1870 року молода пара повінчалася у холмогорській церкві. Важкий матеріальний стан подружжя не зупиняв їх вивчати архівні матеріали м. Архангельська. Зокрема Олександрі подобалася ця праця. На базі міських архівів почала публікувати свої перші дослідження. Друкували їх «Архангельські губернські відомості» та інші газети і журнали. У своїх статтях згадувала про місцеві нарiччя корінних північних жителів та селян.

Товариство допомоги літераторам і вченим звернулося листом до начальника губернії, щоб він допоміг подружжю отримувати грошову підтримку, на що той дав згоду. Єфименки періодично одержували невеличку заповому, завдяки якій їм пощастило вийти із скрутного становища. Кінцем грудня 1872 р. подружжя знов звернулося з проханням до місцевих властей про дозвіл виїхати з міста у європейські частини Росії. Очікуючи дозвіл, передусім Олександра, не зупинялася досліджувати сімейне життя населення та їх взаємовідносини. Зібрані нею матеріали, вже після одержаного дозволу на виїзд до Воронежа 1873 р., стали основою її праці «Артіль в Архангельській губернії». В ній вона розглянула свій погляд на артільну організацію сільськогосподарського виробництва, яке слугувало лише як знаряддя для збагачення поодиноких селян. Цю наукову працю дослідниця збагатила іншими матеріалами, які згодом увійшли до збірника її праць під назвою «Дослідження народного життя», що появився монографією 1884 року. З виходом у світ згаданого збірника її підтримали декотрі російські вчені, серед яких були і гострі критики. Головною метою авторки монографії було показати на реальність життя людей у структурах т. зв. общинного селянського землеволодіння. До такого устрою, до якого довели селянська реформа, потім земська, судова та інші й на кінець військова, Єфименко була прихильною з тої причини, що сама належала до народної маси та її общини.

Після одного року у Воронежі та Ярославлі, ще й під поліцейським наглядом, Міністерство внутрішніх справ Росії звільнило Єфименків з-під таємних наглянів поліції в січні 1874 року й надало їм право вибору нового місця проживання. Восени вони переїхали в Самару (тепер Куйбишев), опісля до Чернігова і, нарешті, 1879 р., поселилися в Харкові, де Олександра стала активним діячем Історичного товариства при Харківському університеті. На батьківщині свого чоловіка почався новий період у житті Олександри Яківної, зрештою, і в науковій творчості. Спалахнуло в неї почуття любові до української нації, її землі та історії крізь усі наступні роки життя. Як учений-історик, наполегливо займалася самоосвітою. Не звертаючи великої уваги на високих авторитетних істориків, виробляла свій власний погляд на історію України, яка у той же час відчувала національне гноблення з боку російської самодержавності. Під час заборони друкування на українській мові різної літератури й зокрема всяких книжок Олександра явно включалася до наукової діяльності історично-філологічного товариства в Харкові. Про її роботу у вивченні української історії гадував відомий український історик Дмитро Багалій у своїй статті «Харківська доба діяльності О. Я. Єфименкової (1879-1906)», поміщеної у Збірнику науково-дослідчої кафедри історії української культури, том 10, Харків, 1930 р. Важку долю українського народу, його русифікацію та переслідування українців царською владою гостро засуджувала О. Єфименко, написавши статтю «По поводі українофільства», опублікованої 1881 р. в журналі «Неділя». Українську мову, як рідну для українців, дослідниця оборонила ще одною статтею, поміщеною в журналі «Слово» 1881 р., під наголовком «Малоруський язик в народній школі». Цими статтями вона викликала гнівну реакцію з боку російських шовіністів, що працювали у видавництвах. Але, незважаючи на всі нападки з боку царських урядовців, Єфименко й надалі виступала в обороні українського народу, наголошуючи на тому, що його історія була не що інше, як боротьба за свободу, за самостійність.

До помешкання Єфименків двері були відкритими. Сюди приходили їхні однодумці з рядів харківської інтелігенції та їхні сучасники. Знайома вона була із культурно-освітньою діячкою та педагогом Софією Русовою. У своїй книжці «Наші визначні жінки» вона захоплено писала про О. Єфименко, у котрої на той час було четверо дітей: «Що то за ясный розум у цієї жінки і як він виявляється в усіх деталях її особистого життя... Вона така певна себе, так завжди заглиблена в книжки, в науку... Це була вчена жінка, але цілком самоук, яка сама взяла з сирих наукових матеріалів

знання й освітлювала їх своєю ясною думкою...». Своїм улюбленим учителем та дослідником археології, етнографії та української старовини Олександра вважала Володимира Антоновича (1834-1908), котрому присвятила свій нарис «Літературні сили провінції». У цьому матеріалі вона висвітлила влучну характеристику ще й таких істориків - Михайла Максимовича, Пантелеймона Куліша та Миколи Костомарова. Перед її очима Антонович своїми дослідженнями історичної літератури був на першому місці. Другого оцінила як людину великих знань, третього - Куліша, навпаки, від Максимовича, оцінила як «залежно від його настрою, гонячого за фантастикою», а Костомарова згадала як «доброго розповідника різних явищ». До речі, щоб свої оцінки цим передовим історикам XIX століття були більш-менш відповідними, Олександра, напевно, вивчила їх праці, манери їхнього письменства та ознайомилась з їхніми біографічними даними. Маючи багато відомостей про інших видатних особистостей, вона виступала в Харкові та інде перед добірною аудиторією з доповідями про життя і літературну діяльність Григорія Сковороду, Івана Котляревського, Тараса Шевченка та інших видатних людей. Непосидюща вчена, прискіпливо вивчала збірки документів, актів та інші архівні джерела. Науковий діапазон ученої був досить широкий, що охоплював історію, етнографію, економіку, право, статистику тощо. Із більше як 100 її праць більшість були опубліковані на сторінках журналу «Київська старина». Не менш вагомими її роботи були опубліковані в таких виданнях: «Дитяче читання», «Руська мисль», «Вісник Європи» та ін. Журнал «Київська старина» помістила такі її статті: «Архиерейський подарунок» (1888), «Два намісники» (1889), «Дванадцять пунктів Вельямінова» (1889), «Бідність євреїв у Південній Русі XIX ст.» (1889), «Турбаївська катастрофа» (1891), «Замітки історії Правобережної України» (1894-1895) та ряд інших. Вона присвятила увагу історії класової боротьби українського народу, зокрема феодальному виступу селян в Україні у другій половині 18 століття, Олександра Єфименко приділила увагу катастрофі в Турбаях (на Полтавщині). Сталася вона в 1789 – 1793 рр., коли селяни-«турбаївці» спробували добитися звільнення від кріпосного права, під час якого багаті поміщики Базилевські, які успішно розвивали товарне господарство, дуже жорстоко розправилися з своїми підданими. У повстанні селяни повбивали Базилевських і зруйнували їхні будинки та промислові підприємства. Для придушення турбаївського повстання у червні 1893 року Катерина II вислала військових піхотинців, котрі своєю перевагою над турбаївськими козаками та козаками з інших навколишніх сіл придушили повстанців. Багатьох з них було вислано на довічне з заслання у Сибір. Героїчна боротьба селян збереглась в народних піснях, оповіданнях та легендах, які докладно вивчила О. Єфименко. Їй вдалося показати правдиві причини програшу «турбаївців» через деякі протиріччя в повстанських таборах.

1896 року Олександра Яківна написала підручник з історії України, який зайняв перше місце в конкурсі. Наступним її виданням був «Елементарний підручник російської історії», на обгортці якого зазначено: «Проф. А. Я. Єфименко» та надруковано репродукцію картини Віктора Васнецова «Богатирі», намальованої 1898 року. Не маючи офіційно завершеної вищої освіти, Харківський університет визнав її професором, а 1910-му році - почесним доктором історії. З молодих літ вона жила в оточенні книжок, студювала численні неопубліковані документи в різних бібліотеках, знайомилась з їхнім змістом. Її рецензії завжди були наповнені обґрунтованими спостереженнями. Хоча за походженням вона була росіячкою, навіть «кацапкою» її звали, і писала виключно російською мовою, але своєю творчістю цілком віддалася українській справі. Часто в російській пресі критично виступала проти політики царської Росії, яка дискримінувала українську націю.

Об'єднання Великому князівства Литовського з шляхетською Польщею у Річ Посполиту 1569 р., отримавши назву Люблінська унія, повстання народних мас проти

польського гноблення українців наприкінці 17-го і впродовж 18-го століть, гайдамацькі заворушення на Правобережжі та інші важливі події в минулому потрапили до праці Єфименко «Нариси історії Правобережної України». Саме цю працю «Київська старина» надрукувала повністю 1895 року. На чотири роки раніше у журналі «Вісник Європи» появилася друком робота Єфименко «Малоруське дворянство та його доля», в котрій відзначила процес переродження козацької старшини у благородне дворянство після смерті Богдана Хмельницького. А вже козаки-дворяни отримували вигідні адміністративні посади навіть у судах.

З-під її пера побачила світло праця «Народний суд у Західній Русі». Щоб написати таку статтю, що торкалася роботи судових органів, авторка простудіювала документи не тільки внутрішніх державних судових установ, але і сусідніх - польських та чеських. «Харківське життя сім'ї Єфименко, - писав Д. Багалій, - було дуже простим, починаючи від помешкання і кінчаючи меблями, зокрема скрипучим диваном та одягом обох, наприклад, вовчою шубою у Петра Єфименка».

У 1905-му році побачив світ збірник праць Єфименко «Южная Русь. Нариси, дослідження і примітки», до котрого ввійшли 24 раніше опубліковані статті. Слід відзначити, що весь гонорар за цей твір авторка передала українським студентам, які навчалися в Москві та Петербурзі. 1906 р. в Петербурзі вийшла друком її двотомна монографія «Історія українського народу». Другий випуск книжок появилася у харківському державному видавництві України 1922 р. у перекладі з російської на українську мову Б. П. Щербатенка та за редакцією Д. І. Багалія (тираж 50 000 прим.). Зміст першої книжки присвячений доісторичній добі, слов'янським племенам, історії Київської Русі та періоду феодалізму, положенню українських земель у складі Великого князівства Литовського й шляхетської Польщі. Другий том монографії складають три розділи: «Хмельниччина й Руїна», «Україна XVIII стол.» та «Україна Російська й Австрійська в XIX стол.». Історик, публіцист, громадсько-державний діяч Дмитро Дорошенко (1882-1951) про цю монографію висловився так: «Після очерків Михайла Грушевського з історії українського народу на рубежі XIX-XX ст., другою такою працею є О. Єфименко, в якій вона спробувала показати в нові часи популярно-науковий синтез української історії...» («Огляд української історіографії», Прага, 1923). На цьому місці доцільно наголосити, що О. Єфименко аж ніяк не була послідовницею М. Грушевського. Вона у своїх працях послідовно відстоювала думку, що Україна завжди була рівноправною частиною східного слов'янства, в тому числі і в добу Київської Русі.

Щоб забути про втрату дочки Олександри та сина Тараса, родина Єфименків переїхала в Петербург, куди Олександрі Єфименко запросило керівництво вищих жіночих курсів ім. Бестужева-Рюміна. Тут читала курс з історії Південно-Західної Русі, проводила семінарські заняття з історіографії, археології й літератури. Проте сімейне горе застало Єфименків і в столиці Росії. 20 травня 1908 року, після довгої і важкої хвороби, помер Петро Савич Єфименко - чоловік, авторитетний історик й етнограф, який досліджував різні аспекти народного життя, особливо звичаєвого права, автор праць про побут українців Чернігівщини та Харківщини, який часто допомагав і дораджував своїй дружині. Поховала його в царській столиці, хоч він безмежно любив українську землю. Втративши ще й вірного чоловіка, шістдесятирічна мужня жінка продовжувала наполегливо й інтенсивно працювати над своїми завданнями. Невипадково С. Русова, яка добре знала Єфименків, у своїй книжці «Мої спомини» згадала: «Такі люди, як Ол. Як. Єфименко, приходять на світ як прекрасні постаті, суцільні в своїй морально-інтелектуальній незалежності, непідлеглим ніяким життєвим перешкодам, віддані одній високій меті...»

Після смерті свого чоловіка вона знаходила потіху в щоденній роботі. Кріпила її педагогічна робота, близькі контакти з молодими слухачами курсів та головне завдан-

ня у підготовці підручника з історії для народних шкіл та середніх училищ, який кілька разів перевидавався. В сім'ї відступила матеріальна скрута і діти почали нормально займатися навчанням. Одночасно прищеплювала не тільки своїм дітям - Петрові і Тетяні, але і всім іншим учням любов до українського народу, симпатію до нього й давала їм науковий метод для самостійних досліджень. За те молодь горнулася до неї, шанувала її, бо відчула в неї велику і чесну душу. Лекції О. Єфименко були настільки популярними, що часто зали не могли помістити охочих слухачів. На своїх викладах вона цікаво розповідала про часи величі Київської держави за князювання княгині Ольги, Володимира Великого, Ярослава Мудрого. Як педагог Єфименко працювала на посаді завідувача кафедри української та російської історії на Бестужевських жіночих курсах протягом ще кілька років. У грудні 1917 р., разом з донькою Тетяною, яка виявила неабиякі поетичні здібності, видавши в 1916 р. в Петербурзі збірку віршів «Жадное сердце», вона покинула Петербург і з допомогою знайомої А. Колокольцевої поселилася на хуторі Любочка, поблизу села Верхня Писарівка Вовчанського повіту, на Харківщині. Планів у неї на новому місці було багато. Попри сімдесятирічний вік і хворобу, продовжувала вболівати за український народ, який у цей час намагався визволитися з-під царського гніту. Була в курсі всіх тогочасних революційних подій. Про них написала: «Коли Україна проголосила себе самостійною державою, це ще не був акт політичної та національної свідомості народних мас, оскільки поки що все відбувалося лише в культурних верхах. Але незабаром настане час і народним українським масам сказати своє рішуче слово». Енергія, сповнена нових творчих задумів, у лютому 1918 р., О. Я. Єфименко відіслала на адресу Д. Багалія рукопис праці для публікації нового учбового посібника, який, на жаль, був виданий в Харкові 1919 року, вже після смерті його авторки.

Важко повірити, а ще важче погодитися з інформацією, поданою на 38-ій сторінці п'ятого тому Української Радянської Енциклопедії (УРЕ, Київ, 1961), де, між іншим, надруковано: «В грудні 1918 р. Є. вбили петлюрівські бандити на хуторі Любочці Харківської губернії». Деталі слідства цієї страшної події виявилися неясними. На підставі тверджень різних дослідників життя, діяльності й смерті цієї людини в ніч з 17 на 18 грудня 1918 р., під час громадянської війни, до помешкань О. Єфименко вдерлися п'яні комуністичні бандити, які звірряче шаблями вбили Олександру і її доньку. Ніхто з сучасників цієї жінки, вчених та кількох авторів всяких статей, що в них згадували ім'я Олександри Яківної, не висловити такі підлі слова, як члени редакційної колегії УРЕ, назвавши Олександру «буржуазним істориком». До речі, свої розвідки про неї написали: Я. Сурман, О. Скакун, А. Камелер, В. Смолій, С. Пивовар, М. Марков, О. Ясь та інші, які були компетентними особами дати правильну оцінку жінці-організаторці у Харкові історичного гуртка, заступниці голови Харківського видавничого комітету, першій жінці в Росії, яка здобула науковий ступінь почесного доктора історії та активній патріотці, що виступала за жіночу емансипацію. Могила Олександри зберігається на території середньої школи села Бугаївка Вовчанського району. Ім'ям О. Єфименко названо одну з вулиць Харкова, а у Вівчанську відкрито музей.

Напрошується ще додати, що Олександра зажила великої потіхи від сина Петра Петровича, народженого у Харкові 1884 р., який за життя матері закінчив фізично-математичний факультет Петербурзького університету 1912 р., працював в Ермітажі, а вже після її смерті обняв важливу посаду фахівця при ленінградському відділенні Інституту історії матеріальної культури та отримав позицію директора Інституту археології Академії Наук України (з 1945 р.). Досліджував слов'янські пам'ятки, на підставі котрих написав кілька цінних наукових праць. Був членом Королівського Антропологічного Товариства в Лондоні, дослідником палеоліту України та автором нового методу розкопів полеолітичних стоянок. Помер на 85-му році життя, у той сам день і місяць народження його матері, - 18 квітня 1969 року - в Петербурзі.

Павло Лопата

Ужгородському видавництву «Гражда» – 25 років

Згідно з історико-етнографічним нарисом «Етнографія Закарпаття» Михайла Тиводара – «Гражда» (гуцульська гражда) – це замкнений двір – комплекс житлових і господарських споруд, огорожений довкола високою зрубною стіною, яке заповнювала проміжки між спорудами».

Сьогодні споруду такого характеру знайдемо хіба що у музеях просто неба.

Зате загальновідомим є ужгородське видавництво «Гражда», яке цього року відзначає чверть століття свого існування. Його незмінним директором є Іван Ребрик, а найближчими співробітниками – його дружина Наталка та син Андрій.

За 25 років «Гражда» видала понад тисячу видань, присвячених насамперед закарпатській проблематиці. Дивуєшся, як оця «трійця» з невеликою кількістю співпрацівників (та ще у сучасних складних економічних умовах) здібна випускати таку могутню продукцію. Оскільки діяльність «Гражди» тісно пов'язана з нашою Пряшівщиною та літературою русинів колишньої Югославії (яких видавництво вважає складовою частиною Закарпаття), спробуємо його ближче представити нашим читачам.

Між іншим, саме «Гражді» належать перші в Україні видання творів Василя Довговича, Тиводара Легоцького, Августина Волошина, Юліана Химинця, Вікентія Шандора, Степана-Севастіяна Сабола-Зореслава, Івана Ірлявського, Ірини Невицької, Юрія Станинця і т. д. Переважна більшість цих імен пов'язана і з територією колишньої «Угорської Русі», пізніше – Чехословаччиною.

У доробку видавництва є десятки поважних наукових видань з історії, політології, етнографії, літературознавства, медицини. «Гражда» відкрила для читача десятки нових імен в художній літературі: Петро Мідянка, Василь Горват, Сергій Степа, Мар'яна Бонь-Якубишин, Ольга Тимофієва, Лідія Повх (Ходанич), Наталка Довганич, Олесь Белей... Твори кількох з них саме завдяки «Гражді» потрапили і на сторінки «Дуклі» та преси русинів Сербії і Хорватії.

У 2007 році спільно з Інститутом україністики ім. М. Мольнара Ужгородського національного університету «Гражда» ініціювала серію видань «Ucrainica: ad fontes», у якій вже побачили світ твори Д. Дорошенка, Є. Маланюка, Г. Костельника, А. Животка та інших всеукраїнських письменників.

Гордістю видавництва є науково-мистецький часопис «Екзиль», що відновив систематичний вихід у світ і представляє провідних науковців та митців сучасності. В останні роки на його сторінках побачили світ ґрунтовні праці українознавчого наповнення в різних жанрах: С. Папа, С. Ключурака, І. Долгоша, В. Задорожного, Ю. Балеги, В. Грабовського, В. Кришеника, Н. Ребрика, І. Гориня, О. Тиховської, І. Ребрика, М. Мушинки і т. д.

Окремо слід зупинитися на серії видань з проблематики української міждержавної суміжності, в якій уже побачили світ два випуски «Віднайдення Пряшівської Русі-України» й на стадії підготовки – «Віднайдення Угорської Русі-України». Ці видання уводять закарпатську вузько регіональну культуру у всеукраїнський контекст.

Щиро вітаємо братське видавництво «Гражда» з його ювілеєм і бажаємо йому ще багато-багато нових видань, які, віримо, стануть збагаченням і культури українців Словаччини та інших регіонів, де живуть наші земляки, а теж всеукраїнської культури.

Микола Мушинка

Магда МУШИНКА

Вшанування століття Гуцульської республіки в її колишній столиці – Ясіні

Ініціатором проголошення Гуцульської республіки був колишній офіцер австро-угорської армії – **Степан Ключурак** (1895–1980), очевидець проголошення Чехословацької Республіки у Празі 28 жовтня 1918 року. Отже, Чехословацька Республіка, століття заснування якої святкують Чехія і Словаччина, було безпосереднім поштовхом і до заснування цієї міні-республіки. Прибувши до рідної Ясіні 3 листопада 1918 року, С. Ключурак очолив невеличкий загін місцевої міліції, яка в ту ж ніч розбріла місцеву угорську жандармерію, прикордонну поліцію, відкликала із сільських посад мадярських шовіністів, а на їх місце поставила місцевих людей.

На всенародному вічі 8 листопада 1918 року тут же в Ясіні було обрано 42-членну Українську Народну Раду, яка проголосила вихід Гуцульської республіки з складу Угорщини та її приєднання до Західно-Української Народної Республіки.

Саме цій славній сторінці історії Закарпаття була присвячена Міжнародна наукова конференція «*Гуцульська республіка – феномен творення української державності на Закарпатті періоду національної революції*». (Головні організатори конференції – голова Ясінської селищної ради Едуард Зелінський та доцент Прикарпатського національного університету ім. Стефаника в Івано-Франківську Андрій Королько).

Учасники і гості конференції на згадку про конференцію перед входом місцевої школи.

На конференцію зголосилося з доповідями 35 науковців і краєзнавців із різних міст України, Румунії та Словаччини. Правда, не усі оголошені прибули до Ясіні. Їх доповіді будуть опубліковані у збірнику матеріалів конференції. В актовій залі Ясінської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 були присутніми учителі історії шкіл населених пунктів Рахівського району, місцева інтелігенція, жителі і молодь, усі ті, кому небайдужа історія рідної малої батьківщини, предки яких сто років тому хотіли жити в одній Великій Україні. Власне, під таким гаслом і провадився науковий форум: *«Гуцульська республіка – 100 років. В одній Великій Україні»*.

Словаччину на конференції представляв Микола Мушинка – єдиний учасник, який знав президента Гуцульської республіки С. Клочурака особисто (після його повернення із ГУЛАГу в Сибіру (1945–1957), відредагував та опублікував його спогади *«До волі»* (Нью-Йорк, 1978; 189 с.; перевидання – Ужгород, 2009, 184 с.) та написав про нього дві монографії під назвою *«Лицар волі. Життя і політично-громадська діяльність Степана Клочурака»* (Ужгород, 1995; 284 с.; друге доповнене видання там таки 2011; 448 с.). Саме йому на святкуванні дісталася найбільша пошана – три найвищі ордени Ясінської селищної ради: орден *«За заслуги на честь 520-річчя Ясіня»*, ювілейний орден *«100 років Гуцульської республіки»* та орден *«Гуцульської народної ради»*. Крім того, йому був подарований оригінальний гуцульський «сердак» (верхній чоловічий одяг) та капелюх з повною колекцією значків, виданих до 100-ліття Гуцульської республіки (25 штук). З цими цінними атрибутами він не розлучався під час усіх урочистих дійств. Перед відкриттям конференції, яка проходила, як уже зазначалося, у місцевій школі № 2, його як почесного гостя хлібом і сіллю привітали голова селищної ради Едуард Зелінський та директор школи Віталія Ференц. Шкільний хор та оркестр подарував йому фрагмент урочистого концерту до сторіччя Гуцульської республіки.

Робота конференції проходила у форматі чотирьох пленарних засідань. На кожному з них було оголошено 5–8 доповідей. У першій секції *«Початки етнонаціональної самоідентифікації українців Закарпаття»* домінували доповіді румунських дослідників Василя Поповича та Василе Тимур – про заселення Мараморощини українцями.

Друге пленарне засідання було присвячене питанням співпраці Гуцульської республіки та Західно-Української Народної Республіки. Тут найбільшу увагу учасників привернула доповідь модератора засідання Андрія Королька про невдалу Сигітську військову гуцульсько-галицьку операцію у січні 1919 року та доповідь його колеги Степана Кобути з цієї ж проблематики. В рамках другого пленарного засідання Андрій Королько провів презентацію наукового видання *«Західно-Українська Народна Республіка (1918 – 1923). Енциклопедія. Т. 1»*.

Третє пленарне засідання було присвячено визначним постатям Гуцульської республіки. Певним вступом до цього засідання була доповідь Миколи Мушинки *«Мої взаємини з президентом Гуцульської республіки Степаном Клочураком»*, спрямована, в основному, на їх співпрацю над спогадами *«До волі»*, опублікованими в Нью-Йорку. На жаль, вихід цього видання прискорило смерть автора. Органи безпеки після появи книжки провели на празькій квартирі Степана Клочурака ґрунтовний обшук, забрали всі письмові матеріали, зокрема, готовий до друку другий том спогадів (матеріали про міжвоєнний період) і підготовчі матеріали для третього тому (перебування в радянських концтаборах ГУЛАГ),

а йому пригрозили висилкою в Сибір дослужувати засудження на «довічне заслання без права виїзду».

Після виголошеної доповіді Миколи Мушинки виступали: Дмитро Стефлюк – голова Всеукраїнського товариства «Гуцульщина»; Ярослава Ткачук – генеральний директор Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського в Коломиї; Василь Лизанчук – професор Львівського національного університету імені І. Франка; Марія Папарига – краєзнавець, вчителька з Румунії; Делії Суйоган – професор Технічного університету в Бая-Маре (Румунія); Василь Мулеса – голова Всеукраїнського товариства «Лемківщина» з м. Перечина Закарпатської області.

Заключне четверте пленарне засідання конференції - «*Гуцульська республіка у спогадах очевидців*». На ній модератор професор Михайло Гнатюк із Львівського національного університету імені І. Франка проаналізував спогади С. Клочурака «До волі». Після нього виступали краєзнавець із с. Ділового Рахівського району Микола Ткач (тема виступу – «Гуцульська республіка в іноземній літературі»), вчителька словацької мови Ужгородської загальноосвітньої школи № 4 Наталія Борис – «Діалектизми в романі Уласа Самчука «Гори говорять», а уродженець Ясіня, нині житель м. Львова, Володимир Тимчук продемонстрував кілька власних творів про Гуцульську республіку. Коронними номерами заключного пленарного засідання конференції були виступи трьох учасників конференції, членів родини Ребриків з Ужгорода. Наталія Ребрик блискуче розглянула відображення Гуцульської республіки у творах Уласа Самчука, Василя Ґренджі-Донського та Зденека Матея Кудея. Іван Ребрик здивував присутніх віднайденням досі невідомого першого варіанту рукопису роману Уласа Самчука «Гори говорять», який незабаром побачить світ в його видавництві «Гражда» разом з іншими творами про Гуцульську республіку. Андрій Ребрик виголосив доповідь на тему: «Героїка національних та державотворчих змагань як засадничий елемент виховання молоді в Пласті». До 100-річчя Гуцульської республіки з ініціативи Володимира Тимчука підготовлено до друку й 10 листопада погашено спеціальний конверт.

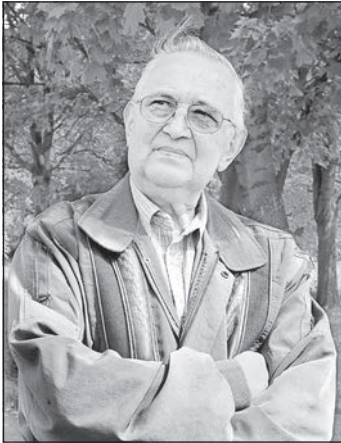
Прикрасили конференцію виступи творчих самодіяльних колективів учнів Дитячої школи мистецтв із Ясіня та Гуцульського фольклорного молодіжного колективу села Вишівська Долина Марамороського повіту (Румунія).

Міжнародна наукова конференція «*Гуцульська республіка – феномен творення української державності на Закарпатті періоду національної революції*» була достойним внеском у святкування 100-ліття цієї небуденної події в історії Закарпаття. До кінця 2018 р. планується вихід у світ збірника матеріалів цієї наукової конференції.

В неділю в дообідній час у п'ятнадцятих храмах Ясіня відбувалися заупокійні Служби Божі за героїв Гуцульської республіки та Карпатської України. Після обіду того ж дня на місцевому стадіоні футбольного клубу «Говерла» проходили Шостий гастрономічний фестиваль «*Довбушова юшка*» та урочистості з нагоди 521-ї річниці Ясіня. Вони розпочалися святковою ходою учасників та гостей (переважно в національних гуцульських костюмах) вулицями селища та театралізованим дійством з нагоди Дня селища. Урочисте дійство вела керівник місцевого ансамблю народної творчості, директор музичної школи Ясіня Галина Жураківська. На фольклорному фестивалі, який тривав до глибокої ночі, виступили кращі самодіяльні колективи Гуцульщини та околиці, а також сучасні українські естрадні виконавці.

Юрій Бача: «Я знав тільки одного Мацінського...»

• *Юрію Андрійовичу, одразу скажу, що я не збираюся вести з вами розмову на тему «Літературна творчість Івана Мацінського і Юрія Бачі». Як письменники – ви різні. Не так багато спільного й у вашій публіцистиці. Я, звичайно, не переймаюся і голосами збоку: «Не товаришували, але й не ворогували», «Обидва вони кар'єристи», «Мацінський свої ідеї втілював у життя, Бача зі своїми, скоріше, носився». Чи воно так чи ні, все одно багато хто зараховує вас до критиків Мацінського. Зрештою, ви і сам цього ніколи не заперечували.*

– Не заперечував – і не заперечую! – але й критиком Івана Мацінського себе не вважав. Я стежив за його писаннями, реагував на них, погоджувався з ними, інколи виявляв, як я звик казати, «своє розуміння справи», отже й полемізував з окремими, проте критиком, тобто особою, яка не сприймає, ігнорує чи засуджує його бачення проблем – таким я ніколи не був.

А окремі «голоси збоку» – цікаві. Ми, справді, занадто не товаришували: не ходив я з ним на пиво, хоча кілька разів у нього таки був, заходив до нього на роботу навіть в часі, коли інші оминали його, готували ми в невеличкому колі відмітити його день народження, я намагався похвалити його «Вінки сонетів» в словацькій «Правді», а коли там мені відмовили – похвалив їх в югославській

«Новій думці»; але ми справді ніколи не ворогували між собою.

Його думку про те, що з мене «ніколи ніч не буде», я знав з моменту її висловлення, він повторив її навіть до протоколу на допиті з приводу мого арешту, але ці слова вважав його поглядом на мене. Іван знав, що я знаю про ці його слова, проте все це нам справді не заважало, щоб ми «не ворогували» між собою. Я ж бо давно знав, що краще нехай тебе мудрі покритикують, аніж мають тебе дурні хвалити.

Кар'єристом себе не вважаю. А що «Мацінський свої ідеї втілював у життя», а я зі своїми «носився» – це неправда: я використовував кожную нагоду, щоб реалізувати свої уяви, майже тисяча моїх робіт, статей, виступів перед молоддю та й перед дорослими людьми чи по радіо, сорокарічна моя активна участь в циклі передач «Щирі слова» та, врешті, моє засудження й суворе покарання за мої погляди, але й за дії! – хіба це не доказ, що я не стільки «носився», скільки, у міру сил, працював?

• *А почалося все це, мабуть, із вашої і Сергія Макари спільної замітки «Чого можна було б обмінити», надрукованої в газеті «Нове життя» від 17 грудня 1955 року.*

– Так, ця наша замітка є першим письмовим документом про нашу співпрацю, хоча Івана я знав раніше. Іван Мацінський, в доброму намірі, підправив чи переробив наші віршики, а ми не порозуміли його правок, обурилися й написали. Таке з молодими буває. Проте це був лише дрібний епізод, який тут же забувся і жодного впливу на мою майбутню співпрацю з ним не мав.

• *З незчисленних зустрічей і розмов з Іваном Миколайовичем мені запам'яталися і такі його слова: «Мене критикували. Та, на жаль, не ті, які мали...».*

– До цього я не висловлююся, бо не знаю, кого Іван мав на увазі. Мацінський приходив з такими різноманітними та інколи великими ідеями, що його справді

нелегко було зрозуміти та сприйняти. А оскільки для перемоги нового він спочатку потребував знищити старе, то в нього часом переважала деструктивна діяльність над конструктивною. Це спостереження Андрія Червеняка я перейняв і мав його весь час на увазі, коли з чимось неочікуваним приходив Іван. Це торкалося передусім критичного ставлення Івана до «вічно відсталого КСУТу». На жаль, з цієї правдивої Іванової оцінки КСУТу до сьогодні не зроблено належних висновків. Тому Івана найчастіше критикували саме ті, які крутилися довкола КСУТу.

Коли б була потреба, то міг би прикласти документ про те, що Івана я не критикував навіть в часі, коли його критикою міг заробити собі полегшення своєї долі. Йдеться про досить велику мою оцінку діяльності Івана, яку від мене вимагав Крайком партії десь у 1969 році. Навіть в такій ситуації я не знайшов якоїсь чорної нитки на Іванові, яку був би на догоду «партії» їй підкинув. До речі, цей документ знаходиться в архіві Музею української культури у Свиднику.

● ***Ви останніми роками в полоні Мацінського статті «Концепції, безконцепційність і – де ти, концепції нашого культурного життя?». Виходить, що в часі своєї появи 1965 року вона не привернула вашу увагу.***

– Я вже казав, що Івана, часом, нелегко було зрозуміти. До таких складно написаних робіт належить саме його занадто продумана й комплексна розвідка про «Концепцію...», яка, як я давно писав про неї, «часто, може, й не дочитувалася до кінця саме тими, для кого вона писалася». Я її уважно читав та вивчав вже тоді, проте нагоду висловитися до неї мав тільки значно пізніше. Таж моя праця, в якій «Концепція...» згадується та «критикується», як відомо, «писалася 18 років».

І з того часу я справді в полоні тої «Концепції...», бо ніхто інший до сьогодні кращої не створив. Саме тому я ту «Концепцію...» широко цитую, переказую, а «критикую», тобто уточнюю лише там, де мені здається, що Іван трохи відступає від свого правильного розуміння значення слова «концепція», часом плутаючи його з «планами діяльності» та з «координацією планів».

І ще додаю: коли б ті «інші», що роками й десятиріччями були у функціях та на посадах і робили «нормалізацію» та були б зрозуміли «Концепцію...» Івана Мацінського принаймні так «неправильно», як я її зрозумів, сьогодні ми не мушили бути там, де ми є.

● ***Тож, Юрію Андрійовичу, як нам бути з Іваном Мацінським у сучасності, з котрим Мацінським потрібно йти в майбутнє?***

– Я знав тільки одного Мацінського: мудрого, талановитого, активного, але й складного за характером думання та діяння, нелегкого для товаришування, не завжди толерантного до інших, проте позитивного чинника на ниві нашої літератури, культури та всього культурно-національного життя не тільки українського населення Чехословаччини. Відомі ж бо також його справедливі докори Україні за її ставлення до своїх, які не з власної вини і не з примхи опинилися поза її межами.

Я вже давніше казав про Івана: як поет він себе визначив достатньо. Дослідники його поезії можуть лише уточнювати свої судження та висновки про його поезію. Проте Мацінський як публіцист – зрозуміло, інший, ніж публіцист Бача! – нам ще майже зовсім невідомий. У всьому комплексі життя й творчості Івана Мацінського ми ще навіть не почали його вивчати. І тільки після того, як з усією принциповістю ми візьмемось за вивчення та дослідження життя й творчості «нашого великого» Івана, лише після того, як ми зрозуміємо сказане чи тільки підказане ним і відсіємо лишавне часом та умовами, бо й таке в нього є, зможемо усвідомити собі, хто і ким був Іван Мацінський і дістанемо остаточну відповідь, з яким Мацінським і – головне – куди нам йти!

Пряшів, 31 березня 2008 року.

Розмову вів Мілан Бобак.

Учасник Української революції 1917-1921 рр. та український емігрант Михайло Зінченко

Зінченко Михайло Львович народився 22 травня (4 червня) 1893 р. в с. Роїщі на Чернігівщині в родині козака Льва Микитовича Зінченка.¹ Рід Зінченків – це старий роїській козацький рід (можливо, один із найстаріших козацьких родів Чернігівщини), який свій початок виводить з другої половини XVII ст.²

Михайлу Львовичу, ймовірно, готувалася доля священика. Його донька Оксана розповідає, що він начебто навчався в семінарії. Там трапився якийсь конфлікт і Михайло отримав ляпаса. Після цього батько забрав його додому, вважаючи, що його син не вартий такого обходження.

У 1912 р. Зінченко поступає вільнонайманим на військову службу до 83 піхотного Самурського полку (м. Ставропіль). У вересні 1913 р. він був прийнятий юнкером до Тифліського піхотного військового училища, яке закінчив 1 грудня 1914 р. за 1-им розрядом і отримав військове звання прапорщика.³

По закінченню училища Михайла Львовича призначили до 4 Кубанського пластунського батальйону і він одразу поринув у вир Першої світової війни. Спочатку Кавказький фронт (участь у відомому Саракамишському бою) потім австрійський фронт на Волині, де він отримав кульове поранення в ногу.⁴ Після лікування, 25 липня 1915 р., був переведений на нестройову службу. Служив помічником Кременчуцького етапного коменданта та командиром 124 етапної роти. В березні 1916 р. подав рапорт на переведення до своєї частини в діючу армію і з 1 серпня 1916 р. знову служив в 4 Кубанському пластунському батальйоні. В листопаді 1917 р. Зінченко захворів і його було відправлено на лікування до Київського військового шпиталю, де 18 грудня він був визнаний непридатним до військової служби.

Цікавий факт з фронтового життя Михайла Львовича пригадує його донька. В родині розповідали про випадок, коли батько наказав своїм солдатам припинити вогонь, тому що по той бік окопів були «наші брати».⁵ Очевидно, йдеться про австрійський фронт, де в австрійських окопах були українці.

Зінченко дослужився до чину поручика і був нагороджений орденами Святої Анни 4 ступеня та написом «За хоробрість» та Святого Станіслава 3 ступеня з мечами та бантом.

Повернувшись у грудні 1917 р. додому до с. Роїща, Михайло Львович вже поринув у вир революційних потрясінь, які охопили Україну.

Навесні 1918 р. він організував в селі вибори делегатів на Всеукраїнський з'їзд

¹ ДАЧО. – Ф.649. – Оп.10. – Спр.973. – Арк.386зв.

² Ляшев О. Козаки та селяни с. Роїща Роїської сотні Чернігівського полку. – Чернігів, 2016. – Кн.2. – С.17.

³ ДАВО У. – Ф.3219. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.81.

⁴ ДАК. – Ф.18. - Оп.1-л. – Спр.1812. – Арк.9.

⁵ Спогади Зінченко О.М.

хліборобів, на якому хотів клопотати перед Центральною Радою про збереження дрібної приватної власності на землю. У складі делегації від Роїща Зінченко взяв участь у цьому з'їзді, де 29 квітня 1918 р. було обрано Гетьмана України П. Скоропадського. Проте до Союзу хліборобів Михайло Львович не вступив.

По поверненні зі з'їзду повітовий староста запропонував йому прийняти Хліборобську сотню, але він відмовився, бо вирішив своє життя присвятити роботі на землі. І в серпні того року Зінченко вступив на навчання до Київського політехнічного інституту Олександра II на сільськогосподарський факультет.⁶

Після захоплення Києва та Лівобережжя Денікіним у жовтні 1919 р. він хотів відвідати рідне с. Роїще. Але дорогою додому був заарештований за підозрою у більшовизмі і тиждень провів у в'язниці. Додому так і не потрапив.

До Роїща приїхав вже після чергової окупації України більшовицькою Росією, 19 червня 1920 р. Але вже 23 червня був заарештований «как соучасник съезда Хлеборобов апреля месяца 1918 года».⁷ 15 липня Чернігівська губерньська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією, спекуляцією та злочинами за посадою постановила відправити його до концентраційного табору до закінчення громадянської війни за 1-ю категорією.⁸

Чи відбував Михайло Львович покарання, важко визначити. Бо в матеріалах Загальноросійського сільськогосподарського перепису, який відбувся у вересні-жовтні 1920 р., він був позначений як такий, що проживав разом з родиною свого старшого брата Петра в с. Роїщі.⁹ Також немає жодної згадки про відбування покарання в його Curriculum vitae (автобіографії), яку він подав при вступі до Української господарської академії в Чехословаччині в м. Подебради у 1922 р.

⁶ ДАК. – Ф.18. - Оп.1-л. – Спр.1812.

⁷ ДАЧО. – Ф.Р-8840. – Оп.3. – Спр.4600. – Арк.4.

⁸ ДАЧО. – Ф.Р-8840. – Оп.3. – Спр.4600. – Арк.20.

⁹ ДАЧО. – Ф.Р-942. – Оп.1. – Спр.2831.

Очевидно, переконавшись в окупаційному характері радянської влади в Україні, в жовтні 1920 р. Зінченко перебрався в район дій Армії УНР на Хмельниччині-Вінничині і за власним бажанням поступив на військову службу.¹⁰

З 1 листопада 1920 р. він був зарахований до запасного полку 1 Запорізької стрілецької дивізії, а 9 листопада – переведений молодшим старшиною до кінної сотні штабу 2 стрілецької Запорізької бригади тієї ж дивізії.

Разом зі своїм підрозділом, який діяв у складі лівої групи військ Армії УНР, з 12 по 21 листопада 1920 р. Зінченко брав участь в боях під Микулинецьким Ріжком, Голенищенським Майданом та Миколаєвом.¹¹

21 листопада 1920 р., в районі Волочиськ-Ожигівці, Зінченко з частиною перейшов р. Збруч на польську територію, де був інтернований до табору Пикуличі під Перемишлем. 26 грудня того року був переведений до старшинської сотні 2 стрілецької Запорізької бригади.¹² В березні 1921 р. частини дивізії були переміщені до табору в м.Вадовиці на півдні Польщі, де 9 квітня їх з інспекцією відвідав С.Петлюра.¹³

У вересні 1921 р., як студент, Михайло Львович був звільнений з армії і відпущений продовжувати навчання.

Отримавши стипендію від Християнської асоціації молодих людей (*Young Men's Christian Association (YMCA)*), з жовтня 1921 р. по травень 1922 р. він навчався в Королівському сільськогосподарському коледжі в м. Берліні (*Königliche Landwirtschaftliche Hochschule*).¹⁴ Коли YMCA відмовила в стипендії, був змушений полишити навчання, бо не був членом жодної партії і не мав партійної підтримки.

З травня 1922 р. Зінченко жив у Чехословаччині. Того року 11 червня він був прийнятий до Української господарської академії в Чехословаччині в м. Подебради на агрономічно-лісовий відділ на агрономічний підвідділ.¹⁵ Навчався, очевидно, безкоштовно, тому що Надзвичайна Дипломатична Місія УНР в Празі своїм посвідченням засвідчила, що він був незможний. В тому ж році вступив і до Чеської високої технічної школи у Празі (Комітетом у справах сприяння навчанню російських та українських студентів у Чехословаччині йому були зараховані всі екзаменати з попереднього навчання). І в 1922/1923 навчальному році, на основі Масарківської стипендії, він почав вивчати землеробське інженерство. Навчання в УГА припинив в 1923 р. Диплом землеробського інженера ЧВТШ отримав 17 червня 1926 р.

Подальше життя Михайла Львовича було пов'язане зі Словаччиною. По закінченню навчання він п'ятнадцять років працював в с. Вігляші, жив в с. Очові.

З початком німецько-радянської війни у 1941 р., Зінченко, як виходець з території СРСР, був взятий на облік до Централі Державної Безпеки Словаччини, яка була союзником Німеччини.¹⁶ Але не зважаючи на це, будучи керівником сільськогосподарського підприємства, він брав до себе на роботу євреїв, щоб переховувати їх від переслідувань.¹⁷ Це, зрештою, стало відомо і його було заарештовано. Але

¹⁰ Плазова Т.І. Осіння компанія Армії УНР 1920 р., Руккас А.О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа) – К., 2015.

¹¹ ДАВО У. – Ф.3219. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.81, Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917-1920). – К., 2007. – С.459, 466.

¹² ДАВО У. – Ф.3219. – Оп.1. – Спр.15.

¹³ Węglewicz W. Zarys dziejów obozu dla jeńców w Wadowicach w latach 1918-1921.

¹⁴ ДАВО У. – Ф.3795. – Оп.1. – Спр.1110. – Арк.5,6.

¹⁵ ДАВО У. – Ф.3795. – Оп.1. – Спр.1110. – Арк.6.

¹⁶ SNA. – SUABA3 – 2018/001765. – UŠB 1941, aš. 807-5 (Zinčenko).

¹⁷ Спогади Зінченко О.М.

завдяки друзям йому вдалося врятуватися з ув'язнення і разом з дружиною втекти.

З 1949 р. по 1953 р. Михайло Львович керував Фондом національного оновлення, створеним на базі маєтків в с. Болешові та с. П'єхові (був першим державним керівником цього господарства після його націоналізації). Родина проживала в п'єхівському маєтку, колишніх власників господарства, в якому розміщувалася і контора фонду. Як керівнику, йому висунули вимогу вступити до комуністичної партії, на що він категорично відмовив. Тому згодом його було усунуто з посади.

Після цього, в 1953 р., він з родиною переселився до м. Дубниці над Вагом, де певний час проживав в маєтку Шлесінгерівців (невеличкому дерев'яному будинку), а потім отримав квартиру в багатоповерховому будинку.¹⁸ В м. Дубниця над Вагом він прожив решту життя. Помер 12 березня 1963 р. і похований на міському цвинтарі.¹⁹

З особистого життя Михайла Львовича нам відомий лише еміграційний період. На початку 1920-х років він мав любовні стосунки з дівчиною на ім'я Наталія (ймовірно, донькою якогось генерала). Але вона опинилася в Белграді. З цієї чи іншої причини їх союз не відбувся. Проте пам'ять про ці стосунки Михайло Львович зберіг на все своє життя. І навіть його донька Оксана має друге хресне ім'я Наталія. В Словаччині Зінченко познайомився з Юліаною зі словацької родини Новак, яка була родом з с. Мирчі на Закарпатті. І 21 лютого 1941 р. вони побралися.

Зі своєю дружиною Зінченко опікувався п'ятьома дітьми її сестри. Власна дитина у них була одна, донька Оксана, яка народилася 12 лютого 1946 р. в м. Зволені. Оксана закінчила гімназію в Тренчині, навчалася в Драматичному училищі в Братиславі та Братиславському університеті ім. Коменського (філологічний факультет – італійська та французька мови). Під час «відлиги» у 1967 р. вона виїхала до Франції, де закінчила Сорбонну (Paris IV Sorbonne) за спеціальністю російська мова та література, писала кандидатську дисертацію (на жаль, не закінчила). Живе в Парижі.

Михайло Львович завжди був патріотом своєї Батьківщини України і її гімн «Ще не вмерла Україна!» знали в його родині. Вже перебуваючи в еміграції, він придбав «Кобзаря» Т. Шевченка видання 1921 р. Ця книжка не просто зберігалася на полиці. Михайло Львович загадував дітям вчити вірші з «Кобзаря», які вони потім декламували гостям, що приходили до батьків.²⁰ Були в домашній бібліотеці й інші книжки українською мовою. Також в родині зберігалася шовкова серветка з вишитим тризубом та написом «Слава борцям за волю України». Мовою спілкування в родині була українська. Зінченко, перебуваючи в еміграції, постійно відчував ностальгію за своїм рідним краєм і, очевидно, мав бажання до нього повернутися. Наприкінці радянсько-німецької війни, коли Словаччину зайняли радянські війська, здається, він випадково зустрівся зі своїм племінником Василем Петровичем. І одним з питань їх розмови було повернення до України. Але знаючи долю свого старшого брата Петра, який був розкуркулений в Роїщі одним з перших, та вже маючи власні стосунки з репресивними радянськими органами – було вирішено, що це буде небезпечно для нього. Василь Петрович помер у 1945 р. і зв'язки з рідними знову були втрачені. І вже десь на переломі 1950-60-х років Михайло Львович через якийсь товариство знову розшукав родину свого племінника в Україні, з якою підтримував стосунки, і навіть допомагав матеріально, до своєї смерті.

Як видно, Михайло Львович знав кілька мов: українську, російську, німецьку, чеську та словацьку. Він вів здоровий спосіб життя, не палив і не вживав спиртного. Захоплювався історією та політикою. З друзями обговорював минуле України,

¹⁸ Адольф Кобела Стражденне життя українського біженця. Михайло Зінченко – український біженець, видатний сільськогосподарський спеціаліст // Нове життя. – 20.12.2013.

¹⁹ Лист від Метрики м. Дубниці над Вагом від 22 березня 2018 р.

²⁰ Спогади Зінченко О.М., Чапової Е.

постать Мазепи. Дуже поважав культуру та історію Франції (тому його донька вже з 14 років почала брати приватні уроки французької мови). Шанував і російську літературу, любив Л. М. Толстого. Його ідеалом був демократичний лад. З повагою ставився до таких постатей, як генерал Шарль де Голь та президент Дж. Ф. Кеннеді. З великою неприязню ставився до більшовиків. «Більшовики не мають ні совісті, ні честі», – казав він. Навіть червоний колір був під табу в його родині. Михайло Львович щодня, з донькою Оксаною на колінах, слухав радіо «Голос Америки». Він був простою та привітною людиною. Вмів знайти шлях до кожної своєї робітника. Часто вів розмови з ними, відвідував їх сім'ї, зупинявся біля працівників у полі, давав поради, молодь закликав вчитися. Зінченко був дуже віруючим. Перевагу віддавав католицизму, яке вважав більш вимогливим, хоча казав, що помре православним.

З проголошенням незалежності Української держави, за яку Михайло Львович воював у 1920 р., 30 жовтня 1997 р. його було реабілітовано.²¹

24 - 25 вересня 2018 р. автор цього матеріалу відвідав могилу поручика Зінченка М.Л. з метою її вшанування та віддання належних військових почесностей. На могилу була привезена земля з рідного с. Роїща з вулиці, на якій стояла його батьківська хата.

Земля ж з його могили була привезена до України. І 14 жовтня 2018 р. на Покрову в гільзі від БМП-2 була закладена в м. Чернігові поруч з Катерининською церквою під знаком «Борцям за волю України». 18 жовтня земля з могили Зінченка була покладена на його батьківщині, в с. Роїщі на цвинтарі, що в колишньому колгоспному саду.

Олександр Ляшев,
член Національної спілки краєзнавців України

²¹ ДАЧО. – Ф.Р-8840. – Оп.3. – Спр.4600. – Арк.23.

Іван ДЕНИСЮК

ТОРЖЕСТВО СВЯТОГО ЗБОРУ (семантика і символіка Різдва)

Кожного року у передріздвяний, різдвяний і післяріздвяний час хочеться ділитися есеєм Івана Денисюка «Торжество святого збору», назва якого говорить сама за себе. Цей текст вперше опублікували ми – студенти філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, редколегія газети «Ярослов» – ще на межі 2004-2005 рр. Минуло трохи років, і тепер, коли «Дукля» републікує цю статтю, бачимо, що її актуальність, наукове значення, стилістична легкість і тепло – не те, що не втратилися, але й набули нових сенсів, настоялися.

Іван Денисюк (1924–2009) – професор Львівського університету, який цікавився літературою і фольклором, любив життя і студентів, поїздки до Гуцульщини, польові дослідження і теоретичні узагальнення. Глибокий і неформальний вчений, а також приємна і дотепна людина.

Данило Ільницький

Небо засвітило лампаду. Першопромінь зорі поцілував синій сніг на землі, і на цей світофарний сигнал святовечірня містерія розпочалася. Сім'я у повному зборі засідає за стіл, заставлений дванадцятьма сакральними стравами.

На початку всього суцього був Вогонь. Поєднання його з Водою дало таїнство народження. У мітологічній колядці на вишні-прадереві «свічечка палала, із неї іскра вогню впала, з іскри ріка стала, у цій воді сам Господь купався...» Українську коляду як свято благословляє новий живий вогонь. На Гуцульщині добувають його прадавнім способом – тертям сухої деревини об деревину. Вмістилище для варіння святовечірніх страв за-свічував вогонь малий хлопець. На закінчення свят зимового циклу рисували крейдою на дверях солярний знак в оточенні двох ялинок:

Хрест у крузі означав сонце, гілки на деревах життя – кількість членів сім'ї. Цей ієро-гліф, ці «різи» можна прочитати так: у сім'ю прийшло сонце. Первісне значення язичницького свята – народження (різдво) нового сонця. Першим християнам нелегко було розстатися із споконвічною язичницькою символікою вогню і води як творчими первнями, і вони її перенесли на тлумачення таїнства народження Ісуса Христа за апокрифічною повістю персіянина Афродитіяна, що її використав Іван Златоуст, зачаття Матері Божої, яку порівняно з джерелом, сталося від поцілунку великого Сонця. За провідницею-зорею звіддослови-волхви мандрують, аби поклонитися новонародженому Богочоловікові у Вифлеємі. До речі, один із трьох волхвів, за цим апокрифом, був художником, який з натури намалював портрет Матері Божої. Волхви дають і словесний образ діви Марії: «на зріст висока, молода, білолиця, з розпущеним буйним волоссям, гарно одягнена...» Схематичні рисунки сцени народження Христа збереглися з VI сторіччя. Найстаріший поет християнського Сходу Єфрем Сирін (народився коло 379 року) залишив по собі 27 гімнів Різду Христовому. Тоді величальні різдвяні пісні з'явилися і на Заході й стали першоосною церковних колядок.

Старі українці ще в дохристиянські часи під час свята народження нового сонця співали щедрівок (це унікальний жанр у світовому фольклорі). Спершу вони, на думку М. Драгоманова, були гімнами язичницьким богам, відтак князям, а згодом демократизувалися настільки (цей процес демократизації називають евгемеризмом), що стали величати господаря і його сім'ю, їх труди і набутки.

Цей заможний господар – ясний місяць і його благочестива сім'я – зорі – поставлені в епіцентр Космосу. У гості до них у язичницькі часи приходили посланці Неба – «три товариші» – сонце, місяць і дрібен дощик – сили вогню, тепла, світла й вологи як за-

поруки життя. У християнську добу за столом українського господаря засідають Ісус Христос, Мати Божа й ангели. Ісус Христос частується вином, мати Божа – медом, а більш демократичні хлопці-ангели – не гордують горілкою. Зрештою, фізичною працею святі допомагають у господарстві: Ісус ниву оре, а Мати Божа йому їсти носить. Світські мотиви щедрівок (а були щедрівки філософського змісту, наприклад, про походження світу, а також про лицарські походи, «воєнну енергію» (М. Драгоманов), русичів тощо) зливаються з євангельськими, з наївним реалізмом апокрифів.

На свято Різдва «небо і земля – ангели і люди – торжествують». Ангелів – посланців неба – замінили колядники родом із веселих скоморохів. На їхню високу місію вказують слова колядок «від Бога гості все й коліднички»; «божі ангели», «а ті йангелі все коліднички». Колядники прийшли не тільки «дім звеселити», а й внести у нього святість. Прикметно, що під час епідемії холери навіть літом ходили колядники – в обколядовану хату пошесть доступу не мала. Ці зореносці (приходили вони із «звіздою»), наспівували здоров'я фізичне і духовне. Інституція колядників як молодецької ватаги – святоносців слова Божого – найповніше збереглася на Гуцульщині, зокрема у Криворівні, до речі, під орудою випускника нашого університету Василя Зеленчука, який виконує функцію берези. Береза – від італійського слова «breaza», що означає керівника, начальника гурту. Перед походом із колядковими співами їх носії проймаються почуттям святости. Вони сповідаються в церкві, уникають жіночих спокус, бо інакше їх за кару заставлять цілуватися з мітлюю або лопатою. Хлопці у пишній гуцульській одязі, з бартками, колядки виконують в енергійному ритмі, пританцьовуючи («плес»). Збір грошей іде на церкву. Закінчивши свою високу побожну місію, дозволяють собі забавитись: «Скрипка грає, дзвінки дзвонять, а трембіти чути – то забава колідницька, то так має бути...»

Є особливий інтимний чар Святого Вечора, торжества Різдва Христового. Чар родинного вогнища, від якого тепліє навіть лютий мороз і лагідніє хижий вовк, бо і вони за звичаєм запрошені у гості – непереможна святість традиції, подиху правіку. Ніколи так не смакує риба й кутя з медом, як на святу вечерю при свічах, у гроні сім'ї, після молитви до першої зорі й до Бога й пресвятої Богородиці. Риба, варене зерно, мед – це прапервні атрибути виживання тих наших далеких предків – риболовів і збирачів диких бджіл у бортях, які вже вирощували збіжжя, вміли варити зерно, але ще не подумалися молоти його на борошно. Прасенс магії традиції полягає у тому, що це торжество Святого Збору. Вислів «Святий Збір» як синонім Різдва знаходимо у колядках. Він вкладений в уста ангелів або самого Бога, які йдуть у дім господаря перевірити, чи «к Святому Збору» готуються так, «як давно було із предовіку», тобто, чи додержуються традицій, виражених сакральними стравами, а головне, – «ци гаразд си тут люди справують», – чи додержуються моральности, чи нема між ними розбрату.

Ідея єднання, альтруїзму, взаємної любови пронизує справіку й понині святовечірні обряди. Ксенофонт Сосенко про це пише так: «Отся любов другого і взаїмна любов, в ім'я якої збирається на Україні на Різдво кожда рідня, є одною з найбільше зворушуючих старосвіцьких різдвяних ідей. Вона найбільше гармонізує з ідеалами свята Різдва Христового і своїм здвоєним містицизмом володіє над кожною українською душею та з'єднує для святоріздвяного часу і найхолодніше серце. Вона дає спонтанічний імпульс до святовечірнього родинного збору і через неї, в значній частині, удержується святочний підйом душевний і сердечний настроїв через усі свята»¹.

Виникнувши з потреби племінного єднання, ідея Святого Збору відтак поступово проектується й конкретизується як ідея національної соборности українського народу, його державности.

Передрук за: Ярослав: студентська газета філологічного факультету ЛНУ ім. І. Франка. – № 2. – Грудень 2004 – січень 2005. – С. 3.

¹ Сосенко К. Культурно-історична постать Різдва і Щедрого Вечора. – Київ: Сінто, 1994. – С. 176-177.

РЕЦЕНЗІЇ

Українські народні балади Східної Словаччини у словацькомовній транскрипції

Orest Zilynskij: Balady východného Slovenska. Podbeskydské ľudové balady. Editori: Tatiana Pirníková a Radovan Šašala. Zodpovedná redaktorka: T. Pirníková. – Vydavateľstvo Ladislav Cuper. – Prešov, 2018. – 560 s. ISBN 978-80-88890-63-8 – Náklad 300 ks.

Редакторка збірника балад русинів-українців Словаччини Тетяна Пірнікова свою передмову до книги починає з констатування: *«Зовсім випадково я познайомилася з працею Ореста Зілинського. 2016 року я звернулася до пражського україніста академіка проф. Миколи Мушинки із запитанням, чи у його бібліотеці не знайдеться пісенний матеріал, пов'язаний з русинами Словаччини. Цікавили мене перш за все нотні записи пісень. Той мені дав у руки фотокопію збірника «Українські народні балади Східної Словаччини», укладену Орестом Зілинським у 70-х роках м. ст., видану Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського у Києві 2013 року. Я була здивована кількістю публікованих балад та ґрунтовністю упорядкування його змісту. Ім'я укладача збірника було мені невідоме»¹.*

Авторка висловлює подяку київським видавцям на чолі з Ганною Скрипник за видання збірника, однак шкодує, що на території, де усі балади були записані, він зовсім невідомий. Тому вона взялася за його перевидання латиницею, оскільки більшість сучасного покоління русинів Словаччини азбукою вже не володіє.

Нагадаємо основні етапи життєпису О. Зілинського із вступної статті Т. Пірнікової, написаної на основі моєї книги про О. Зілинського «Науковець з душею поета» (Бавнд-Брук, США, 1983).

Уродженець галицької Лемківщини, Орест Зілинський (1923-1976) майже усе своє життя перебував у Чехословаччині. Тут він здобув вищу освіту (в Українському вільному університеті та Карловому університеті у Празі), став кандидатом філологічних наук (1966), а від 1971 року до передчасної смерті працював науковим працівником Чехословацької академії наук у Празі, часто репрезентуючи чехословацьку україністику на міжнародних конгресах та конференціях. Помер за досі не з'ясованих обставин у лісі кадастру Винне на Земплінській Шираві, округ Михалівці. Похований у Свиднику.

До 60-х років його наукові праці з'являлися і на сторінках преси радянської України. За праці про Т. Г. Шевченка Київ нагородив його престижною медаллю Тараса Шевченка. Пізніше, зокрема після того, як він на VI Міжнародному з'їзді славистів у Празі 14 серпня 1968 року оголосив проект на заснування Міжнародної асоціації україністів (що викликав гостру критику представників української радянської делегації), він став «persona non grata» не лише в

¹ Рецензована праця. – С. 6. Тут і далі переклад із словацької мови автора рецензії – М. М.

Україні, але й в українській пресі Словаччини. Його було посмертно реабілітовано в 2013 році, коли Національна академія наук України в Києві видала майже всі його «Вибрані праці з фольклористики» у двох томах (968 с.), «Літературні праці» (672 с.) та «Українські народні балади Східної Словаччини» (728 с.; упорядник та автор післямов в усіх – М. Мушинка). Слід підкреслити, що такої пошани в Україні не дісталася майже жодному вченому української діаспори.

У вступній статті «*Тернистий шлях збірки балад*» (с. 6-30) авторка Т. Пірнікова на основі архівних матеріалів, запозичених їй сином Ореста Богданом Зілинським, освітлила працю автора над збірником балад, процес фізичної ліквідації його машинопису та верстки – з 1968 по 1975 рік (с. 14-30). 27 чеських та словацьких архівних документів вона навела в оригіналі, українські та російські – у перекладі словацькою мовою.

Серед нововиявлених документів є багате листування О. Зілинського з видавцем книги – Українською редакцією Словацького педагогічного видавництва у Пряшеві, Крайовим комітетом Комуністичної партії Словаччини в Кошицях, листи до О. Зілинського фольклористів Андрія Дулеби із Свидника, етномузиколога Володимира Гошовського зі Львова (анонімного співупорядника нотної частини книги) та художника Івана Фіркаля, а також повні тексти високо позитивних рецензій на рукопис книги О. Зілинського «Українські народні балади Східної Словаччини»: Божени Філової та Яна Коморовського з Братислави, Бориса Путілова з Ленінграда (ухвалені Юліаном Бромлем з Москви) тощо. Ці документи значною мірою доповнюють дотеперішні відомості про історію знищення рукопису та верстки збірника балад О. Зілинського.

Основу збірника О. Зілинського становлять 482 тексти та 240 мелодії балад, записані у 119 русько-українських селах Пряшівщини (с. 73-485). О. Зілинський у своїй збірці розподілив балади на дві частини. В першій частині він подав «Основні тексти» (№№ 1-254), у другій – «Доповнюючі варіанти» (№№ 255-479). До кожної балади він подав ґрунтовні коментарі (с. 548-640).

Т. Пірнікова об'єднала обидві частини в одне ціле. При транслітерації текстів пісень із азбуки на латиницю вона повністю зберегла діалектне звучання кожної балади. О. Зілинський долучив до свого збірника карту Східної Словаччини із зазначенням усіх 119 українських сіл, з яких походять публіковані балади, причому окремими графічними знаками він зазначив села, в яких було записано від 10 до 32 пісень, від 5 до 9 пісень, від 2 до 4 пісень та лише одну пісню (с. 526). Все це залишено і у словацькомовному виданні збірника балад.

Українське резюме книги Т. Пірнікова подала у перекладі словацькою мовою (с. 530-540), а англійське – залишила без змін (с. 542-545).

Словацькомовну версію збірника (як і його оригінал) поповнено кольоровими ілюстраціями українського художника із Словаччини Дезидерія Миллого.

Усе це можна характеризувати як позитивний бік словацького видання книги балад Ореста Зілинського.

Та вже не можна толерувати зміну назви О. Зілинського «Українські балади Східної Словаччини» на «*Balady východného Slovenska*», оскільки територіальний термін «Східна Словаччина» аж ніяк не відповідає національному характеру збірника балад українського населення Східної Словаччини. Правда, Т. Пірнікова долучила до назви книги її підназву «*Підбескидські народні балади*», яку свого часу в пропозиції на видання книги вжив теж О. Зілинський для

її означення, не сумніваючись в тому, що це народні балади українського населення Східної Словаччини, отже, що вони належать до української культури.

З таким трактуванням національного характеру балад редакторка принципово не погоджується. Своє непогодження вона обґрунтовує так: «Усі посилання на презентовану народну культуру Східної Словаччини автор збірника означає як українські. Одночасно він вживає термін «українці Східної Словаччини». Я залишила первісну термінологію О. Зілинського (що, як видно із зміни назви праці, не відповідає дійсності – М. М.), однак звертаю увагу читачів на факт, що цим терміном є в дійсності означена народна культура русинів, переважно лемків, які живуть на території Північно-Східної Словаччини. Самобутність цього народу була визнана лише після 1989 року. Поняття «український» в часі написання студії було вжито цілеспрямовано в рамках офіційної культурної політики. Сам О. Зілинський на багатьох місцях своєї антології вживає термін «народна культура лемків і бойків», які в сучасності загально визнані як етнічні групи русинського народу» (с. 530).

Тут авторка допустилася кількох поважних помилок:

1. Етнізмом «русини», відведеним від назви держави «Русь» (*Київська Русь, Галицька Русь*) від X до XIX ст. були означувані всі майбутні українці. Етнізм «українці» почав вживатися лише в період національного відродження в кінці XVIII та на початку XX ст. На Пряшівщині він набув загальне розповсюдження лише після Другої світової війни, головним чином, у 50-х роках. Та до 90-х років XX ст. ні вони, ні їх сусіди, ні чужі дослідники їх історії і культури, не сумнівались в тому, що *русини є етнографічною групою українського (малоруського) народу*. Отже, О. Зілинський зовсім закономірно вжив назву «Українські балади Східної Словаччини». З такою назвою нині можна не погоджуватися, можна висловлювати до неї застереження, однак ніхто не має право міняти її, тим більше, що ця назва зовсім не міняє характер балад. Згідно з офіційним переписом населення 2011 року, 7 430 громадян Словаччині (в їх числі і я та моя сім'я) навело українську національність. Отже, ми (як і Орест Зілинський) вважаємо рецензовані балади складовою частиною нашого українського народу. Як і О. Зілинський, ми вважаємо себе лемками, а лемки, навіть згідно з авторитетним академічним довідником «*Malá Československá encyklopédie* – etnografická skupina Ukrajinců v Karpatech mezi řekou San a Poprad a na západ od řeky Uh» (zv. III, s. 702)

2. Підназва «*Підбескидські народні балади*» була лише своєрідною «уточнюючою» назвою збірки балад, яку відхилив сам О. Зілинський, оскільки гірські хребти Бескидів тягнуться від України через Польщу і Словаччину – по Моравію і ніяк не відповідають збірникові балад.

3. З теоретичної точки зору найціннішою частиною збірки балад О. Зілинського є майже стосторінкові коментарі О. Зілинського до кожного типу балад, головним чином, до їх історії, наявності у сусідніх народів, шляхів міграції тощо. Це – вичерпні фахові студії про кожну баладу (без варіантів), які свідчать про глибоку обізнаність автора з означеною проблематикою і новаторство його методології. Редакторка, мабуть, щоб заощадити місце в коментарях, обмежилася тільки паспортизацією балад, пропустивши не лише посилання на десятки варіантів кожної балади в інших (зокрема сусідніх) народів, але й вичерпні студії про них (інколи й кілька сторіноквих), чим було значно збіднено словацькомовну версію збірника в порівнянні з українською.

Микола Мушинка

Монографія, оцінена Міжнародною премією Івана Франка, 2018

Ярослава Мельник: ... І остання часть дороги.

Іван Франко в 1908-1916 роках. Видання друге, виправлене і доповнене. – Дрогобич: Коло, 2016. – 400 с.

У день народження Генія України Івана Франка у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені І. Франка відбулася церемонія нагородження лауреатів Міжнародної премії І. Франка за 2018 рік. В одній із двох категорій – «*За вагомі досягнення в україністиці*» лауреаткою стала проф. Українського католицького університету у Львові та Українського вільного університету у Мюнхені *Ярослава Мельник*, д-р філол. наук – за працю «... *І остання часть дороги Івана Франка в 1908-1916 роках*».

Йдеться про найменш досліджений період життя Івана Франка (1908-1916), коли він зазнав найбільшу фізичну і духовну кризу. Оскільки монографія Я. Мельник (як теж інші книжки, видані в Україні) на книжковий ринок Словаччини не потрапила (і вже не потрапить), я розгляну її більш детально.

Зміст монографії розподілено до трьох частин.

У першій частині «*Шлях до склону*» (с. 15-261) розглянуто 1908 рік, за означенням самого І. Франка - «найстрашніший у моєму житті». У той рік розпочались його невиліковні фізичні та душевні хвороби, які переслідували його до самої смерті: дошкульні головні болі, дзвоніння у вухах, мігрені, душевні депресії, пов'язані нібито з переслідуванням його «злими духами». Згодом він дав цим «духам» конкретні імена. Це – раніше обожнювані ним письменники: Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Михайло Павлик, Михайло Грушевський, але й класики світової літератури: Ібсен Б'єрнсон, Сенкевич та інші. Вони ніби спричиняли йому страшни болі і паралізували його руки.

Лікарі (до яких І. Франко звертався дуже рідко) порадили йому лікування у закордонних курортах. Голова Наукового товариства ім. Шевченка М. Грушевський (в якому І. Франко був зайнятий) надав йому поважну суму для лікування, і у березні 1908 року І. Франко відправився в санаторій містечка Ліпіка біля Загреба в Хорватії. Щоденні понад одномісячні процедури, пов'язані з купанням у мінеральних водах, спочатку значно погіршили стан його здоров'я, та поступово нібито давали позитивні результати. Однак після повернення до Львова у другій половині квітня 1908 року стан здоров'я І. Франка значно погіршав, і письменника довелося на другий день після прибуття госпіталізувати у психіатричній лікарні. Лікарі вважали його стан здоров'я безнадійним, ніби його близька смерть неминуча. Там він у страшних муках пролежав три місяці.

Про продовження наукової та літературної творчості (яка усе життя була основним джерелом його прибутків) не могло бути й мови. У той час у консервативній пресі (зокрема польській та московфільській) рясніли дошкульні напади на найвизначнішого українського письменника. Зате друзі та прихильники його таланту вирішили в черговий раз подати йому руку допомоги. Вже 18 квітня 1908 року в залі Крайового кредитового союзу у Львові зібралася нарада «в справі запомоги на лічення І. Франка і удержання його родини» (хвора дружина та четверо дітей), яке дало позитивні результати. На фонд І. Франка посипалася фінансова допомога не лише з різних місцевостей України, але й із закордону, зокрема США та Канади. У січні 1910 року Президія НТШ призначила І. Франкові пожиттєву місячну платню в сумі 200 крон.

Сильний дух таланту І. Франка, загартованість його організму та визнання життєвого доробку частково покращили стан його здоров'я. Лежачи у ліжку з паралізованими рука-

ми, він, маючи феноменальну пам'ять, диктував свої твори синові Андрію та численним «секретарям», переважно учням – прихильникам його таланту.

А 1909 року, на диво родини і знайомих, він несподівано втік в Одесу, сподіваючись знайти там у стінах університету якийсь старовинний рукопис з описом ліків «на свою хворобу» (с. 72). Ясна річ, що жодного чарівного лікарства він не знайшов, зате його здоров'я в Одесі значно покращало. Після повернення до Львова лікарі відправили його на лікування в один з люксових пансіонів міста Ловрані в Італії (в супроводі сина Андрія), де він став почувати себе краще.

Повернувшись до Львова, І. Франко активно залучився до праці в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка, навчившись писати лівою рукою (теж паралізованою).

Окремий підрозділ своєї монографії Я. Мельник присвятила святкуванню 40-річного ювілею літературної творчості І. Франка у 1913-1914 роках, який було широко відзначено не лише у Галичині та Східній Україні, але майже в усіх місцевостях, де живуть українці: у Відні, Москві, Петрограді, Вінніпегу, Ванкувері, Монреалі тощо. Найурочистішими були ювілейні святкування І. Франка у Львові. Їх авторка (та лише вона) вважає «найсвітлішими сторінками життя письменника останнього десятиріччя» (с. 84).

Характерно, що ці святкування проходили під знаком визнання велетенських заслуг І. Франка як одного з найвизначніших творців національного відродження України. Правда, для самого І. Франка ювілейний рік був позначений кількома трагічними подіями, головним чином, смертю брата Онуфрія, улюбленого сина Андрія (на 26 році) та прогресуючим паралічем обох рук.

Великим ударом для І. Франка була Перша світова війна, початок якої застав його у Криворівні на Гуцульщині, де він останні п'ять років проводив кожне літо. З великими труднощами він повернувся у свою львівську хату, де застав лише важко хвору дружину, бо двоє синів – Петро і Тарас – були мобілізовані на фронт, так і не попрощавшись з батьком; дочка Анна застряла в Києві. Кожному з них авторка приділяє посилену увагу. Зокрема, пластично в її описі виходить портрет дружини письменника Ольги Хоружинської (1864-1941), київської дворянки, яка 1886 року вийшла заміж за І. Франка і переселилася у зовсім відмінне середовище Львова, яке сприйняло її не дуже дружельно. Незважаючи на те, вона старалася бути не лише доброю дружиною чоловіка та матір'ю чотирьох дітей, але й помічницею письменника в його роботі. На жаль, з часом, не оволодівши ні сімейною, ні суспільною ситуацією, вона «зламалася фізично і душевно» (с. 178): стала подразненою, конфліктною та сварливою. Невиносна сімейна атмосфера спричинила її психічне захворювання, зокрема після смерті сина Андрія 1913 року. Важка психічна недуга супроводжувала її до кінця життя.

На початку війни І. Франко змушений був віддати дружину у психіатричну лікарню, де вона пробула три роки і звільнилася лише після смерті чоловіка, не будучи навіть на його похороні.

Немали гроші І. Франка (27 000 крон), депоновані у львівському Страхованому товаристві «Дністер» (дар громадськості до 40-річчя літературної діяльності), з яких йому виплачували по 200 крон щомісячно на прожиток, на початку війни були «заморожені». Аби І. Франко не загинув з голоду, його опікун К. Бандрівський в листопаді 1915 року завіз його важко хворого у «Приют для хворих і виздоровців Українських Січових Стрільців» у Львові, в якому він пробув чотири місяці разом з племінником Василем Франком (сином брата Зенона) в одній кімнаті. Тут його здоров'я завдяки зразковій опіці лікаря Броніслава Овчарського покращилося настільки, що він почав інтенсивно займатися літературною творчістю. Я. Мельник про це пише так: *«Хронологія текстів, створених у Захисті українських січових стрільців, засвідчує [...] що за чотири місяці побуту поета в притулку [лише] отовідань (разом із переспіваними, зробленими вдома) набралася на два солідні томи. Так само поважний том складає ще одна Франкова збірка – «Вибір із старогрецьких поетів – Старе золото», над якою він працював з 12 травня по 12 серпня 1915 р. (усього пере-*

кладено близько 7 000 поетичних рядків: 232 переклади та переспіву) [...] Доволі довгий список і оригінальних поезій І. Франка, створених у притулку» (с. 224-226).

Наперекір цим явним успіхам лікування, на четвертому місяці перебування І. Франка у притулку його здоров'я радикально погіршилося. Знов з'явилися галюцинації, параліч обох рук. Радикальне погіршення здоров'я І. Франко, як і раніше, приписував «злим духам» у подоби Драгоманова, який ніби з цими «духами» співпрацює, але і лікареві Овчарському, який, мовляв, навмисне вприскує в його руки отруту, аби їх паралізувати. В результаті цих фізичних і душевних страждань І. Франко після чотирьох місяців раннім ранком разом з племінником Василем таємно втік з притулку і пішки добрався до своєї холодної (цілу зиму не топленої) хати, в якій захворів на запалення легенів і 28 травня 1916 року відійшов у вічність.

У завершальному розділі «Відійшов від нас велетень праці і терпіння» (с. 387-430) Я. Мельник зворушливо описує багатолюдний похорон І. Франка на подвір'ї його хати та на Личаківському кладовищі. А також подає відгуки на його смерть в Україні та у світі. З рідних у похороні брали участь лише найстарший брат Захар та наймолодший син Петро. Дружина Ольга стежила за похоронною процесією вулицями Львова з вікна психіатричної лікарні. З вікна дивилася за похоронною процесією і його перша любов Ольга Рошкевич та важко хворий близький друг І. Франка Володимир Гнатюк.

Церковний обряд (панахиду) виконав лише один священик о. В. Гургула. Поховали І. Франка тимчасово у гробівниці польської родини Sas-Motyrcziński і лише через п'ять років – 28 травня 1921 року – перепоховали його прах на сучасному місці, а в 1933 році на могилі було побудовано сучасний пам'ятник (автор – скульптор Сергій Литвиненко).

Важливим додатком до книги Я. Мельник є ілюстративний матеріал: 125 світлин та репродукцій документів, а також «Покажчик імен» (с. 414-425) та «Покажчик творів Івана Франка», розглянутих у монографії (с. 426-431).

Книгу Ярослави Мельник «...і остання часть дороги Івана Франка в 1908-1916 роках» я прочитав з великим зацікавленням і мушу сказати, що досі я нічого подібного про життя Івана Франка не зустрів. Авторці у бібліотеках та зокрема архівах України вдалося зібрати колосальний першоджерельний матеріал про останні вісім років життя Генія України, коли його настигла невиліковна фізична та душевна хвороба, яка вирвала з його трудолюбивих рук перо (у прямому розумінні цього слова). Та і в тій безнадійній ситуації він зумів продиктувати синам та численним прихильникам свого таланту («секретарям») десятки творів, які збагатили не лише його спадщину, але й українську культуру (літературознавство, історію, фольклористику та інші наукові дисципліни).

А спадщина Івана Франка гідна подиву. Досі було видано з неї п'ятдесятитомник. Науковці нині обговорюють видання доробку І. Франка у ста томах. Та і воно не буде повним.

Авторка у своїй монографії крок за кроком простежила за прогресуванням недуги І. Франка і за тими життєвими ударами, що прискорили його відхід у вічність: передчасна смерть улюбленого сина Андрія, божевілля дружини Ольги тощо.

Дивуєшся, як все це міг Іван Франко пережити та ще й... творити. Ярослава Мельник у своїй праці описує все це до найменших подробиць, підтверджуючи свої дослідження конкретними документами, здобутими, головним чином, скрупульозним вивченням спадщини І. Франка в архівах Києва та Львова, а також аналізуючи його літературні твори цього періоду.

Має повну рацію автор передмови до книги, доцент Державного педагогічного університету імені Івана Франка у Дрогобичі Євген Пшеничний (такими словами закінчив передмову): «Немає сумніву, що [...] видання книги Я. Мельник [...] стане знаковою подією сучасного українського літературознавства, підґрунтям для всіх подальших студій над життям і творчістю Івана Франка – некоронованого князя свого народу» (с. 11). Вповні приєднуюся до такого висновку.

Микола Мушинка

Сумні... гімни і самотність

Яцканин Іван. Стороннім вхід заборонено. Оповідання.
– Ужгород : ТИМРАНІ, 2018. – 112 с.

Гімни, як музичні опуси, передбачають якусь бравурність. Так би мовити, неодмінне повеління жанру. А от чи не бувають оті нототвори сумними. Скажете, що це запитання трішечки дивне? Спроба поєднати протилежні за значенням поняття, не заперечимо, бо що вдієш, коли така думка блукає у нашій свідомості. Може, і досі сновигала б у ній, якби не книга Івана Яцканина – відомого українського письменника з Словаччини. Адже твори з видання «Стороннім вхід заборонено» нагадують... сумні гімни самотності.

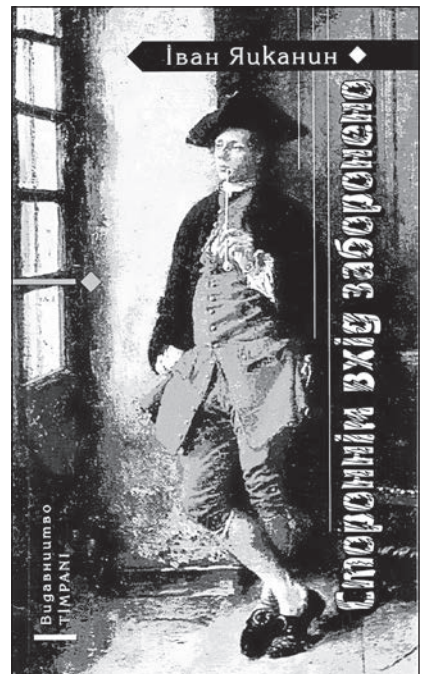
Розмисли про нього, і починаємо з констатації цього факту. Могли б далі розпросторювати їх, бо в темі без особливих проблем знаходимо ряд нюансів. Але не теоретизуватимемо. Ліпше поговоримо про друк. Це – цікавіше.

Й почнемо з оцінки назви. Для неї взято фразу, яка поширена у нашому повсякденні. Відсвіт банальності? Та є щось від цього. На перший погляд. Але все на місце ставить той факт, що так називається одне з оповідань книги. Поширений серед письменників метод найменувань. Зрештою, й сам Іван Яцканин уже віддавав йому перевагу у попередніх виданнях. Згадаймо хоча б «Мед і сіль» та «Мить блискавки».

Але згадки про колишні друки мають ще один нюанс. «Стороннім вхід заборонено» зовсім не подібні на «Місце проживання» і «Наталка вже не плаче». Та не тому, що між ними пролягла 30-літня відстань. Причина полягає в іншому. Автор є тим самим. Та й в його свідомості відбулися вікові переміни, які вплинули на творчість. Тут, мабуть, воедино злилися погляди на суспільні події та вік.

Проілюструємо це на основі оповідання «Стороннім вхід заборонено», яке дало назву книзі. Йдеться у ньому про вихідця з села, який все життя мав лікарську практику і, вийшовши на пенсію, повернувся у рідні місця. Ніби й звичайну історію оповідає письменник. Але... Не хочеться відривати очей від розповіді про чужу долю. Чи не тому, що ми, вихідці з села, бачимо: автор нітрішечки не відривається від реальності в своїх описуваннях? І тоді, коли описує мало не побожне ставлення селян до Андрія – першого їхнього соплеменника, який став лікарем. І тоді, коли ловець слів (так іноді називають письменників) побіжно розповідає про його дружина. Беата після мандрювань військового лікаря гарнізонами уже не хоче жити з ним. (Скільки таких історій є у житті?). І тоді, коли колишній лікар робить відчайдушну спробу порятувати молодого циганчука, який помирає.

Та не лише на це звертаємо увагу. Хочемо провести одну паралель. Тому самотність індивідууму на суворих вітрах часу порушують Василь Головецький з Житомира і Геннадій Щипківський з Одеси. Звісно, кожен тут оригінальний по-своєму. Але не вдаватимемося до аналізу стильових прийомів та ментальних особливостей, хоч є багато цікавого. Бо по-

ставили перед собою мету підкреслити, що зарубіжних письменників з українським корінням та творців з материкової України хвилюють схожі проблеми. Своєрідне вродження душ в євроінтеграційні процеси?

Повернемося ще раз до питання віку. В першу чергу тому, що спочатку був лише прозорий натяк на нього. Скажемо про наступне. Ситуація, яку описує прозаїк, могла бути відомою і у молоді роки і він ще тоді міг слово виразитися. Не сумніваємося у художній майстерності. Але теперішнього шарму не було б. вплив сприйнятливості. (Не гадаємо, що чимало уваги приділяємо цьому питанню через невелику вікову різницю між рецензентами і прозаїком, бо ми молодші від нього лише на кілька років.)

Але тема самотності висвітлена не тільки в цьому оповіданні. В різних ракурсах вона постає з таких творів, як «Американський план», «Стежки не заблудні», «Спокуса» (можна було б перерахувати й інші твори з цієї книги, бо вона уся порушує цю проблему.)

Є ще один аспект. Маємо на увазі намагання письменника показати проблему через сільське «дзеркало». Напевно, найголовнішим чинником є те, що автор сам народився у селі, хоч волею долі живе у місті. Вплив генів? До речі, це бачимо не лише у текстах, де події відбуваються у сільській місцевості. (Вчитаймося у «Діру» чи у «Спокусу».) Прикладом, у творі «А чия ж вона?» йдеться про ситуацію з міського життя, але головний герой – уродженець села. А свідомість геодезиста Павла Скурки (ще одного вчорашнього селяка) зі «Стежок не заблудних» бродить на Помежів'ї села і міста. Згодімося, що все це створює ауру неповторності.

Існує й нюанс, який зацікавлює, коли заходить мова про виразальність. В багатьох текстах побутує так звана недовомленість. Себто дальша дія залежить від фантазії читача. Зрозуміло, що у цьому прийомі є певний ризик і викликає спротив у деяких сучасних сприймачів художніх текстів, яких дратує ця недовомленість, котра постійно змушує уяву працювати. Та чи варто звертати увагу на них і творчо перевтілюватись, якщо цей метод є манерою письма оповідача?

Йдемо далі. Нерідко можна почути, що сучасні читачі не мають часу захоплюватися живописанням слова і тому пейзажі у прозових текстах є такою зайвиною. Але така «наполегливість» представників масової культури не витримує критики. Бо схильність прозаїка до пейзажності – свідчення неординарності письма. Саме про це мислиться. Коли читаємо таке: «За деревами причаївся туман, ліг низько-низько і повзе у всі закутки цієї непривітної оселі. Вже і скелі не видно, туман з'їдає Андріїв силует, обвив увесь ліс» («Спокуса»). «Проміння післяобіднього сонця відбивалося від колій і створювало атмосферу догораючого вогнища, від якого вже небагато користі, але все-таки трошечки видно» («Стежки не заблудні»), «З горища через діру вітер надув снігу. Через горище він сявся, немов мука, падаючи, виблискував, сріблївся. Двері у хату примерзли до порога» («Мороз ліпше вміє»)...

Пейзаж вражають увагою до деталей. Як, зрештою, метафори, порівняння та образи, яких так багато у книзі (назвемо хоча б окремі з них: «Селом ходить жак», «Мороз ламає дерева», «голос шефа підскакував», «Вуха в них тонкі, як павутинка пізнього літа», «трасу знав, як стара коняка», «день струшував ранкові тіні, як старики грубі піджаки в літню спеку», «крик смерек», «плечі берестів», «голос дзвону»... Поряд з цими чарівностями так неповторно виглядає вдале використання уже знайомих висловів на кшталт «наклали в штани», «яблуку ніде впасти», «розуму не позичати». Заслуговує на увагу те, що всі ці елементи вражальності виглядають такими органічними у контекстах.

Як і лексика, якою послуговується оповідач. Нерідко у текстах надбуємо рідковживані слова та діалектизми: «кошуля», «мордопис», «сипанець», «солярня», «гуз», «потічка»... Неповторності додає і те, що письменник розуміє чітко розмежування між мовою автора і мовою дійових осіб.

Очевидно, можуть бути й інші міркування про оповідання Івана Яцканіна. І слава Богу! Бо роздумування народжують тільки вдатні твори.

Олег Васишин, Ігор Фарина

Повний мішок правди Юліуса Панька

Український письменник Словаччини Юліус Панько у новій повісті «Повний мішок правди» (Ужгород, 2018, с.160) знов відкрив для нас мало знайому сторінку життя людей свого рідного краю, тобто краю під Дуклюю. Він вдало обрав форму розповіді майже прямих учасників подій, які відбулися після Другої світової війни в цьому краю і що вона залишила після себе. Залишила за собою знищений край – природу і людей, спалені села і каліки та сироти, вона змусила тисячі людей залишити рідний край, частина з них переїхала у Чехію чи на «мадари», дальша частина оптувала в Україну. Деякі люди подались навіть за море, в Америку. Дома залишилась лише незначна частина і боролася із страшними наслідками війни. Її наслідки відчуються до сьогодні у всіх сферах життя людей.

Щоб показати та познайомити читача з тим усім, що відбувалося в цьому краю, Ю. Панько обрав цікавий спосіб – приїзди чеха Зенка з Моравії до Кам'яного Потону, який ніколи не був у цих місцевостях. Все для нього було нове, незвичайне, навколишню дійсність сприймав очима молодої людини, яка жила в інших умовах, в іншому культурному середовищі, але туга дізнатися правду про свого прастрійка чеха Клімачека, колишнього фінанса на словацько-польському кордоні (колись його предки звалися Климчуки, але поступово стали чехами – Клімачеками), який пропав під час війни безвісти та й ще з ярликом зрадник. Давні чи прадавні предки Зенека походили з краю з-під Дуклі, які на Моравію приїхали як пастухи овець, поступово з них ставали шахтарі, залізничники, урядовці та люди різних професій, багато з них забуло, звідки походили їх предки, цілком асимілювалися, чехізувалися. Але Зенек Клімачек таким не був. Про це подбали його предки, зокрема дід. Вперше він приїхав до краю під Дуклюю десь у 50-х роках минулого століття, коли ще були свіжі сліди війни, з товаришем Їркою шукати воєнні артефакти Другої світової війни, щоб їх продати в Німеччині. Правда, для Зенека шукання зброї та інших предметів війни було лише приводом для того, щоб дізнатися, що трапилось з його прастрійком. Коли вперше приїхали, вони здивувалися, у яких умовах люди живуть ще 20 років після війни, не порівняно з тими умовами, у яких він та й інші чехи живуть. Для них це був край незнайомий, некультурний, своєрідний Клондайк відносно зброї. Зенек скоро знайшов спільну мову з місцевими людьми, які були охочі все їм розповісти, поділитися своїми думками, болями і радощами, які зажили під час війни та після неї.

Автор показав, що чимало молодих людей, в тому числі й Зенек та Їржі, дивиться на війну як на щось романтичне, аж розповіді місцевих людей привели їх до реального світу, і Зенек почав думати, чи це морально, коли вони шукають зброю та інші артефакти війни, щоб їх продати, чи це морально копати і шукати залишки людей, що полягли на фронті, чи не треба дати їм спокій тощо. Їржія це не турбувало, не мучило, він хотів лише збагатити на трупах людей.

Вони дізналися, як після переходу фронту люди поверталися додому, як знайшли спалені будинки, мусили жити в землянках, поки держава не допомогла побудувати дерев'яні бараки та інші хати, як Червоний Хрест забирав дітей-сиріт і дітей з багатодітних родин в Чехію для усиновлення, як ці діти у чужому краю, не знаючи мови і не маючи своїх близьких, боляче переживали, як з них потім чимало залишилось в Чехії і ставали чехами. Лише частина повернулася додому, як і персонаж Михайло. Читач дізнається, чому з цього краю чимало людей оптувало в Україну, як їх було обдурено і вони потім робили все, щоб повернулись назад додому, як тих, що їм вдалося повернутися додому, навіть найближчі рідні не завжди

приймали дружньо. Читач зрозуміє, що й оптація - теж негативний наслідок війни.

Автор розповів, як фінанси, переважно чехи, принесли з собою свою культуру ще до війни, як позитивно впливали на розвиток культури в селах під Дуклею. Зображує, як люди, чехи та місцеві по-різному сприймали розподіл Чехословаччини на дві самостійні держави.

Письменник показав, як Зенек скоро знайшов спільну мову з місцевими людьми, зокрема з Михайлом Щербаком, його дружиною Ніною, що походила із Закарпаття (цікаві факти з їх знайомства і спільного життя розповідає Михайло), далі Андрієм, Мірком та іншими, які йому допомагали шукати артефакти війни і сліди прастрийка фінанса.

Щоб показати, як мінявся край та люди під Дуклею і в селі Кам'яний Потік протягом повоєнних років, письменник змусив свого персонажа Зенека приїжджати сюди завжди після деякого часу. Він після кожного приїзду знаходив щось нове, нову корчму, корчмарку, автобус, електрику, нові будинки і пусті хати, навіть вилли, бо люди виїхали в інші краї, але й нові артефакти. Зенек дома працював у страховій кампанії на високій посаді, їздив по світі, жив багато і розкішно, але люди під Дуклею йому не давали спокою, приваблювали його чимось особливим, незвичайним, тому завжди, коли міг, повертався туди, уже не так заради прастрийка, а ради місцевих людей. Він завжди дізнався щось нове, що відбулось у селі Кам'яний Потік, як, наприклад, виїзди Андрія та Мірка в Чехію будувати нові дома, як там жили по гуртожитках, знайомилися з культурою, мораллю чехів, як їх свої свідницькі будівельники обдурювали, не платили за роботу тощо.

Остання поїздка Зенека в Кам'яний Потік закінчилась успішно. Йому вдалося разом з Андрієм та Мірком знайти кості, які були, очевидно, костями прастрийка, та й ще сусід Михайла Томчик дав йому довго приховувану шинель, яку, напевно, носив колись фінанс Клімачек. На запитання Зенека, чому так довго приховував плащ, сусід відповів, що сорокові та п'ятдесяті роки були «роками доносів» (с.143), боявся, що на нього можуть накинутися органи безпеки, але радий, що міг допомогти розв'язати загадку про Клімачека, розвіяти плітки про ніби зраду Клімачека, а він насправді помер героїчною смертю, смертю партизана. Недаремно Зенек кілька разів приїжджав у Кам'яний Потік, щоб «дійти до правди. До правди про... прастрийка» (с. 142). Поїздка закінчилась успішно не лише тим, що знайшов кості і плащ прастрийка, але й що Зенек, нарешті, знайшов справжню любов, покохав доньку Михайла та Ніни В'єрку, яка між тим, як він приїжджав, стала дорослою гарною дівчиною абсолювенткою університету.

На нашу думку, Ю. Панько вдало розповів повний мішок правди про людей свого краю. Розповів оригінально, цікаво, як прямий свідок відродження і розвитку цього колись спаленого, знівченого вже вдруге світовою війною краю, розповів про шрами на душі людей, наслідки яких відчувають тутешні люди до сьогодні.

Позитивно можна оцінити, що автор не вигадував, лишне не фабулював, розповів про все, що знав, відчував, дізнався від своїх близьких і устами своїх персонажів розповів правду, як він її бачить та знає. Читач, зокрема молодий читач, дізнається чимало фактів, як їх батьки чи діди жили під час війни, після неї і як вони викарабкались із цієї біди і сьогодні пробують наздоганяти інші краї республіки.

Жаль, що автор засобами мови більше не індивідуалізував своїх персонажів, бо всі чомусь розмовляють, навіть чехи, чи автор, тими ж засобами мови. Інакше повість треба вважати успіхом автора та й нашої літератури взагалі, бо вона справді приносить мішок правди про наших людей під Дулею, яку не всі знають.

Михайло Роман

Епістолярій Юрія Балєги

Цими днями я одержав із Ужгорода цікаву книжку «Епістолярій Юрія Балєги» (Ужгород, 2018, ISBN 978-966-1769-105-5), яка викликала у мене позитивні враження. Тому я вирішив познайомити читачів «Дуклі» з тою прекрасною людиною, до якої звертались вчені різних країн за допомогою чи порадою.

Насамперед кілька слів про Юрія Балєгу (1928 - 2016), з яким мені в житті пощастило особисто зустрінутись 5 чи 6 разів і розмовляти з ним, здається, тричі в Ужгороді і Пряшеві. Правда, його літературознавчі роботи я знав далеко раніше, ніж ми зустрілись. Зокрема, я свого часу захоплювався його монографією «Література Закарпаття 20-30-х років ХХ століття» (1962), бо це була перша комплексна робота про літературний процес міжвоєнного періоду в цьому куточку української землі. Враження від його розмов були у мене великі, вони мене завжди збагатили. Нас обох єднало чимало спільного, бо ми - вихідці із бідних сільських родин, які знали і виконували всі сільськогосподарські роботи від малюків до дорослих, захоплювалися народними звичаями, обрядами, піснями, мовою чи історією. Обоє ми, наперекір матеріальним труднощам, здобули вищу освіту (він в Ужгороді, я в Києві), обоє ми від асистента пройшли тернистим шляхом до доцента чи професора, виконували навіть партійну роботу на факультеті.

Юрій став навіть деканом романо-германського факультету чи філологічного факультету Ужгородського університету. Обоє ми активно та довго працювали в спілках письменників: він у правлінні письменників Закарпаття, а я очолював українську секцію Спілки словацьких письменників, був членом ЦК ССП та ЦК СЧСП (1975-1990). Він досліджував, писав та популяризував, в першу чергу, літературу Закарпаття, а я - літературу Пряшівщини, він намагався залучити українську закарпатську літературу в загальноукраїнський контекст та історію, а я нашу літературу - в чехословацький та загальноукраїнський літературні контексти. Він на початку 90-х років ще очолював рух за українську державність - Народний рух на Закарпатті, Народну раду Закарпатської України (а мене вигнали з факультету) та написав, крім іншого, чудові книжки «Політичне русинство і будівництво української державності», «Записки закарпатського сексота»(2016) та низку статей і робіт про політичний русинізм на Закарпатті. Він працював до останніх днів свого життя. Крім літературознавчих робіт, він написав і кілька художніх творів, нарисів, уклав цілий ряд вибраних творів закарпатських письменників із своїми вступними ґрунтовними статтями.

Нам завжди було про що поговорити. Зрозуміло, що найбільше ми розмовляли про літературні справи. Він цікавився нашою літературою, радів кожному її успіху. Часто друкувався у нашому журналі «Дукля». Я відносився до нього як до старшого колеги, вченого, рахувався з його думкою. Він був принциповим до себе, до співпрацівників, колег, літератури, завжди відстоював свою думку, не побоявся йти проти сексотів, підлабузників, яничарів, в тому числі й проти П. Маґочі. Він був для мене невичерпним ентузіастом, оптимістом. Зараз шкодую, що ми частіше не зустрічалися, лише зрідка обмінювалися листами.

Юрій Балєга своїми науковими роботами та суспільною діяльністю здобув пошану серед літературознавців України, Росії. Словаччини та й української громади США, про що й розповідають листи, які сумлінно підбрала та видала його дружина, доцент Надія Ференц під назвою «Епістолярій Юрія Балєги». Вони наочно документують, як вчені різних країн поважали Юрія Івановича як вченого, людину принципову, як до нього зверталися за допомогою, за порадами, як дякували йому за його інтерес до їх творчості чи за ним виконану роботу тощо. Листи відкривають широкую палітру його інтересів, знань та його людяність, бо, крім суто наукових питань, торкаються й особистого життя авторів листів чи адресата.

До Ю. Балєги зверталися листами вчені Москви, запрошуючи його взяти участь у наукових конференціях всесоюзного характеру чи написати якусь статтю, зверталися й російські письменники, дякуючи йому за серйозні оцінки їх творів. Серед них були й вчені

Києва, зокрема, з Інституту літератури АН (М. Жулинський, І. Зуб, Н. Калениченко, Л. Коваленко, Ст. Крижанівський, В. Микитась, О. Мишанич, Г. Сивокінь, М. Сидоряк та інші), вчені зі Львова (М. Ільницький, І. Романченко та інші), США (Ю. Химинець, М. Теслевич та інші) та земляки- закарпатці. Їх листи мають переважно діловий характер. Листи вчених із Інституту літератури дають нам уяву на лише про те, над якими темами працюють окремі вчені, але й відкривають суто міжлюдські і наукові проблеми, навіть конфлікти між ними тощо, вони дають уяву, чим жило українське літературознавство України тощо. Із листів, авторами яких були вчені США, мене особливо зацікавив лист пана Миколи Теслевича, бо наводить цілий ряд фактів, про які я не знав точно, а саме про діяльність О. Кандиби під час війни, про діяльність ОУН на Закарпатті, про дядька-вуйка Олексі Мишанича, про Й. Терелю, тобто Йосипа Пуйду та про розстріл 20 комуністів із Закарпаття, які скаржилися особисто у Й. Сталіна і після відходу від нього всіх було розстріляно, крім Й. Пуйди, бо Йосиф Тіто заступився за нього у Сталіна за те, що той воював у його партизанських загонах. Чимало нового в листі дочитаємось про П. Маґочі, який в Америці часто говорив, «що його мати й батько походять з Медзілаборця і вона його вчила і казала йому, «ми руснаці». Він дивується, що таке могло бути, бо вона не знала кирилиці і була напівграмотною. Далі, пише, як Маґочій співпрацював ще за минулого режиму з КГБ, як вони кинули його «між українців як «гроянського коня». Пише, як ще І. Франко довів, що прапредок сучасного П. Маґочі свого часу був управителем у поміщика Потоцького на Лемківщині, як Маґочкі перейшов з греко-католицької віри у римо-католицьку. Після скасування панщини він втік в Угорщину, на Словаччину, на Меджилабірщину і там купив землю, змінив прізвище Маґочкі на Маґочі, а коли його батько їхав в Америку, то вже виступав під прізвищем Маґочі, пізніше уже в США став Маґочій. На його думку, Маґочій є «з походження українець, що перейшов на поляка, а як втік на Мадярщину, офіційно – на західне Закарпаття, повернувся до своєї віри греко-католицької і до назви руснак: «Rusnáci sme od rodu» (с.123).

Хочемо нагадати, що до Ю. Балеги зверталися листами, шукаючи у нього поради, поміч й наші люди. Так, Юрій Дацко просив Ю. Балегу, щоб з нагоди виходу 1000 номера «Нового життя» написав «свою думку про газету і побажання для дальшого її крокування». Федір Іванчов, в свою чергу, просив його, щоб додав йому доповідь, виголошену ним на науковій конференції, присвяченій О. Духновичу, бо вона «стане достойним доповненням тих матеріалів, які мають дати уцілену картину про Духновича». Мирослав Ілюк просив його, щоб написав рецензію на книжку Ф. Ковача «Слово про поезію і поетів» для «Дуклі». Сам Федір Ковач написав йому кілька листів. В одному з них просить, щоб подивився на його книжку «Деякі проблеми розвитку української літератури в Чехословаччині» і покритикував її, «що буде радий і вдячний ...коли вийде ... рецензія на його книжку».

М. Мольнар, готуючи вибране творів Василя Ґренджі-Донського, кілька раз наполегливо просив від Ю. Балеги допомогу, щоб йому роздобув та вислав матеріали, які стосуються діяльності В. Ґренджі-Донського у 30-х роках минулого століття. Та й автор цих рядків надіслав Ю. Балезі кілька листів, з них опубліковані лише три.

Особливу увагу заслуговують листи Ю. Балеги до своєї дружини. В них виявилася на повну силу не лише велика його людяність, любов до своєї дружини, але й літературний талант. З листів ми дізнаємось, чим жив, що хвилювало, боліло, які проблеми мав на роботі, що нового відбувалось в колективі факультету, як просив, щоб пані Надія дбала про своє здоров'я та різні домашні подробиці тощо. В листах, як пише Н. Ференц, «яскраво постає його психологічний автопортрет, його духовне і душевне життя». Справді, в листах і ми відчуваємо «велику вітальну енергетику ніжності і любові».

Листи - чи то до дружини, або до нього - від різних авторів показують, що Ю. Балега любив життя, що він був ніжною, незвичайною, неординарною людиною, вченим, педагогом, літературознавцем, прозаїком, академічним чи партійним функціонером, що нікому не відмовив у допомозі, що поважав кожну чесну людину і зумів підняти голос протесту, коли людині щось загрожувало з боку «всевладних».

Михайло Роман

Пошана Іванові Мацинському

Вже втретє науковці та шанувальники творчості Івана Мацинського із Словаччини та України зібралися в Пряшеві на наукову конференцію, організаторами якої були Державна наукова бібліотека в Пряшеві та Спілка українських письменників Словаччини, щоб обговорити ряд питань і проблем, пов'язаних з його поетичною, перекладацькою та науково-видавничою діяльністю. Частина доповідей (15) складала науковий збірник під назвою «Іван Мацинський – український поет, перекладач та словацько-українські літературні зв'язки»¹. Доповіді та дальші інформації про творчість і діяльність поета І. Мацинського та бібліотеки взагалі склали названий збірник.

Назви підказують, які проблеми розглядалися на конференції: *Український літературний іконостас у художньому світі сонетарію Івана Мацинського* (С. Кочерга), *Творчість Івана Мацинського в оцінці українців Словаччини до 1990 року* (М. Роман), *Драматична експресія Івана Мацинського – лірика (на матеріалі вінка сонетів «Самоспалення Лесі Українки»* (О. Вісич), *Роз(мова) з природою в поемах Івана Мацинського у збірці «Карпатські акорди»* (В. Чернак), *Іван Мацинський – історик літератури* (Л. Бабота), *Мовна ситуація і культурне життя українців Східної Словаччини у другій половині 20 століття* (словацькою мовою М. Чижмар), *Іван Мацинський – відповідальний редактор Наукового збірника Музею української культури в Свиднику (1972-1987)* (словацькою мовою М. Мушинка), *Поезія словацьких романтиків у перекладацькому дискурсі Івана Мацинського* (Т. Ліхтей), *Український історичний роман словацькою мовою або про втрати конотативного значення* (словацькою мовою А. Амір), *«Mesačný ústev» особливості художнього перекладу* (О. Ігнатович), *Теорія перекладу як геніальна мультинаука або редундантна (пост)парадигма* (словацькою мовою М. Мітка), *Духовне та сакральне в літературі* (словацькою мовою, В. Жемберова), *Образ жінки у творах Єви Олар у контексті української «жіночої» прози* (О. Талабірчук), *Особливості ритмо-мелодики сучасної української поезії Словаччини* (М. Бабенко-Жирова), *Україністика ДНБ в Пряшеві (погляд на бібліографічну та видавничу діяльність в 1959-2015 рр.* (словацькою мовою М. Няхай), поезії Івана Мацинського словацькою мовою та фотоальбом. Жаль, чому у збірник не було включено доповідь М. Бобака, який знайомив присутніх з календарієм життя і творчості поета.

Коли поглянемо на список виступаючих, бачимо, що переважали молоді науковці з обох країн. Відрадно, що участь у конференції взяли українці вітчизняні і з України (6) та словаки, які по-новому перечитали його твори і подали своє сучасне розуміння і тлумачення, позбавлене так різних ідеологічних чи схематичних нашарувань. Тішить нас, що твори І. Мацинського і сьогодні мають що сказати й молодому поколінню, що вони манять, хвилюють та іритують душу та почуття сучасної молодої людини. Та й підходи до розуміння і викладу поетичного, перекладацького чи наукового доробку у них дещо відмінні від тих, які ми знали раніше. Тішить нас, що твори І. Мацинського, нарешті, викликали такий широкий інтерес в Україні, бо, крім кількох закарпатських вчених (О. Мишанич, В. Микитась, М. Зимомря, Т. Ліхтей та інші), раніше ставились до них досить обережно, а при цьому, на нашу думку, його вінки сонетів можуть позмагатись із сонетами кращих українських творців, а тих в Україні було написано, на думку О. Вісич, понад 150. Українські вчені самі так

1 Ivan Macinský – ukrajinský básnik, prekladateľ a slovensko-ukrajinské literárne vzťahy. Ed. Mariá Ňachajová. – Štátna vedecká knižnica v Prešove. Prešov 2018. 190 s. ISBN 978-80-89614-55-4.

збіднили українську літературу, не включаючи не лише творчість І. Мацинського, але й інших наших українських письменників Словаччини чи творців української літератури т.зв. Празької поетичної школи, членів МУРУ, які творили в Німеччині або Нью-Йоркської групи. А це таке велике духовне, естетичне, національне багатство, яким мало котра література світу може похвалитись.

Ми раді, що довголітнє ігнорування вище названої літератури (та не лише ігнорування), але й негативне оцінювання нарешті скінчилось і сучасне покоління нею навіть захоплюється і більшість з них вважає її складовою частиною української літератури і культури взагалі. Позитивно оцінюємо, що окремі доповідачі намагались розглядати його «Вінки сонетів» в контексті загальноукраїнської літератури і дали їм високу оцінку. Переконалий, що це не лише з пошани до їх автора Івана Мацинського, але й тому, що він справді збагатив світовий сонет з формального та художнього боків. До речі, сонети, крім І. Мацинського, у нас писали ще й С. Макара, М. Дробняк, І. Галайда, Й. Збіглей, але не вінки. Шкода, що деякі автори збірника чомусь оминали результати пряшівських літературознавців, які розглядали «Вінки сонетів». Маємо на увазі серйозні аналізи І. Галайди, Ю. Кундрата, В. Хоми, Ф. Ковача, М. Романа та інших. Сподіваємось, що це не навмисне ігнорування, але тому, що наша література теж недоступна в Україні, як література України у нас. В результаті того потім кожен гадає, що відкрив щось нове.

Крім поетичної творчості І. Мацинського, на конференції прозвучали й доповіді, в яких автори розглядали його діяльність як історика літератури (Л. Бабота) та редактора, упорядника наукових збірників Музею української культури (М. Мушинка). Мене особливо зацікавила доповідь про І. Мацинського як історика літератури, бо чомусь ця ділянка І. Мацинського опинялась як не на другому плані, то просто замовчувалась. Я гадаю, що його історично-літературні роботи в час їх виходу були перші, які відкрили багатство творчості не лише Василя Довговича, але й творів словацьких романтиків чи літературного розвитку України (конкретніше Західної України та історичного Закарпаття) в період національного відродження, показали, в яких умовах розвивались окремі національні літератури (словацька, українська) й наша література і як окремі автори шукали виходи із страшного мовно-культурного обмеження, або навіть переслідування. Такого типу дослідження в час їх виходу українська історична наука про літературу не мала.

Окремо стоять статті про перекладацьку діяльність І. Мацинського. Особливе місце займає дослідження Т. Ліхтей з Ужгорода, яка вже більше чверть століття займається її дослідженням та аналізом. Тішить мене, що й вона розвиває свої погляди на його вклад у словацько-українські літературні зв'язки і все позитивніше бачить його внесок у цю справу. Гадаю, що, перекладаючи твори словацьких романтиків, І. Мацинський мав на увазі передусім нашого читача, читача-українця Словаччини і тому вживав образи та картини з його народної творчості і мови взагалі.

Правда, з деякими поглядами, оцінками, які прозвучали на конференції, можна посперечатися, доповнити, але в суспільних науках так буває. Сьогодні кожен має право на свою думку.

Читач збірника переконається, що доповіді були виголошені на доброму науковому рівні, але не відповіли повністю на заклик чи просьбу Федора Ковача виголошену на конференції, що відбулася 2002 року, що в майбутньому треба докладно вивчити питання, зв'язані з творчістю і суспільно-політичною діяльністю І. Мацинського, щоб правильно зрозуміти його поетичні, прозові, драматичні твори та культурну і суспільно-політичну діяльність. Оскільки вони актуальні і сьогодні, то наводимо їх у скороченому вигляді: 1/ Докладно вивчити факти із сімейного оточення, юнацькі, шкільні і навчальні роки в Меджилабірцях, Пряшеві, Празі та

вплив празького середовища на його естетично-художнє формування; 2/ Вивчити виникнення і роботу Української Народної Ради Пряшівщини, Українського національного театру та дискусії навколо національно-культурного, економічного і мовного питання в 40-50-х роках і місце І. Мацинського; 3/ Висвітлити ініціативні кроки І. Мацинського, зв'язані з заснуванням Гуртка українських письменників і журналу «Дукля»; 4/ Вивчити очолювання ним гуртка і потім секції українських письменників Спілки словацьких письменників, видавничу справу і дискусії навколо вартостей окремих творів; 5/ Вивчити боротьбу І. Мацинського навколо видавничої справи з двома редакціями – художньої і підручничової літератури, які були підпорядковані спочатку двом видавництвам – СПВ в Братиславі та художньої літератури Словацького видавництва художньої літератури. Перша мала місце в Братиславі, друга – в Пряшеві; 6/ Заслуги І. Мацинського у видаванні і розповсюдженні художньої літератури. Клуб «Дружба» і його місце у культурі русинів-українців Словаччини; 7/ Діяльність і заслуги І. Мацинського у розвитку Українського національного театру та Піддуклянського українського народного ансамблю (ПУЛЬС). Робота І. Мацинського в органах КСУТ та його незадоволення станом та підтримкою словацьких політичних органів національних меншин, зокрема русинів-українців; конфліктна натура І. Мацинського в організаційних чи літературних справах, очолюючи окремі організації; 8/ Не вивчена багата публіцистика та кореспонденція І. Мацинського, а «це чудове джерело для пізнання його задумів і планів»; 9/ І. Мацинський як філолог українську мову вивчив самотужки і його пропозиції щодо її вживання в умовах Словаччини та ряд інших вимог. Ф. Ковач вважав, «що без урахування вище сказаного і не сказаного розмова про Івана Мацинського буде неповною, поверховою, однобокою», і ми з ним погоджуємось. Це завдання стоїть перед дальшими дослідниками його творчості та діяльності.

Позитивно треба оцінити проведення наукової конференції за широкої участі присутніх – любителів чи шанувальників творчості І. Мацинського, її творчу атмосферу, позитивно треба оцінити видання наукового збірника і зокрема його едтора М. Няхай. Гадаю, що це була велика пошана до творця нової української літератури українців Словаччини. Дай боже, щоб таких конференцій було у нас більше і присвячених дальшим нашим письменникам і діячам культури.

Михайло Роман

ВИЙШЛА ДРУКОМ КНИГА ОЛЕГА ПАВЛІВА «ДУША»

Павлів Олег / Душа : оповідання. – Прага – Хмельницький : Видавництво книг «Лілія» ; Видавець ФО-П Стасюк Л. С., 2018.

У хмельницькому видавництві «Лілія» завдяки фінансовій підтримці голови Української ініціативи в Чеській Республіці Віктора Райчинця вийшла друком уже 6-та за рахунком авторська книга молодого українського письменника, який проживає в Празі, Олега Павліва.

Мова йде про оповідання з українського народного життя із метафоричною назвою «Душа», яке написано згідно спогадів очевидців та моїх, як автора цієї статті, спогадів зокрема.

В оповіданні розповідається про події та життя українців на Західній Україні в роки Другої світової війни, і сюжет оповідання, в чому вважаю його невидума-

ну цінність, повністю відповідає дійсності буремного для України 1944-го року, коли Західну Україну покинули німецькі окупанти, а на зміну їм прийшли уже окупанти совєцькі.

Оповідання наповнене трагедією життя пересічних, простих західноукраїнських селян, які були вимушені пережити і побороти не тільки лихоліття Другої світової війни, але й лихоліття безбожної, атеїстичної совєцької системи, яка змушувала українців зневіритися в Бога, але все ж не могла зламати віру українців в Бога і Україну.

Слід додати, що книга позитивно та схвально відрецензована кандидатом філологічних наук та відомою поетесою із Києва Надією Гаврилюк (та, зокрема, дописувача журналу «Дукля»), а значить повинна знайти прихильність і серед читачів.

Досвідчений автор книги вміло конвертував спогади очевидців в руслі художньої літератури, в чому, з огляду на його попередні художні книги, він майстер, тому певен, що книга сподобається усім тим читачам, які люблять прості, життєві і невидумані оповідання з українського народного життя, які я особисто вважаю українською народною класикою.

Мелітон Попович

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

**На фонд журналу «Дукля» пожертвував:
Олександр Коваль (Нідерланди) – 100 євро.**

На обкладинці журналу твори українського художника

Прокопа Колісника:

На 1-ій сторінці обкладинки: **Людина з палітрою XIII** (з циклу *Дванадцять одкровень*), 2017, авторська техніка, 115 x 95 см; на 2-й сторінці обкладинки: **Портрет невідомого** (ескіз), 2018, папір, перо, туш, 29 x 21 см; на 4-ій сторінці обкладинки: **На межі** (з циклу *Протистояння*), 2018, авторська техніка, 132 x 132 см.